

histori

History interested people books read think always interest love like started know people time war American book great

Journal of historiography

tarihyazını

2019

Summer 2025, 7(1)

Editörden...

Dergimiz **tarihyazımı**, Türkiye’deki tarihçiliğin kendini anlaması, çözümlemesi, sorunları farketmesi, çeşitli yaklaşım ve yöntemlerle daha iyi örneklerin verildiği zengin bir alana dönüşmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede yayın serüvenini 13. sayısı ile devam etmektedir.

Türk tarihçiliğinin zenginleşmesi adına teori ağırlıklı çalışmaların yanında yeni yaklaşımlarla yazılan makalelere de yer vermektedir. Bu sayımızda 4 makale ve bir kitap inceleme yer almaktadır.

İlk makale Özlem Çaykent’in “**Etik tarihçilik ve temsilin sınırları: Ötekileştirme, sessizlik ve faillik Üzerine**” başlığını taşıyor. Çaykent, tarihçiliğin yalnızca geçmiş kaydetme faaliyeti değil; kimlik inşası, temsil stratejileri ve sessizliklerin üretimiyle doğrudan ilişkili, etik bir pratik olduğunu işledi.

İkinci makale Bilen Yılmaz’ın “**Orta Çağ tarih yazıcılığında rüya motifi: Sultan Sencer ve Cengiz Han örneği**”. Bilen makalesinde, rüya motifinin tarih yazıcılığındaki yerini açıkladıktan sonra önemli iki Türk devlet adamı olan Sultan Sencer ve Cengiz Han’a dair bazı eserlerde geçen rüyaları inceledi.

Üçüncü makale ise Barışcan Abdal’ın “**Geç Orta Çağ Avrupa tarihyazıcılığında Jean le Bel ve Jean Froissart’ın yeri**” adlı çalışma. Abdal makalesinde Geç Orta Çağ tarihine ve tarihyazımına dair çalışmaların artmasıyla birlikte Jean le Bel ve Jean Froissart’ın tarihyazımına katkılarını incelemiştir.

Dördüncü makalede Berke Ercan “**The influence of pressures in the academic world on historiography**” adlı çalışmada akademik dünyadaki baskıların tarihyazımına etkisini tartıştı.

Beşinci yayın ise bir kitap kritiği. Hüseyin Bartu Balcıoğlu, Norman Itzkowitz armağanı üzerinden yazarın Osmanlı tarihçiliğine katkısını tartıştı.

Yeni yayın kurulu ile yopluna devam eden **tarihyazımı** dergimize katkıları için yazar ve hakemlere çok teşekkür ederiz. Aralık 2025’te yayınlanacak 14. sayımız için makale ve yazılarınızı bekleriz.

tarihyazımı dergisinin Türkiye tarihçiliği için bir platform olmasını diler, saygılarımızı sunarız.

Editörler adına

Prof. Dr. Ahmet Şimşek

From the Editor...

Our journal **tarihyazımı** aims to contribute to the development of historiography in Turkey by encouraging self-reflection within the discipline, fostering analytical engagement, identifying key challenges, and promoting a diverse field enriched by varied approaches and methodologies. In this context, we continue our publishing journey with the 13th issue.

With the objective of enriching Turkish historiography, this journal not only welcomes theoretically grounded works but also gives space to articles that employ new and innovative approaches. This issue features four articles and one book review.

The first article, authored by Özlem Çaykent, is titled “Ethical Historiography and the Limits of Representation: On Othering, Silence, and Agency.” In this piece, Çaykent argues that historiography is not merely the practice of recording the past; rather, it is an ethical practice intimately tied to identity formation, strategies of representation, and the production of silences.

The second article, “The Dream Motif in Medieval Historiography: The Cases of Sultan Sanjar and Genghis Khan” by Bilen Yılmaz, explores the presence and function of the dream motif within historical writing. After outlining the motif’s historiographical significance, Yılmaz analyzes dream narratives in select texts concerning two significant Turkish rulers—Sultan Sanjar and Genghis Khan.

The third article, “The Place of Jean le Bel and Jean Froissart in Late Medieval European Historiography” by Barışcan Abdal, examines the contributions of these two chroniclers against the backdrop of increasing scholarly attention to Late Medieval history and historiography.

In the fourth article, titled “The Influence of Pressures in the Academic World on Historiography,” Berke Ercan discusses how systemic and institutional pressures within academia shape and impact historiographical practices.

The fifth piece is a book review by Hüseyin Bartu Balcıoğlu, who reflects on the contributions of Norman Itzkowitz to Ottoman historiography through a commemorative volume dedicated to the scholar.

As **tarihyazımı** continues its journey with a newly formed editorial board, we would like to express our sincere gratitude to the authors and peer reviewers for their invaluable contributions. We invite submissions for our upcoming 14th issue, to be published in December 2025.

We hope that **tarihyazımı** continues to serve as a vital platform for historical scholarship in Turkey.

Sincerely,

On behalf of the Editors,

Prof. Dr. Ahmet Şimşek

Editör

Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK
İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa

Yayın Kurulu

Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN- Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Cenk REYHAN-HBV Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN-Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih DURGUN- İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Güneş IŞIKSEL- İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem ÇAYKENT- İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Özhan KAPICI- Hacettepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arzu İBİŞİ TEMELLİ- İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Can Tankut ESMEN- Trakya Üniversitesi
Dr. Emre ELMAS- Trakya Üniversitesi

Yayımcı ve Yazı İşleri Sorumlusu

Ahmet ŞİMŞEK

Teknik Editör

Doç. Dr. İbrahim TURAN- İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa

Dil Editörleri

Gülselin ÖKSÜZ – İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Büşra ŞAHİN – İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Deniz GÜNEŞ – İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa

Mizanpaj ve Yayın Editörleri

Dr. Öğr. Üyesi Eyüp CÜCÜK – İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa

Dr. Öğr. Üyesi Can Tankut ESMEN- Trakya Üniversitesi

Dr. Emre ELMAS- Trakya Üniversitesi

İçindekiler
Table of Contents

	Araştırma-İnceleme Makaleleri / Research Articles	Sayfa Pages
1	Etik tarihçilik ve temsilin sınırları: Ötekileştirme, sessizlik ve faillik Üzerine [Ethical history writing and the limits of representation: On othering, silence, and agency]] Özlem ÇAYKENT	1-21
2	Orta Çağ tarih yazıcılığında rüya motifi: Sultan Sencer ve Cengiz Han örneği [The dream motif in medieval historiography: The example of Sultan Sanjar and Genghis Khan] Bilen YILMAZ	22-40
3	Geç Orta Çağ Avrupa tarihyazıcılığında Jean le Bel ve Jean Froissart'ın yeri [The place of Jean le Bel and Jean Froissart in Late Medieval European historiography] Barışçan ABDAL	41-59
4	Akademik dünyadaki baskıların tarihyazımına etkisi [The influence of pressures in the academic world on historiography] Berke ERCAN	60-77
	Kritik / Review Articles	
5	Tarihçiye bir armağan kitap örneği "Osmanlı dünyasında kimlik ve kimlik oluşumu: Norman İtkowitz armağanı" [An example of a festschrift for the historian "Identity and identity formation in the Ottoman world: A commemorative of Norman Itzkowitz"] H. Bartu BALCIOĞLU	78-98

Etik tarihçilik ve temsilin sınırları: Ötekileştirme, sessizlik ve faillik üzerine*

Özlem ÇAYKENT

Doç. Dr.

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

caykent@gmail.com

 0000-0002-3440-1924

Öz: Bu makale, tarih yazımında ötekilik (*otherness*) ve ötekileştirme (*othering*) kavramlarının kuramsal olarak ayrıştırılmaması durumunda etik temsilde ciddi sorunlar doğduğunu ileri sürmektedir. Ötekilik, kimliklerin toplumsal farklılık temelinde kurulmasını sağlayan yapısal bir unsurken; ötekileştirme, bu farkın hiyerarşik ve dışlayıcı biçimde yeniden üretildiği bir söylemsel süreçtir. Makalenin temel argümanı, etik tarihçiliğin yalnızca dışlanan grupları görünür kılmakla sınırlı kalamayacağı; görünürlüğü nasıl, hangi araçlarla ve hangi tarihçi konumlanışıyla üretildiğini sorgulayan bir yazım pratiği olması gerektiğidir. Türkiye tarih yazımında Aleviler, Kürtler, kadınlar ve çocuklar gibi grupların temsili örneğinde, bu görünürlüğü çoğu zaman indirgemeci anlatılarla sağlandığı; temsildeki adaletsizliklerin ise hem arşivsel sessizliklerden hem de tarihçinin anlatı tercihinden kaynaklandığı gösterilmektedir. Mikro tarih, feminist teori ve hermenötik yorum ekseninde geliştirilen çözümleme, etik tarihçiliğin yalnızca bir yöntem meselesi değil, aynı zamanda politik ve yorumlayıcı bir sorumluluk olduğunu savunur.

Anahtar Kelimeler: Etik Tarihçilik, Ötekilik, Ötekileştirme, Temsil, Epistemoloji, Tarih Yazımı

Ethical history writing and the limits of representation: On othering, silence, and agency

Makale Türü:

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi:

13 Mayıs 2025

Kabul Tarihi:

14 Haziran 2025

Abstract: This article argues that the failure to conceptually distinguish between *otherness* and *othering* in historical writing leads to serious ethical problems of representation. While *otherness* is a constitutive aspect of social identity formation, *othering* refers to the discursive process of hierarchical exclusion. The central claim of the article is that ethical historiography cannot be reduced to a mere inclusion of marginalized groups; rather, it must interrogate how visibility is produced, through which methods, and from what positionality. Through the cases of Alevi, Kurds, women, and children in Turkish historiography, the article demonstrates that these groups have often been rendered visible through reductive narratives, shaped by archival silences and the historian's own narrative choices. Drawing on microhistory, feminist theory, and hermeneutic analysis, the article contends that ethical historiography is not just a matter of method but a politically and interpretively engaged practice that requires a constant reflection on the conditions and limits of representation.

Keywords: Ethical Historiography, Otherness, Othering, Representation, Epistemology, Historical Writing

* Bu makalenin ilk taslağı, 3–4 Kasım 2023 tarihlerinde Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde düzenlenen "Tarih, Tarihçi ve Etik: Ne, Nasıl?" başlıklı X. *Tarihyazımı Çalıştayı* kapsamında sunulmuştur.

Extended Summary

Purpose

This article explores the ethical boundaries of historical writing through a critical interrogation of the concepts of *otherness*, *othering*, and *agency*. It argues that historiography is not merely a neutral recounting of the past, but an ethically charged practice embedded in identity construction, representational hierarchies, and epistemological exclusions. The central claim is that ethical historiography must move beyond the imperative to make marginalized subjects visible; it must also scrutinize the narrative structures, ideological silences, and power-laden epistemologies that render such marginalization possible in the first place. By distinguishing between *otherness* as an ontological condition and *othering* as an epistemic-political process, the article contributes to a more reflexive and responsible mode of historical narration.

Method

The study adopts a conceptual and critical-historiographical methodology, grounded in postcolonial theory, feminist thought, and hermeneutics. It combines theoretical reflection with illustrative examples drawn from both global and Turkish historiographical traditions. In particular, it engages with case studies from Ottoman and modern Turkish history to demonstrate how representational frameworks have marginalized specific social groups such as Alevis, Kurds, women, and children. Through close engagement with scholars such as Edward Said, Homi Bhabha, Joan Scott, Michel-Rolph Trouillot, and Paul Ricoeur, the article analyzes how historical representation can simultaneously function as a mechanism of exclusion and a space of ethical engagement. The methodology also incorporates perspectives from oral history, local knowledge systems, and microhistorical approaches as tools for recovering silenced forms of agency.

Results and Discussion

The article demonstrates that many ethical violations in historiography originate from the conflation of *otherness* (a constitutive element of identity formation) with *othering* (a hierarchizing and exclusionary process). This conceptual slippage results in narrative silences, distorted representations, and the systematic invisibilization of subaltern groups such as women, ethnic and religious minorities, rural populations, and colonized communities. Based on examples from Ottoman and Turkish historiography, the analysis identifies four interrelated forms of exclusion:

1. Epistemological bias in source selection and representational choices,
2. Discursive silencing through dominant narrative forms and framing,

3. Cultural appropriation that flattens or erases plural heritages (e.g., in Ottoman–Balkan contexts),
4. Digital inequality in the production and accessibility of historical knowledge.

The article further argues that alternative historiographical approaches—particularly feminist microhistory, oral history, and hermeneutic interpretation—offer counter-methodologies to challenge and undo these exclusionary practices. Importantly, ethical historiography is shown to entail more than “speaking for” the marginalized; it requires a sustained critique of the conditions under which such speech, memory, and subjectivity become possible, audible, and credible.

Conclusion

The study concludes that ethical historiography necessitates more than representational inclusivity. It calls for epistemic humility, narrative self-reflexivity, and methodological pluralism. Ethical historians must interrogate not only what they narrate, but also for whom, from which position, and within what discursive structures they produce historical meaning. History writing, in this view, is not a neutral act but a moral-political intervention that shapes collective memory, identity, and justice.

Ultimately, the article calls for a transformative practice of historiography—one that takes silence as evidence, critically interrogates its own conceptual tools, and cultivates a layered understanding of agency across temporal, spatial, and epistemological frames. Recognizing the historian not as a passive chronicler but as an active subject of representation is key to expanding the horizons of historical justice and dismantling the structures that sustain exclusion.

Giriş

Tarih yazımı yalnızca geçmişte olanları kaydetmek değil, aynı zamanda kimin geçmişte var olduğuna, ne tür failliklerin tarihsel olarak değerli sayıldığına ve hangi anlatı biçimlerinin meşru kabul edildiğine dair epistemolojik bir tercihler bütünüdür. Bu nedenle tarihçilik, görünürde tarafsız bir bilgi üretim faaliyeti olmaktan ziyade, etik, politik ve yöntemsel sorumluluklar taşıyan bir yorumlama pratiği olarak düşünülmelidir.

Modern tarih yazımı, uzun süre boyunca yalnızca belgelenmiş olanı tarihsel kabul ederek, yazılı kaynaklarda izi olmayan birey ve grupların tarihini ya yok saymış ya da marjinalleştirmiştir. Oysa belgelerin kendisi de toplumsal eşitsizliklerin, iktidar ilişkilerinin ve temsil pratiklerinin ürünüdür. Bu bağlamda, “sessizlik” yalnızca arşivdeki bir boşluk değil; tarihsel olarak bastırılmış, dışlanmış ya da temsil edilememiş deneyimlerin epistemolojik karşılığıdır. Sessizliğin bu

yapısal niteliği, tarihçinin sorumluluğunu yalnızca anlatılana değil, anlatıl(a)mayan koşullarına da yöneltir.

Bu çalışmada, etik tarihçilik kavramı, yalnızca dışlanan öznelerin tarihsel anlatıya dâhil edilmesi olarak değil; aynı zamanda temsilin sınırlarını, arşivsel sessizliklerin ideolojik yapısını ve tarihçinin kendi konumunu sorgulama yükümlülüğü olarak ele alınacaktır. Bu çerçevede “etik tarihçilik” yalnızca görünürlük üretmeyi değil; görünürlüğün nasıl üretildiğini, temsiliyetin dilsel, yöntemsel ve politik koşullarını da hesaba katan bir sorumluluk alanı olarak tanımlanmaktadır.

Etik sorumluluk, temsilin sadece “kimin dahil edildiği” ile değil, aynı zamanda “bu dahil edilişin nasıl kurgulandığı” ile ilgilenir. Söz konusu olan yalnızca anlatıya dâhil edilmeyenleri görünür kılmak değil; aynı zamanda temsili mümkün kılan araçların, anlatı yapıların ve tarihçinin yorumlayıcı konumunun eleştirel biçimde açığa çıkarılmasıdır. Bu bağlamda makale, özellikle sessizlik, dışlanma, arşivsel boşluklar ve temsilin kırılanlığı üzerinden şekillenen etik meseleleri merkezine alarak, çağdaş tarih yazımına hem kavramsal hem de yöntemsel katkı sunmayı amaçlamaktadır.¹

Tarih Yazımında Etik İhlaller: Kavramsal Bir Düzlem

Tarih yazımı, kolektif hafızayı biçimlendiren ve toplumsal kimliklerin sınırlarını çizen kurucu bir pratiktir. Bu nedenle tarihsel bilgi üretimi, neyin anlatıldığıyla değil, bu anlatının kimleri içerdiği ya da dışarda bıraktığıyla da doğrudan ilişkilidir. Etik sorumluluk, tarihçinin nesnellik arayışının ötesine geçerek temsilde adalet, sessizliklerin tanınması ve dışlayıcı anlatı yapılarına karşı eleştirel bir tutum geliştirmeyi de kapsar.

Etik ihlaller, özellikle bazı toplumsal grupların sistematik olarak görünmez kılındığı, yalnızca belirli bağlamlarda temsil edildiği ya da stereotipik biçimlerde sunulduğu durumlarda belirginleşir. Bu dışlamalar kimi zaman “bilgi eksikliği” gibi teknik gerekçelerle meşrulaştırılsa da, çoğu durumda söylemsel tercihlerle ve varsayımsal önyargılarla ilişkilidir. Linda Alcoff’un “The Problem of Speaking for Others” başlıklı çalışmasında vurguladığı üzere, başkası adına konuşmak her zaman etik bir gerilim üretir; çünkü bu tür bir temsil edimi, yalnızca sözü aktaranın niyet ve yorumlarını içermez, aynı zamanda temsil eden kişiyi bilgi üretiminde ayrıcalıklı ve otoriter bir konuma yerleştirir. Bu da temsil edilen öznenin deneyimini, kendi sesinden değil, temsilcinin epistemolojik çerçevesinden yeniden kurma riskini taşır (Alcoff, 1991: 5–32). Bu bağlamda tarihçinin sorumluluğu, yalnızca dışlananlara ses vermek değil; bu sesin ne şekilde ve hangi koşullar altında duyulabileceğini belirleyen yapısal çerçeveleri de açığa çıkarmaktır.

¹ Bu çalışmada 'etik' kavramı, genel geçer evrensel normlardan ziyade, tarih yazımındaki yerel bağlama duyarlı, sorumluluk odaklı ve pratik etik tercihleri (morals) içeren bir çerçevede kullanılmaktadır. Burada söz konusu olan, tarihçinin “doğru”yu evrensel düzeyde tanımlaması değil; anlatı kurarken, temsil ederken, seçim yaparken farkında olması gereken ahlaki tutumdur.

Bu temsil ilişkilerinin tarih yazımındaki karşılığı, özellikle “ötekilik” bağlamında belirginleşir. Ötekilik bağlamında tarih yazımındaki etik ihlaller, esasen bu dışlama pratiklerinin kurumsallaşmış hâlidir. Avrupa-merkezci tarih anlayışı, Batı’yı evrensel ilerlemenin ölçütü olarak merkeze yerleştirirken, diğer toplumsal ve kültürel formları ikincil, geri kalmış ya da açıklanmaya muhtaç sarmalar olarak konumlandırır. Bu anlayışta, örneğin Afrika, Asya ve Güney Amerika toplumları ancak Batı’yla temas ettikleri ölçüde tarihselleştirilir; öncesi ise “mitolojik” ya da “a-tarihsel” olarak damgalanır. Hegel’in Afrika’yı “tarihin dışında” (*geschichtslos*) konumlandıran yaklaşımı, bu tür epistemolojik dışlamaların erken felsefi dayanaklarından birini teşkil eder (Hegel, 1894: 103, 118).

Etik tarih yazımı açısından “ötekilik” ve “ötekileştirme” arasındaki ayrım bu noktada kritikləşiyor. “Ötekilik” toplumsal farkın kurucu bir boyutuyken, “ötekileştirme” bu farkın hiyerarşik biçimde temsil edilmesiyle oluşan bir iktidar ilişkisidir. Oryantalist söylem ve Avrupa-merkezcilik gibi tarih yazımının hâkim paradigmaları, bu iktidar ilişkilerini bilgi üretiminin merkezine yerleştirir. Edward Said’in *Oryantalizm* adlı eserinde gösterdiği gibi, Batı’nın Doğu’yu tanımlama biçimi salt kültürel bir tarif değildir; aynı zamanda bilgi, iktidar ve temsiliyet ilişkilerinin iç içe geçtiği bir tahakküm biçimidir. Said’in çözümlemesi, Doğu’nun sabit, temsil edilen ve pasifleştirilmiş bir konuma itildiğini; bu durumun da tarih yazımı ve edebiyat aracılığıyla tekrar tekrar yeniden üretildiğini ortaya koyar Said, (1978: 1–28; 31–49).

Bu çerçevenin kuramsal uzantıları, Stuart Hall’un temsil kuramı ve Homi Bhabha’nın melezlik kavramında derinleşir. Hall, “öteki”nin sabit bir kimlik olmadığını, söylemsel pratikler içinde sürekli yeniden üretildiğini savunur (Hall, 1997: 225). Bhabha ise ötekiliğin asla tam olarak içerilemeyeceğini ve temsilin sabitlik yanılsamasına karşı melezlik, belirsizlik ve gerilim kavramları ile düşünülmesini önerir (Bhabha, 1994: 85–92). Bu yaklaşımlar, etik tarihçiliğin temsildeki yapısal sabitlemeleri nasıl sorgulanmalarına dair kuramsal zemin sunar.

Bu bağlamda kaynakların seçimi, belgelerin nasıl okunduğu, hangi sessizliklerin dikkate alındığı ya da göz ardı edildiği, etik tarih yazımının yalnızca yöntemsel değil; aynı zamanda politik ve ahlaki bir faaliyet olduğunu gösterir. Tarih yazımında sessizlikler, çoğu zaman bir bilginin hiç var olmamış olmasından değil, o bilginin kasıtlı veya yapısal biçimde temsil edilmemiş olmasından kaynaklanır. Paul Ricoeur’nun *Memory, History, Forgetting* adlı eserinde “unutma”yı yalnızca bireysel bir hafıza kaybı olarak değil, aynı zamanda belirli olayların ve öznelerin hatırlanmasını engelleyen sistemli ve siyasi bir eylem olarak tanımlaması bu bağlamda anlamlıdır (Ricoeur, 2004). Bu açıdan bakıldığında, tarihçinin hangi bilgileri aktardığı kadar, hangilerini dışarda bıraktığı da etik bir tercihi yansıtır; zira dışlama, anlatının yönünü ve kapsayıcılığını belirleyen kurucu bir unsur hâline gelir.

Mesela Jesse Lemisch’in “sıradan denizciler” üzerine yaptığı tarih yazımı da bu bağlamda dikkate değerdir. Lemisch, resmi belgelerde iz bırakmayan ve kendini

yazılı ya da kurumsal düzlemde ifade edememiş (*inarticulate*) olarak görülen denizciler gibi alt sınıf öznelerin tarihsel failliklerini görünür kılmak için, gazeteler, sokak eylemleri ve mahkeme kayıtları gibi alternatif kaynaklara yönelerek tarihçinin sessiz bırakılmış özneleri temsil etme yönündeki etik sorumluluğunu vurgular (Lemisch, 1968: 371–407). Kısmen aşağıdan tarih gibi alternatif tarih anlayışıyla birleşen bu yaklaşım, tarihçinin yalnızca bilgiyi aktaran değil; hangi failliklerin tanındığını ve hangilerinin dışarda bırakıldığını sorgulayan bir özne olduğunu hatırlatır.

Michel-Rolph Trouillot’un *Silencing the Past* adlı çalışması ise tarih yazımının çoğu zaman “neyin anlatılmadığı” üzerinden kurulduğunu gösterir. Trouillot’ya göre, sessizlik yalnızca geçmişin unutulması değil; anlatının inşasında yapılan aktif bir seçimin ürünüdür (Trouillot, 1995). Bu yaklaşım, etik tarihçiliğin yalnızca görünürlüğü değil; görünmezliğin yapısal kurgusunu da sorgulamak zorunda olduğunu açıkça ortaya koyar.

Bu noktada, tarihsel temsile dair etik tercihlerle birlikte, anlatı biçiminin de sorunsallaştırılması gerekir. Bu yaklaşımın erken ve etkili örneklerinden biri, E. P. Thompson’ın *The Making of the English Working Class* adlı eseridir. Thompson, “yoksul çorapçıyı, Luddite isyancısı kırkımcıyı” tarihin küçümseyici bakışından kurtarmaya çalışırken, tarihsel anlatının yalnızca bilgi iletimi değil, aynı zamanda etik bir faillik inşa etme süreci olduğunu da gösterir (Thompson, 1963: 12). Bu yönüyle eser, tarihçinin anlatı sorumluluğunu alt sınıfların deneyimlerini ciddiye alan, onları edilgen değil etkin özneler olarak kuran bir duyarlılıkla üstlenmesine örnek teşkil eder.

Esasen bunu daha derinleştiren postpozitivist Hayden White’ın *Metahistory* adlı eseridir. White tarihsel anlatının her zaman belirli retorik biçimler içinde kurgulandığını göstererek, etik tarihçiliğe yeni bir sorumluluk alanı daha ekler: “nasıl anlatıyoruz?” White’a göre tarihsel olaylar, tarihçinin anlatı tercihi doğrultusunda romantik, trajik ya da komik biçimlerde yeniden yapılandırılır (White, 1973: xi–xiv). Bu tercihler, yalnızca olayların seçimini değil, faillik tanımını, özne inşasını ve ideolojik konumlanmayı da belirler.

Önyargıların Aşılması: Oryantalizmin İçinden Geçmek ve Etik Dönüşüm

Tarih yazımında yerleşik önyargıların kökeni yalnızca tarihsel olguların nasıl yorumlandığında değil, daha temelde bilgi üretiminin dayandığı epistemolojik zeminde aranmalıdır. Yukarıda da değinildiği gibi, Edward Said’in “oryantalizm” kavramı, Batı’nın Doğu’yu tanımlama biçiminin yalnızca kültürel bir farklılık tarifinden ibaret olmadığını; aynı zamanda bilgi üretimi ve iktidar ilişkileri aracılığıyla işleyen yapısal bir tahakküm süreci olduğunu ortaya koyar. Said’e göre oryantalist söylem, Doğu’yu sabit bir nesneye indirger, onu temsil eden değil temsil edilen konumuna hapseder ve böylece Batı’nın entelektüel, ahlaki ve siyasal üstünlüğünü pekiştirir (Said, 1978: 1–28; 31–49). Bu bağlamda tarih yazımındaki önyargılar yalnızca içerik düzeyinde değil; anlatının kuruluş biçimini belirleyen yapısal kurguda da derinlemesine içkindir.

Bu nedenle, önyargıların aşılması bir taraftan dışlayıcı temsillere karşı durmayı içerirken, diğer yünden de bu temsilleri mümkün kılan epistemolojik çerçevenin kendisini sorgulamakla mümkündür. Yani önyargıların üzerine çıkmak için, önce onların üretildiği bağlamın içinden geçmek, onları tanımak ve çözümlemek gerekir. Said'in oryantalizm çözümlemesi bu bağlamda bir eleştirel eşiktir: Doğu'ya dair anlatılar sadece eksik değil, kasıtlı olarak inşa edilmiş birer iktidar söylemidir. Bu söylemin dışında bir tarih yazımı, bu söylemin iç mantığını deşifre etmeden, yalnızca yüzeysel bir "kapsayıcılık" gayretiyle sınırlı kalacaktır.

Benzer bir eleştirel yönelimle, postkolonyal kuramcılar—özellikle Gayatri Chakravorty Spivak ve Homi K. Bhabha—modernitenin evrensellik iddiasına dayanan epistemik tahakküme/şiddete (*epistemic violence*) karşı alternatif bilgi biçimlerini ve öznellik rejimlerini düşünmeye davet eder (Bhabha, 1994; Spivak, 1988). Ancak bu çaba, kendi içinde yapısal bir gerilim taşır: Postkolonyal kuram, bir yandan kolonyal söylemin ideolojik temellerini sorgulayan ve merkeze karşı alternatif anlatılar geliştirmeye çalışan eleştirel bir çerçeve sunarken, diğer yandan bu sorgulamayı büyük ölçüde Batı'nın teorik araçları, akademik kurumları ve felsefi mirası içinde sürdürür. Bu durum, postkolonyal söylemin, eleştirdiği sistemin epistemolojik öncülerinden bütünüyle kopamayan bir konumda kalmasına neden olur. Spivak'ın "Madun konuşabilir mi?" sorusu bu ikili durumu açığa çıkarır; yalnızca temsiliyetin olanaklarını değil, failliğin kim tarafından, hangi koşullarda ve ne ölçüde tanındığını da sorgulayan daha derin bir epistemolojik meseleyi gündeme getirir (Spivak, 1988: 271–313).

Bu bağlamda tarihçi, yalnızca geçmişi anlatan bir aktarıcı değil; anlatma biçimiyle geçmişin anlamını kuran ve yönlendiren bir faildir. Bu nedenle, tarih yazımı özne konumlanmalardan tamamen arındırılmaz; fakat bu öznenin bilincinde olmak, onu şeffaflıkla üstlenmek ve sorumlulukla yönetmek etik tarihçiliğin temel ilkelerindendir. Öteki hakkında konuşan tarihçi, yalnızca temsil ettiği özneye değil, aynı zamanda kendi iktidar alanına da eleştirel bir mesafeye yaklaşmalıdır; söylem üretme koşullarını ve bu koşulların sınırlayıcı etkilerini görünür kılmalıdır. Çünkü etik, yalnızca ötekini tanımakta değil; kendi fail pozisyonunun imkân ve sınırlarını kabul edebilmekte yatar.

Sonuç olarak bu bölüm, etik tarihçiliğin yalnızca temsildeki çarpıtmalara karşı geliştirilecek eleştirel bir duyarlılıkla sınırlı kalmaması; aynı zamanda tarihsel bilgi üretiminin dayandığı kuramsal ve epistemolojik yapıları da sorgulaması gerektiğini ortaya koymaktadır. Zira önyargılar, ancak onları mümkün kılan bilgi düzenekleri tanındığında ve çözümlendiğinde aşılabilir.

Marjinalleştirilmiş, Sabitlenmiş ve Tarihsiz Toplular: Failin Sistemik Dışlanışı Üzerine Tarihsel Örnekler

Tarih yazımı, geçmişi anlatırken kimin geçmişte var olduğunu, kimin etkili olduğunu, yani "fail" olduğunu belirler. Bunun sonucunda tarih yazımı pratiklerinde sıklıkla belirli birey ve grupların faillikleri ya tamamen göz ardı edilmekte ya da çok dar ve indirgemeci biçimlerde tanımlanmaktadır. Kadınlar,

çocuklar, yerli halklar, köylüler, kaybedenler, sömürgeleştirilmiş topluluklar ya da azınlık gruplar, tarih sahnesinden sistematik bir biçimde silinirken, bu silinmenin arkasında çoğu zaman açık bir etik ihlal değil, “görünmezlik”e dayalı yapısal bir dışlama yer alır. Joyce Appleby, Lynn Hunt ve Margaret Jacob’un *Telling the Truth About History* adlı çalışması, bu tür temsili krizleri ve tarihçiliğin etik sınırlarını sorgulayan klasik metinlerden biri olarak öne çıkar (Appleby, Hunt & Jacob, 1994). Benzer biçimde, postkolonyal kuramcılar Gayatri Spivak ve Dipesh Chakrabarty de tarih yazımında temsiliyetin sınırlarını sorgulayan eleştirel yaklaşımların öncüleridir. Spivak’ın “Can the Subaltern Speak?” adlı çalışması, dışlanan gruplar adına konuşmanın, onları yeniden susturmanın bir biçimi olup olmadığını sorarak etik tarihçiliğin sorumluluğunu gündeme taşır (Spivak, 1988). Chakrabarty ise *Provincializing Europe* başlıklı eserinde, Batı merkezli tarih anlatılarının evrensel addedilen kavramsal çerçevelerle yerel faillikleri nasıl bastırdığını gösterir (Chakrabarty, 2000). Bu katkılar, yalnızca temsiliyetin “kime” yöneldiğini değil, aynı zamanda bu temsiliyetin nasıl, hangi epistemolojik ve söylemsel önkabullerle kurulduğunu tartışmaya açar.

Temsilin etik kurgusu, yalnızca dışlanan grupların tarihe dâhil edilmesini değil, bu dâhil edilişin hangi yöntemsel tercihlerle, hangi kaynak türleriyle ve ne tür bir anlatı diliyle gerçekleştirildiğini de sorgular. Türkiye örneğinde bu sorumluluk, etno-dinsel cemaatlerin, kadınların ve çocukların tarih yazımında nasıl temsil edildiği sorusunu merkezî bir konuma yerleştirir. Bu gruplar sıklıkla ya “marjinal” ya da “sorunlu” aktörler olarak kodlanmış, tarihsel faillikleri sistematik biçimde görünmez kılınmıştır. Bu dışlayıcı örüntü, yalnızca arşivlerin değil, tarihsel anlatıların da kurucu bir parçası olmuştur.

Alevi tarih yazımı bu temsil sorununu belirgin biçimde ortaya koyan alanlardan biridir. Hamit Bozarslan’ın işaret ettiği üzere, Aleviliğin tarihsel olarak üç kurucu mit üzerinden temsil edildiği görülür: sürekli bir mağduriyetin nesnesi olarak tanımlanması; Cumhuriyet rejimiyle doğal bir ittifak ilişkisi içinde sunulması ve özünde demokratik, çoğulcu bir kültürün taşıyıcısı olarak idealize edilmesi. Bu üç anlatıda, her ne kadar Alevi kimliği olumlayıcı görünebilse de onu siyasal ve tarihsel bağlamlarından koparan sabitleyici temsiller üretir. Bozarslan, bu mitlerin tarihsel karmaşıklığı bastırarak hem failliği hem de farklılaşmayı görünmez kıldığını vurgular. Dolayısıyla etik tarihçilik açısından mesele yalnızca Alevilerin anlatıya dâhil edilmesi değil; bu anlatının ne tür epistemolojik ve söylemsel çerçevelerle kurulduğudur (Bozarslan 2022; 2005).

Benzer şekilde Ayfer Karakaya-Stump’un Alevi-Bektaşî toplulukları üzerine yürüttüğü çalışmalar, resmi arşivlerin sessizliklerini aşmak adına alternatif kaynak türlerine ve tarihsel yöntemlere başvurmanın önemini ortaya koyar. Karakaya-Stump, yazılı belgelerde yer bulamayan tarihsel aktörleri, ritüel metinler, sözlü anlatılar, inanç pratikleri ve topluluk hafızası gibi araçlar üzerinden yeniden kurmaya çalışır. Bu yaklaşım, temsilin yalnızca devlet arşivlerinin sunduğu çerçeveye sınırlı kalmaması gerektiğini, tarihçinin anlatı kurarken yöntembilimsel bir yaratıcılığa ve etik bir sorumluluğa sahip olması gerektiğini gösterir (Karakaya-Stump, 2019).

Kürt tarih yazımı ise çoğu zaman bir “sorun” ya da “isyan” söylemi etrafında şekillenmiş, tarihsel faillik yalnızca çatışma veya dışlanma bağlamında temsil edilmiştir. Bu indirgemeci temsiller, Kürtlerin kültürel, ekonomik, toplumsal veya gündelik düzeydeki tarihsel katkılarını göz ardı etmekte; böylece hem tarihsel sürekliliklerini hem de çoğul aidiyetlerini dışlamaktadır. Dolayısıyla etik tarihçilik, Kürtlerin yalnızca siyasi kriz bağlamlarında değil; uzun dönemli toplumsal dinamiklerin bir parçası olarak tarihsel özne konumlarını da yeniden inşa etmekle yükümlüdür.

Ebru Aykut’un Boğaziçi Üniversitesi’nde hazırladığı doktora tezi *“Alternative Claims on Justice and Law: Rural Arson and Poison Murder in the 19th Century Ottoman Empire”*, 19. yüzyılda Osmanlı taşrasında gerçekleşen kundaklama ve zehirlleme vakaları üzerinden köylülerin hem resmi hukuk sistemine tepkilerini hem de devlet dışı adalet üretme biçimlerini analiz eder (Aykut, 2011). Nizamiye mahkemeleri kayıtları ve özellikle sorgu tutanakları sayesinde Aykut, köylülerin yalnızca kurban olmadığını; gerektiğinde mahkemeye alternatif fiili çözümlere başvuran ve toplumsal anlaşmazlıkları hukuk dışı yollarla çözmeye çalışan aktif özneler olduğunu ortaya koyar. Bu vakalar, köylülerin adalet taleplerini resmi yollardan ya da “meçhul veri” üzerinden kurdukları alternatif hatlarla gündeme getirdiklerini gösterir. Dolayısıyla Aykut’un çalışması, köylülerin tarihsel failliklerini sadece görünür kılmakla kalmaz, aynı zamanda sistem dışı direniş ve özneleşme pratiklerini tarihsel olarak belgeleyen bir model sunar. Bu çerçevede, yalnızca kentli, entelektüel ya da siyasal öznelere odaklanan faillik tanımlarını aşmak; kırsal toplulukların, özellikle de köylülerin adalet, direniş ve özneleşme biçimlerini de tarihsel analizlere dâhil etmek etik tarihçiliğin önemli bir sorumluluğudur.

Kadın failliklerinin tarih yazımında marjinalleştirilmesi, “kaynaklarda yoklardı”, “etkisizdiler” ya da “bilgi bırakmadılar” gibi söylemler aracılığıyla tarihçinin kendi yöntemsel sınırlarını ve kurumsallaşmış önyargılarını meşrulaştırmasının çarpıcı bir örneğidir. Modern tarih yazımı, failliği çoğunlukla kamusal eylemlerle özdeşleştirdiği için, özel alanda gerçekleşen deneyimleri ya ikincil kılmış ya da tamamen dışlamıştır. Bu anlayış, özellikle İslami toplumlar gibi geleneksel yapılarda kadınların tarihsel olarak kamusal alandan dışlandığı varsayımıyla birleşerek, kadınları “tarihsiz” ve “etkisiz” olarak kodlamıştır. Oysa kadınların toplumsal direniş biçimlerinden gündelik pratiklere, bilgi aktarımından kültürel üretime kadar pek çok alanda sergiledikleri faillikler, tarihsel özne olmanın farklı veçhelerini ortaya koyar. Bu tür faillikler çoğu zaman doğrudan belgelenmemiştir; ancak sezgisel, yorumsal ve çok katmanlı yöntemlerle izlenebilir ve görünür hâle getirilebilir.

Bu noktada, yalnızca failliği görünür kılmak değil, bu görünürlüğün nasıl üretildiğini ve hangi söylemsel çerçevede kurulduğunu da sorgulamak gerekir. Feminist tarihçilik, yalnızca kadınları tarihsel anlatıya dahil etmeye odaklanmaz; aynı zamanda görünürlüğün nasıl üretildiğini, temsilin hangi dilsel ve yöntemsel tercihlerle yapıldığını da tartışmaya açar. Bu bağlamda Joan Scott’un deneyim kavramına getirdiği eleştiri belirleyici bir dönüm noktası oluşturur. Scott’a göre

deneyim, doğrudan hakikatin temsili olarak alınamaz; çünkü her deneyim, belirli bir söylemsel, tarihsel ve kurumsal çerçevede inşa edilir. Dolayısıyla, yalnızca “kadınlar vardı” demek değil; onların varlıklarının ne şekilde temsil edildiği, bu temsillerin hangi ideolojik araçlarla kurulduğu da sorgulanmalıdır (Scott, 1991). Scott’un bu yaklaşımı, tarihsel sessizlikleri yalnızca bir boşluk olarak değil, anlam üretiminin söylemsel bir parçası olarak kavramsallaştırır.

Scott’un deneyim eleştirisinin açtığı bu söylemsel perspektif, arşivsel sessizliklerle çalışan etik tarihçiliğin yeni yöntemsel yaklaşımlarla nasıl şekillenebileceğini de gündeme getirir. Bu çerçevede Saidiya Hartman’ın geliştirdiği eleştirel anlatı kurgusu (critical fabulation) yöntemi, özellikle arşivsel sessizliklerle karşılaşılan durumlarda tarihçinin etik sorumluluğunu hatırlatır. Hartman’a göre bazı tarihsel figürler öylesine bastırılmış, belgelenmemiş ve temsil dışına itilmiştir ki, onları anlatmak hem kaçınılmaz bir etik yükümlülük hem de neredeyse imkânsız bir temsil girişimi haline gelir. Bu tür özneleri görünür kılmaya çalışırken tarihçi, temsiliyetin aciliyetiyle çarpıtma riskini sürekli olarak dengelemek zorundadır. Çarpıtma yalnızca yanlış bilgi vermek değildir; bastırılmış bir yaşamı yeniden nesneleştirmek, öznenin deneyimini romantize etmek, travmayı metalaştırmak ya da anlatının dilini kurarken hâkim söylemin sınırlarını yeniden üretmek gibi daha incelikli biçimlerde de ortaya çıkabilir (Hartman, 2008).

Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiye’si çerçevesinde bu yönde ilk önemli katkılar, Serpil Çakır, Nükhet Sirman, Zeynep Direk ve Fatmagül Berktaş gibi araştırmacıların feminist tarih yazımına kazandırdığı teorik ve yöntemsel açılımlarla genişlemiştir. Bu çalışmalar, kadınların yalnızca kamusal alandaki eylemleriyle değil, gündelik yaşam pratikleri, sözlü kültüre katkıları ve sembolik direniş biçimleriyle de fail olarak düşünülmesi gerektiğini göstermiştir (Çakır 1996; Sirman 2002; Direk 2007; Berktaş 2003). Bu literatürde de temsilin biçimi, dili ve yöntemsel çerçevesi çoğu zaman ikincil planda kalmış; görünürlikle temsiliyet arasındaki gerilim yeterince açığa çıkarılamamıştır.

Bu eksikliği aşan ve temsilin biçimsel, dilsel ve etik boyutunu tartışmaya açan daha yakın dönem çalışmalardan bazıları, özellikle Gülhan Balsoy ve Başak Tuğ tarafından geliştirilmiştir. Gülhan Balsoy’un “Geç Osmanlı Nüfus ve Kadın Bedeni Politikaları” başlıklı 2015 tarihli makalesi, kadın bedeninin Osmanlı geç döneminde nasıl ideolojik ve yönetsel müdahalelere açık hâle getirildiğini biyopolitika kavramı çerçevesinde tartışır. Balsoy, kadın bedenini yalnızca doğurganlık kapasitesi üzerinden tanımlayan ve onu devletin nüfus üretme mekanizmasının bir aracı hâline getiren anlayışın, kadınların tarihsel failliklerinin üzerini nasıl örttüğünü gösterir. Bu çalışma, kadınların tarihsel öznelliklerinin yalnızca annelik, doğurganlık veya aile kurumu içindeki rollere indirgenemeyeceğini; aksine beden, toplumsal kontrol ve devlet ideolojisi üçgeninde şekillenen çok daha karmaşık bir temsil alanına ihtiyaç duyduğunu vurgular.

Bu yaklaşım, anlatı etiği açısından önemli bir katkı sunar: Kadınların tarihsel deneyimleri yalnızca belgeye dayalı temsille değil, aynı zamanda bu belgelerin

üretildiği iktidar ilişkileri ve söylemsel yapılar bağlamında okunmalıdır. Bu yönüyle Balsoy'un çalışması, Saidiya Hartman'ın "critical fabulation" anlayışıyla da örtüşür: Eksik, yönlendirilmiş ya da baskılayıcı kaynaklara rağmen, görünmeyen faillikleri sezgisel ve eleştirel yollarla yeniden kurmaya yönelik etik bir tarih yazımı pratiğini destekler.

Benzer biçimde, Başak Tuğ'un çalışmaları da Osmanlı kadınlarının tarihsel failliklerini ve temsillerini çok katmanlı bir biçimde sorgulayan etik tarihçilik anlayışına önemli katkılar sunar. Özellikle *Politics of Honor in Ottoman Anatolia: Sexual Violence, Patriarchy and the Law* (Tuğ, 2017) başlıklı kitabında Tuğ, 18. yüzyılın sonlarında Anadolu'daki şer'iyeye sicillerine dayanarak kadınlara yönelik cinsel şiddet davalarını inceler. Bu davalar üzerinden hem ataerkil normların nasıl işlediğini hem de kadınların bu normlara nasıl yanıt verdiklerini analiz eder. Tuğ'un yaklaşımı, kadınları yalnızca şiddetin mağduru olarak değil, aynı zamanda Osmanlı hukuk sistemi içinde özneleşen, dava açan, tanıklık eden ya da farklı stratejilerle kendi onurlarını ve bedenlerini savunan bireyler olarak ele alır. Böylece hem kadının fail olarak tarihsel konumunu görünür kılar, hem de bu temsili hangi belgeler, hangi anlatı yapıları ve hangi iktidar ilişkileri çerçevesinde kurduğunu tartışmaya açar.

Gülhan Balsoy'un biyopolitika temelli kadın bedeni analizleri ile Başak Tuğ'un ataerki, hukuk ve şiddet etrafında kadın özneliğini inşa eden çözümlemeleri birlikte düşünüldüğünde, Osmanlı kadınlarının tarihsel temsiline dair daha karmaşık, çok katmanlı ve etik sorumluluk taşıyan bir tarih yazımı pratiği ortaya çıkar. Bu tür çalışmalar, feminist tarihçiliğin yalnızca kadınları görünür kılmakla sınırlı olmayan; aynı zamanda bu görünürlüğü mümkün kılan yöntemsel tercihler ve söylemsel çerçeveleri de sorgulayan bir yaklaşımı benimsediğini gösterir.

Çocuk tarihçiliği açısından da benzer bir sessizlik alanı mevcuttur. Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi çocukluk deneyimlerine ilişkin çalışmalar, ya pedagojik bir çerçeveye hapsedilmiş ya da çocuğu edilgen bir figür olarak temsil etmiştir. Bu çerçeveyi kıran araştırmalardan biri olan Nazan Maksudyan, çocukları tarihsel özne olarak düşünmenin hem kaynak kullanımını hem de anlatı dilini dönüştürdüğünü göstermiştir. Maksudyan'ın yetimhane, göç ve savaş konularına dair çalışmaları, çocukların hem kurumsal hem de gündelik yaşam alanlarında sergiledikleri özneleşme biçimlerini analiz ederek, onların pasif kurbanlar değil, tarihsel failler olduğunu ortaya koyar (Maksudyan, 2014).

Bu duyarlılıkları bireysel bir gözlemle somutlaştırmak gerekirse: Entellektüel tarih çalışan doktora tez danışmanım Prof. D. Cadoc Leighton, tarihsel faillik açısından sıkça "onların zaten önemi yok" diyerek çalıştığı alan itibarıyla belirli halk gruplarını değersizleştirirdi. Oysa bu halkların tarihsel anlatının dışında bırakılmasının ardında yalnızca kaynak eksikliği değil; bilginin nasıl üretildiğine, kimler tarafından üretildiğine ve kimlerin bilgi üreticisi sayıldığına dair daha geniş epistemolojik varsayımlar yer alır. Tarih yazımı mevcut belgelerin ötesinde, bilinçli olarak eksik bırakılan alanları ve anlatılmamış olanların izini sürerek de yapılabilir. Eğer bir tarihçi, bir grubun belgelenmiş tarihini bulamıyorsa, bu onların tarihsel failliklerinin olmadığı anlamına gelmez; aksine, o

alanın araştırılmayı bekleyen potansiyel failliklerle dolu olduğunu fark etmelidir. Bu nedenle yalnızca temsiliyet üzerine düşünmek yeterli değildir, buna paralel olarak yokluğun ne anlama geldiği üzerine de düşünmek gereklidir.

Bu örneklerin tümü, etik tarihçiliğin yalnızca kapsayıcılık hedefiyle sınırlı kalmaması; aynı zamanda temsiliyetin nasıl kurulduğu, hangi yöntemsel ve söylemsel tercihlerle yapıldığı ve tarihçinin bu süreçteki konumunun nasıl sorunsallaştırıldığı sorularına da yanıt araması gerektiğini göstermektedir. Faillik, yalnızca görünür kılınmakla değil; bu görünürlüğün nasıl üretildiği, hangi tarihsel, ideolojik ve epistemolojik koşullar altında mümkün kılındığı sorularıyla birlikte kavramsallaştırıldığında anlamlı hale gelir. Etik tarihçi, sadece görünmeyeni görünür kılmakla yetinmeyip, bu görünürlüğü mümkün kılan anlatı yapılarını, temsilin sınırlarını ve kendi yorumlayıcı konumunu da eleştirel bir farkındalıkla sorgulamakla yükümlüdür. Zira tarihsel sessizlikler yalnızca belgelerde değil, anlatının biçiminde, vurgularında ve tercih edilen perspektiflerde de yeniden üretilir; bu nedenle etik tarihçi, hangi boşlukların görmezden gelindiğini ve hangi yankıların bastırıldığını da dikkate almak zorundadır.

Bu bağlamda incelenen çalışmalar, etik tarihçiliği çoklu bir tarih anlayışına eklemleyerek, tekil ve baskın anlatı biçimlerinin ötesine geçen, çoğulcu ve eleştirel bir temsil pratiği önerir. Farklı toplumsal grupların deneyimlerini, farklı kaynak türleri ve anlatı stratejileri aracılığıyla dahil eden bu yaklaşım, tarih yazımını hem metodolojik hem de etik olarak dönüştürmeye yönelik bir çaba olarak değerlendirilebilir.

Etik Tarihçiliğin Sınırları ve İmkânları

Etik tarihçiliğin yalnızca görünürlüğü artırmaya odaklanan bir içerik genişletme pratiği olmadığını; temsile aracılık eden tarihçinin dili, yöntemi ve anlatı yapısını da sorunsallaştırması gerektiğini gösteren örnekler giderek çoğalmaktadır. Türkiye’de Aleviler, Rumlar, Ermeniler ve Kürtler üzerine yapılan nitelikli tarihsel çalışmalar bu temsil alanını kuşkusuz genişletmiştir. Ancak bu anlatıların önemli bir kısmı, kullanılan yöntemlerin ve dilsel tercihlerinin etik-politik etkilerini sistematik biçimde sorgulamaktan uzak kalmaktadır. Oysa etik tarihçilik, yalnızca dışlanan grupların tarihsel anlatıya dâhil edilmesiyle sınırlı kalmaz; tarihçinin temsile nasıl aracılık ettiğini, bu aracılığın hangi anlatı yapılarına dayandığını ve görünürlük kadar temsilin biçimini de nasıl şekillendirdiğini eleştirel biçimde açığa çıkarmakla yükümlüdür. Temsilin yalnızca “kimin dahil edildiği” meselesiyle sınırlı kalmayıp, “bu dahil edilişin nasıl kurulduğu” sorusuyla birlikte ele alınması gerektiği, aşağıda tartışılan örneklerde daha açık biçimde ortaya çıkmaktadır.

Tarih yazımındaki dışlayıcı pratikler yalnızca bilgi eksikliğiyle açıklanamaz; çoğu zaman mevcut kültürel mirasın ne şekilde temsil edildiğiyle doğrudan ilgilidir. Özellikle kültürel temellük, tarihçilerin başka kültürlere ait semboller, eserleri ya da pratikleri yeterince anlamadan ya da onlara gereken bağlamsal saygıyı göstermeden kendi anlatılarına dahil ettikleri durumlarda ortaya çıkar. Bu

tür temsiller, yalnızca yanlış anlatımlara değil, aynı zamanda kültürel öznelliğin bastırılmasına da yol açar. Örneğin Osmanlı'nın Balkanlardaki çok katmanlı mirası, Avrupa merkezli anlatılarda dışsal ve geçici bir unsur gibi gösterilerek marjinalleştirilir. Benzer şekilde, Bizans, Ermeni ve Rum kültürleri ya tümüyle dışlanır ya da Osmanlı kimliği içinde eritilerek üstü örtük bir temellük pratiğine dönüştürülür. Bu tür temsil biçimleri yalnızca geçmiş değil, bugünü de şekillendiren ideolojik örüntüler üretir; Batı/Doğu, Hristiyanlık/İslam gibi ikilikleri pekiştirir (Todorova, 1997; Philliou, 2011).

Tarihsel kaynaklarda ve tarih yazımında karşımıza çıkan problemleri anlatılar, çoğu zaman gücü ve iktidarı elinde tutan failleri görünmez kılmayan, tersine meşrulaştıran edilgen bir dil çatısı üzerinde kuruludur. Bu dilsel yapı, yalnızca dışlanan öznelerin değil, aynı zamanda fail konumundaki iktidar odaklarının da sorgulanmadan aktarılmasına neden olur. Zorlayıcı ya da ideolojik formasyonlarca şekillendirilmiş ve kendini tarafsızlık perdesi altında gizleyen bu anlatım biçimine karşı çıkmak, hem kaynaklarda hem de tarihsel anlatılarda faillik ilişkilerini yeniden açığa çıkarmanın ve sorgulamanın önkoşuludur.

Dolayısıyla, iyi bir tarihçilik yalnızca kapsayıcılığı değil, temsilin ideolojik katmanlarını, arşivsel sessizliklerin ve dilsel yapıların nasıl kurgulandığını da sorunsallaştırmak zorundadır. Aşağıdaki örneklerde olduğu gibi, arşivlerde sessizleştirilmiş özneleri izleme çabası, tarihçiyi yalnızca anlatıcı değil; aynı zamanda temsiliyetin sınırlarını tanıyan, kuran ve bozan bir yorumlayıcı olarak konumlandırır. Bu bağlamda, aşağıda incelenen Ayhan Aktar ve Abdülhamit Kırmızı'nın müslüman olmayan ahaliyi konu alan çalışmaları, Oktay Özel'in mikro tarih yaklaşımı ve Boğaç Ergene'nin hukuki belgeler üzerinden faili yorumlama biçimi, etik tarihçiliğin yalnızca içerikle değil, temsilin dili ve yöntemiyle de nasıl ilişkilendiğini göstermesi bakımından önemli örnekler sunmaktadır. Bu yönelimin somut örneklerinden biri, Ayhan Aktar ve Abdülhamit Kırmızı'nın müslüman olmayan topluluklara dair arşiv malzemelerini yeniden yorumlayarak etik temsiliyet sorunlarını görünür kılma çabalarıdır.

Ulus-devlet inşa süreçleri, yalnızca idari ve siyasal kurumların değil, aynı zamanda tarihsel anlatıların da yeniden kurgulanmasını gerektirmiştir. Bu süreç, modern ulusların homojenleştirici ideolojik ihtiyaçlarına paralel olarak, çokkültürlü geçmişe sahip toplumsal yapıların parçalanmasına ve bu yapıyı oluşturan kimi grupların tarihsel temsil alanından dışlanmasına yol açmıştır. Aleviler, Rumlar, Ermeniler ve Kürtler gibi etno-dinsel topluluklar, bu dışlama stratejisinin en belirgin hedefleri arasında yer alır. Onların tarihsel faillikleri çoğu zaman ya göz ardı edilmiş ya da resmi anlatılarda ya "sorunlu" ya da "tali" aktörler olarak temsil edilmiştir.

Bu bağlamda, son yıllarda geliştirilen tarihsel ve kültürel çalışmalar, söz konusu grupların toplumsal hafızadaki yerlerini daha görünür kılmaya yönelik önemli katkılar sunmuştur. Bu çalışmaların ortak özelliği, tarih yazımının yalnızca arşivde yer alan belgelerle değil, aynı zamanda bu belgelerin sunduğu sessizlikler, çarpıtmalar ve dışlama pratikleri üzerinden de yürütülebileceğini ortaya koymalarıdır. Özellikle Ayhan Aktar'ın çalışmaları, gayrimüslim cemaatlerin

tarihsel varlığını yalnızca siyasi kriz anlarında değil, gündelik yaşamın iktisadi ve toplumsal dokusunda takip etmeye yöneliktir. Aktar, resmi tarih yazımının görmezden geldiği vergi politikaları, mülkiyet rejimleri ve zorunlu göç süreçleri gibi yapısal dönüşümler aracılığıyla, azınlıkların maruz kaldığı sistematik dışlanmayı belgelendirir. *Varlık Vergisi ve “Türkleştirme” Politikaları* adlı eserinde, bu grupların yalnızca mağduriyet nesnesi olarak değil, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal faillikleriyle nasıl hedef haline getirildiğini ayrıntılı bir şekilde analiz eder (Aktar, 2006: 23-25).

Türkiye’de etik tarihçilik doğrultusunda tarihsel faillikleri yeniden düşünmeye dönük önemli örneklerden biri, Abdülhamit Kırmızı’nın Osmanlı bürokrasisine dair yaptığı çalışmalarda görülür. Kırmızı, özellikle Tanzimat sonrası dönemde devletin merkez ve taşra kadrolarında görev yapan gayrimüslim, yerel ve ailevi bağlarla devlete entegre olmuş aktörleri merkeze alır. Bu aktörlerin devletin işleyişindeki rollerini görünür kılarken, tarihçinin yalnızca belgeye dayalı anlatı üretme görevini değil, o belgelerin nasıl üretildiğini ve kimleri temsil ettiğini de sorgulaması gerektiğini ortaya koyar.

Kırmızı’nın yaklaşımı, arşivleri tarafsız veri havuzları olarak görmek yerine, belirli bir iktidar ve temsil rejimi içinde şekillenmiş seçici hafıza mekanizmaları olarak okuma biçimini benimser. Bu çerçevede devletin gayrimüslim memurlara dair tuttuğu kayıtlar, yalnızca onların varlığını değil, aynı zamanda o varlığın nasıl sınırlandırıldığını, görünürlüğüne ne şekilde kontrol edildiğini de gösteren yapılar olarak ele alınır. Kırmızı’nın bu okuması, etik tarihçiliğin temel iddialarından biri olan “kaynak eleştirisini temsiliyet eleştirisine dönüştürme” çabasına somut bir katkı sunar.

Bu doğrultuda, onun tarihçilik pratiği yalnızca görmezden gelinen özneleri görünür kılmakla sınırlı kalmaz; aynı zamanda bu görünürlüğü nasıl üretildiğini, temsilin kim tarafından ve hangi söylemsel çerçeveye kurulduğunu da sorunsallaştırır. Kırmızı’nın özellikle Tanzimat bürokrasisi içindeki gayrimüslim memurlar üzerine çalışmaları, etik tarihçiliğin hem içerik hem de yöntem düzeyindeki duyarlılıklarını bir araya getiren örnekler arasında yer alır (Kırmızı 2002; 2003).

Benzer şekilde, mikro tarih yaklaşımını benimseyen Oktay Özel’in tarih yazımı yalnızca görünmez faillikleri açığa çıkarmakla kalmaz; aynı zamanda temsilin hangi yöntemsel tercihlerle ve anlatı yapılarıyla kurulduğunu da sorgular. Mikro tarih, yalnızca ölçeği küçültmek değil; aynı zamanda tarihsel özneyi merkeze alan, belgelerin sessizliklerini çözümlemeye yönelik sezgisel ve bağlamsal bir okuma yöntemini gerektirir. Bu yaklaşımda tarihçi, yalnızca mevcut belgelerle değil; metinlerarası ipuçları, bağlamsal yorumlar ve sözlü tarih verileriyle de çalışarak, arşivdeki boşluklara “konuşan” bir yazınsal strateji geliştirir.

Özel’in bu yöntemi benimsediği çalışmaları, etik tarihçiliğin yalnızca içerik üretmekle sınırlı kalamayacağını; aynı zamanda anlatının nasıl kurulduğuna dair sürekli bir farkındalık geliştirmesi gerektiğini gösterir. Belgelerin hem söylediklerine hem de sustuklarına kulak veren bu yaklaşım, temsilin dilsel ve

yapısal kurgusuna eleştirel bir mesafeyle yaklaşmayı zorunlu kılar. Özellikle *Kiske Kuşunun Peşinde: Katamizeler (1835–1981)* (Özel, 2024) ve *Türkiye 1643: Goşa'nın Gözleri* (Özel, 2013) gibi eserlerinde, Osmanlı taşrasında yaşayan sıradan bireylerin gündelik yaşamlarını, ilişkilerini ve çatışmalarını merkeze alarak, resmi tarihin görmezden geldiği öznellikleri görünür kılar. Bu mikro tarihsel yaklaşım, etik tarihçiliğin yalnızca içeriği genişletmek değil; temsiliyetin sınırlarını metodolojik ve anlatısal düzeyde sorgulamak olduğunu somutlaştırır.

Özel'in tarihçiliği, yalnızca büyük anlatıların dışında kalan sesleri görünür kılmakla kalmaz; aynı zamanda "nasıl anlatılır?" sorusunu da merkeze alır. Onun metinleri, belgeyi yalnızca bir bilgi kaynağı değil, etik sorumluluk içeren bir temsil aracı olarak değerlendiren bir bilinçle yazılmıştır. Özellikle *Goşa'nın Gözleri* örneğinde olduğu gibi, arşivde yalnızca adı geçen bireylerin yaşamını yeniden kurma çabası, tarihçiyi yalnızca bir anlatıcı değil; temsilin sınırlarını fark eden ve o sınırları aşmaya çalışan bir özne olarak konumlandırır.

Bu yaklaşımla Özel, mikro tarihi yalnızca içerik daralması değil; etik tarihçiliğe yönelik biçimsel ve epistemik bir sorgulama zemini olarak işler. Anlatısında yalnızca görünürlüğü hedeflemez; bu görünürlüğün dilsel ve yapısal tercihlerle nasıl üretildiğini de tartışmaya açar. Arşivsel boşlukların, bürokratik belgelerin temsil sınırlarının ve sessizliklerin yapısını dikkate alarak geliştirdiği yazım dili, tarihçinin yalnızca bilgi aktaran değil, aynı zamanda etik konum alan bir özne olduğunu hatırlatır.

Tarihçinin anlatıdaki konumunu ve temsil sorumluluğunu merkezine alan bu yaklaşım, hukuki belgeler gibi normatif kaynakların dahi etik tarihçilik çerçevesinde nasıl yeniden yorumlanabileceğini düşündürür. Bu bağlamda, Boğaç Ergene'nin Osmanlı mahkemeleri üzerine yürüttüğü çalışmalar dikkat çekici bir örnek sunar. Boğaç Ergene'nin Osmanlı mahkeme kayıtları üzerine yaptığı çalışmalar, etik tarihçiliğin hukuki belgeler üzerinden nasıl geliştirilebileceğini gösteren dikkat çekici bir örnektir. Ergene, şer'iyye sicillerini yalnızca hukuki bir sürecin belgesi olarak değil; aynı zamanda toplumsal aktörlerin iz bıraktığı, failliklerinin temsil edildiği ve iktidar ilişkilerinin yeniden üretildiği söylemsel metinler olarak ele alır.

Özellikle *Local Court, Provincial Society and Justice in the Ottoman Empire* adlı eserinde Ergene, Osmanlı taşrasındaki sıradan bireylerin mahkeme önündeki konumlarını analiz ederken, bu bireylerin taleplerini, sessizliklerini ve direniş biçimlerini metinsel izler üzerinden yeniden kurar. Bu çaba yalnızca bireyin tarih sahnesine çıkarılmasını değil; aynı zamanda hukuk belgelerinin yapısal çerçevelerine, temsil kapasitesine ve içerdiği arşivsel sessizliklere dair etik bir sorgulamayı da içerir. Ergene'nin özellikle vurguladığı bir diğer önemli nokta, farklı mahkemelerin işlevleri arasında hâlen yeterince tanınmamış ayrımların bulunduğu ve bu farklılıkların söz konusu mahkemelerin 'karakterleri'ni şekillendirdiğidir (Ergene, 2003, s. 32).

Bu yaklaşım, etik tarihçiliğin belgeyle kurduğu ilişkinin nötr olmadığını açık biçimde ortaya koyar. Tarihçinin seçtiği belge, onu yorumlama biçimi ve bu

yorumdan üretilen anlatı, etik ve politik sonuçlar doğurur. Belge, yalnızca veri sağlayan bir araç değil; tarihçinin failliğiyle şekillenen temsilî bir alandır. Ergene'nin çalışması ayrıca, tek odaklı ve merkezi tarih anlatılarının dışına çıkarak, yalnızca bireylerin değil; farklı toplumsal grupların ve dahi kurumların tarihsel deneyimlerini görünür kılmaya yönelir. Bu anlamda çoğulcu bir tarih anlayışına katkı sunar; tarih yazımında yalnızca egemen aktörlerin değil, marjinalleştirilmiş toplumsal ve kurumsal yapıların da fail olarak tanınmasına dair çalışmanın değerini vurgular. Dolayısıyla, temsilin sınırlarını tanıma ve belgeye yöneltilmiş metodolojik eleştiriyi derinleştirme bağlamında, hem etik hem de çoğulcu tarihçiliğe güçlü bir kuramsal zemin kazandırır. (Ergene, 2003: 58-61).

Sessizlerin Tarihini Yazmak: Jonathan King ve Alessandro Portelli

Önceki bölümlerde Türkiye bağlamında çeşitli grupların —Aleviler, Kürtler, kadınlar, çocuklar ve köylüler gibi— tarihsel failliklerinin nasıl bastırıldığını ve bu sessizliklerin etik tarih yazımı açısından ne tür sorumluluklar doğurduğunu tartıştık. Bu bölümde ise etik tarihçiliğe yönelik kuramsal tartışmayı daha da derinleştirmek amacıyla, Türkiye dışındaki bazı tarihçiler tarafından geliştirilen yöntemsel yaklaşımlara odaklanıyoruz. Jonathan King'in müzebilim çalışmaları, Alessandro Portelli'nin sözlü tarih analizleri ve Joan Scott'un temsilin dilsel sınırlarına dair eleştirileri, sadece bastırılmış tarihsel özneleri görünür kılmaya değil; aynı zamanda bu görünürlüğü hangi anlatı yapıları, dilsel tercihler ve epistemolojik öncüller aracılığıyla kurulduğunu sorgulamaya yönelik güçlü araçlar sunar. Bu çerçevede, etik tarihçiliğin yalnızca içerik genişletmeye değil; temsilin kendisini kuramsal düzeyde problemleştirmeye yönelik bir alan olduğu vurgulanmaktadır.

Uluslararası düzeyde yürütülen bazı çalışmalar, dışlanan faillikleri tarihsel anlatının merkezine taşımakla kalmayıp, tarihçinin temsile nasıl aracılık ettiğini ve sessizliklerin nasıl inşa edildiğini sorgulayan farklı yöntemsel yaklaşımlar geliştirmiştir. Bu yaklaşımlar, etik tarihçiliğin yalnızca dışlanan grupları tarihe dahil etme çabası olmadığını; aynı zamanda anlatının dilsel, söylemsel ve yapısal boyutlarını da problemleştiren çok katmanlı bir sorumluluk alanı olduğunu gösterir.

Jonathan King'in Amerikan yerlileri üzerine gerçekleştirdiği sözlü tarih çalışmaları, uzun süre resmi tarihyazımı dışında bırakılmış aktörlerin anlatılar aracılığıyla tarihsel sahneye yeniden dâhil edilebileceğini ortaya koyar. King'e göre sözlü tarih yalnızca bireysel hafızaların bir kaydı değil, aynı zamanda toplumsal sessizliklerin çözümlenmesine ve eksik bırakılmış kolektif hafızanın yeniden inşasına imkân tanıyan güçlü bir araçtır. Onun çalışmaları, yerli halkların yalnızca kolonyal tahakkümün pasif nesneleri olmadığını; aynı zamanda Amerika kıtasının tarihsel, toplumsal ve kültürel yeniden inşasında etkin faillikler geliştirmiş özne aktörler olduğunu gözler önüne serer (King, 2004: 112-134).

Bu yaklaşımı derinleştiren Alessandro Portelli, sözlü tarih metodolojisine farklı bir kuramsal yön kazandırarak hatırlamanın doğrulukla değil, *anlam*

yaratımıyla ilişkili olduğunu savunur. Portelli’ye göre tanıklıklar tarihî gerçekliğin birebir aynası olmak zorunda değildir; aksine, bireylerin geçmişi nasıl yapılandırdıklarını, travmaları nasıl dile getirdiklerini ve sessizliklerin hangi duygusal, toplumsal ya da ideolojik nedenlerle ortaya çıktığını anlamak için kritik ipuçları barındırır. Sessizlikler, yalnızca unutmanın değil; aynı zamanda travmanın, direnişin ya da bastırmanın da dili olabilir. Bu nedenle Portelli’nin yaklaşımı, sözlü tarihi yalnızca veri toplama yöntemi değil, aynı zamanda tarihsel anlamın üretildiği yaratıcı ve çoğulcu bir alan olarak değerlendirir (Portelli, 1991: 1-3).

Yorumun Etik Sorumluluğu: Hermenötik Düşünce Çerçevesinde Etik Tarihçilik

Tarihçilikte etik sorumluluk, yalnızca içerik üretimi ya da temsil edilen öznelerin kimler olduğu üzerinden değil; bu öznelerin nasıl temsil edildiği, ne tür yorum pratikleriyle tarihyazımına dâhil edildikleri üzerinden de değerlendirilmelidir. Bu yaklaşım, tarih yazımını sabit ve nesnel bir bilgi aktarımı değil, anlamın üretildiği bir yorum pratiği olarak gören hermenötik düşünce geleneğiyle doğrudan ilişkilidir. Hermenötik, tarihçinin metinle kurduğu ilişkiyi yalnızca bilgiyi açığa çıkarmaya değil; bu bilginin tarihsel bağlamını anlamlandırmaya, yorumcunun kendi konumunu fark etmeye ve tüm bu sürecin etik boyutlarını üstlenmeye çağırır.

Bu çerçevede Paul Ricoeur’ün “hermenötik yay” (*hermeneutic arc*) modeli, tarihçiliğin etik bir yorumlama pratiği olarak anlaşılmasına önemli katkı sunar. Ricoeur’e göre anlam inşası üç temel aşamadan oluşur: ön-anlama (*pre-understanding*), açıklama (*explanation*) ve temellük (*appropriation*). Bu aşamalar, yalnızca metnin içeriğini açığa çıkarmakla kalmaz; tarihçinin o metne hangi sorularla yaklaştığını, hangi önyargılarla konumlandığını ve ortaya çıkan anlamı nasıl içselleştirdiğini de görünür kılar. Böylece yorum, yalnızca geçmişe ait bir anlamı açığa çıkarmak değil; tarihçinin bugünkü epistemolojik ufkunu da yeniden kurmak anlamına gelir. Selami Varlık, bu modeli etik tarihçilik açısından ele alırken, tarihçinin metinle kurduğu ilişkinin özünde etik bir sorumluluk taşıdığını vurgular: Tarihçinin görevi yalnızca anlam üretmek değil; bu anlamın hangi söylemsel, tarihsel ve ideolojik çerçevede kurulduğunu fark etmek ve bunu şeffaf biçimde ortaya koymaktır (Varlık, 2021: 17, 352).

Bu yaklaşım, Hans-Georg Gadamer’in “ufukların birleşmesi” (*Horizontverschmelzung*) kavramı ile derinleşir. Gadamer’e göre yorum süreci, metnin tarihsel ufku ile yorumcunun ufku arasında kurulan bir diyalog alanıdır. Anlam bu etkileşimde oluşur; sabit ve nesnel bir veri olmaktan çıkar, tarihsel olarak koşullanmış, kültürel olarak biçimlenmiş ve etik olarak sorumluluk içeren bir üretime dönüşür (Gadamer, 2019: 29-45). Etik tarihçi, yalnızca geçmişin anlamına yönelmekle kalmaz; kendi tarihsel konumunu, yorumunun sınırlarını ve taşıdığı önyargıları da hesaba katmak zorundadır.

Bu bağlamda hermenötik düşünce, etik tarihçiliğin yalnızca metodolojik değil, aynı zamanda öznel ve etik boyutunu da kurar. Yorum, metni çözümleme eyleminden öte; tarihçinin ötekiyle kurduğu ilişkinin, sessizliklere verdiği cevabın ve temsile dair aldığı pozisyonun ifadesine dönüşür. Sorumlu tarihçilik, bu nedenle yalnızca içerik seçimiyle değil, yorum sürecinin kendisiyle de hesaplaşan bir düşünüm (*refleksiyon*) pratiği olarak kavranmalıdır.

Sonuç Yerine: Etik Tarihçiliğin Sınırları ve İmkânları

Bu makale, tarih yazımında “ötekilik” kavramının toplumsal kimliğin inşasında kurucu bir işleve sahip olduğunu; buna karşılık “ötekileştirme”nin söylemsel ve yapısal biçimlerde işleyen dışlayıcı bir sürece işaret ettiğini ileri sürdü. Bu iki kavram arasındaki fark, yalnızca kuramsal değil, aynı zamanda sorumlu tarihçilik açısından belirleyici bir eşiktir. Etik tarihçilik, bu eşiği tanımlamakla kalmaz; temsilde adaleti gözeterek faillikleri yeniden düşünmek ve tarihsel sessizlikleri görünür kılmakla da yükümlüdür.

Makale boyunca, dışlanan grupların tarihsel anlatıya dâhil edilmesinin tek başına yeterli olmadığı; bu görünürlüğü hangi anlatı yapılarına, epistemolojik tercihlere ve söylemsel çerçevelere dayanarak kurulduğunun sorgulanması gerektiği vurgulandı. Görünürlük, çoğu zaman temsiliyetin sınırlarını gizleyen bir yüzeye dönüşebilir. Bu nedenle etik tarihçilik, temsili yalnızca içerikle değil; anlatının dili, yöntemi ve kurgusu üzerinden de yeniden yapılandırılmalıdır.

Tarih yazımı, teknik bir uğraş olmanın ötesinde, yorumlayan, seçen ve yapılandıran bir faaliyettir. Tarihçi, yalnızca bilgi aktaran bir figür değil; dil, anlatı ve temsil aracılığıyla özneyi kuran –ve kimi zaman yeniden bastıran– bir faildir. Bu nedenle, etik sorumluluk, yalnızca “ne anlatıldığına” değil, “nasıl anlatıldığına” ve “kimin adına susulduğuna” da yönelmelidir.

Türkiye bağlamında Aleviler, Rumlar, Ermeniler, Kürtler, kadınlar ve çocuklar gibi grupların tarihsel failliklerine odaklanan örnekler üzerinden, temsilin yalnızca kapsayıcı bir içerik genişlemesi değil; yapısal bir eleştiri alanı olduğu gösterildi. Sorumlu tarihçilik, temsiliyetin imkânlarını olduğu kadar sınırlarını da açığa çıkarmayı hedefleyen bir düşünsel faaliyet olmalıdır. Feminist kuram, postkolonyal düşünce, mikro tarihçilik ve hermenötik yorum gibi farklı yaklaşımlar, etik tarihçiliğe yalnızca dışlananları görünür kılmak için değil; tarihçinin kendi anlatı stratejilerini, konumunu ve yöntemini sorgulaması için de bir imkân alanı sunar.

Tarih yazımı, yalnızca geçmişin anlatımı değil; geleceğin tahayyülüyle ilgilidir. Hangi geçmişin nasıl anlatıldığı, nasıl bir toplumsal tahayyüle yön verdiğimizi de belirler. Etik tarihçilik, tarihçiyi yalnızca temsile aracılık eden değil, temsili kuran, sınırlarını tanıyan ve bu sınırlarla yüzleşen bir özne olarak konumlandırır. Bu bağlamda etik sorumluluk, yalnızca dışlananlara ses vermek

değil; bu sesi hangi yöntemlerle, hangi söylemsel yapı içinde ve hangi tarihsel önyargılarla kurduğunu sorgulamakla ilgilidir.

Tarihçinin konumu, yalnızca anlatıya dışsal bir gözlemci ya da yorumlayıcı olarak değil; temsilin dili, yöntemi ve sınırları üzerinde etkili bir özne olarak düşünülmelidir. Etik tarihçilik, tarihçinin epistemolojik önyargılarını, yöntemsel tercihlerini ve temsil pratiklerini başkalarının deneyimleri kadar kendi konumuna dair farkındalıkla da sorgulamasını gerektirir. Bu nedenle “tarihçi kimdir ve ne işe yarar?” sorusu, yalnızca akademik bir meslek tanımı değil; tarihsel sessizliklerle yüzleşen, kendi anlatısal pozisyonunu tanıyan ve bu pozisyonun içerdiği imkânlar kadar sınırları da açığa çıkaran etik bir düşünüm alanıdır. Temsile aracılık eden tarihçi, aynı zamanda temsilin temsiline etik kırılmalarını taşıyan; bazen susturan, bazen çarpıtan, bazen yeniden anlamlandıran bir faildir.

Elbette bu tür bir öz-farkındalık kolaylıkla elde edilebilecek bir konum değildir. Tarihçinin kendi toplumsal konumunu, siyasal eğilimlerini, akademik çevrelerin ve kamusal beklentilerin etkilerini tanıması; bu çok katmanlı etkiler karşısında nerede durduğunu sorgulaması gerekir. Yorumlayan özne olarak tarihçi, yalnızca başkaları hakkında değil, kendi söylemi ve tercihleri hakkında da eleştirel bir bilinç geliştirmekle yükümlüdür.

Bu nedenle “kimin adına konuşuyorum?” kadar, “kimin adına susuyorum?” sorusu da tarihçinin sorumluluğuna dâhildir. Temsilin çerçevesini çizen her anlatı, aynı zamanda görünmeyeni nasıl görünür kıldığımız ve neyin dışarıda bırakıldığını fark edip edemediğimiz sorularıyla birlikte düşünülmelidir. Bu tür bir farkındalık, etik tarihçiliği sadece görünürlükle değil; anlatının sınırları, sessizlikleri ve temsil riskleriyle yüzleşen bir sorumluluk alanı olarak yeniden tanımlar.

Etik Beyanı: Bu makalenin tüm etik ve telif kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır. Çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Dergiye gönderdiğim yazı için herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. "Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan eder."

Destek ve Teşekkür Beyanı: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. Katılımcı meslektaşlarımin, hakemler ve Veysi T. Kondu'nun yorum ve katkılarına teşekkür ederim.

Kaynakça

- Aktar, A. (2006). *Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları*. İstanbul: İletişim.
- Alcoff, L. (1991). The problem of speaking for others. *Cultural Critique*, (20), 5–32.
- Appleby, J., Hunt, L., & Jacob, M. (1994). *Telling the truth about history*. W. W. Norton & Company.

- Aykut, E. (2011). *Alternative Claims on Justice and Law: Rural Arson and Poison Murder in the 19th Century Ottoman Empire*. PhD diss., Boğaziçi University.
- Balsoy, G. (2015). 'Geç Osmanlı Nüfus ve Kadın Bedeni Politikaları', *Toplum ve Bilim*, 132: 9-33.
- Berktaş, F. *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis, 2003.
- Bhabha, H. K. (1994). *The location of culture*. Routledge.
- Bozarslan, H. (2005). Türkiye'de (1919-1980) yazılı Kürt tarih söylemi üzerine bazı hususlar. A. Vali (Ed.), *Kürt milliyetçiliğinin kökenleri* (87-112). İstanbul: Avesta.
- Bozarslan, H. (2022). Kürd milliyetçiliği ve Kürd hareketi (1898-2000). T. Bora (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* (Cilt 4, 841-869). İstanbul: İletişim.
- Chakrabarty, D. (2000). *Provincializing Europe: Postcolonial thought and historical difference*. Princeton University.
- Copeaux, E. (1998). *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993): Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çakır, S. (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis.
- Direk, Z. (2007). "Toplumsal Cinsiyet, Deneyim ve Tarihyazımı." *Kültür ve Toplum*, 15(2), 43-60.
- Ergene, B. A. 2003. *Local Court, Provincial Society and Justice in the Ottoman Empire: Legal Practice and Dispute Resolution in Çankırı and Kastamonu (1652-1744)*. Leiden: Brill.
- Gadamer, H.-G. (2004). *Truth and method* (J. Weinsheimer & D. G. Marshall, Trans.). Continuum. (Original 1960)
- Gadamer, H. G. (2019). *Hermeneutics Between History and Philosophy: The Selected Writings of Hans-Georg Gadamer, Volume I*. Ed. Pol Vandeveld ve Arun Iyer. London: Bloomsbury Academic.
- Hall S. (1997). The spectacle of the 'Other'. In S. Hall (Ed.), *Representation: Cultural representations and signifying practices* (223-290). Sage.
- Hartman, S. (2008). Venus in two acts. *Small Axe*, 12(2), 1-14.
- Hegel, G. W. F. (1894). *Lectures on the Philosophy of History*. (J. Sibree, Trans.). London: George Bell & Sons.
- Karakaya-Stump, A. (2019). *The Kizilbash-Alevis in Ottoman Anatolia: Sufism, Politics and Community*. Edinburgh University.
- Kırmızı, A. (2002). Osmanlı Bürokrasisinde Gayrimüslim İstihdamı. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 13, 295-310.
- Kırmızı, A. (2003). Son Dönem Osmanlı Bürokrasisinde Akraba Ermeniler. *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, 6, 137-152.

- King, J. (2004). Oral history and the representation of Indigenous voices. *Journal of American Indian History*, 23(2), 112–134.
- Lemisch, J. (1968). Jack Tar vs. John Bull: The role of New York's seamen in precipitating the Revolution. *William and Mary Quarterly*, 25(3), 371–407.
- Maksudyan, N. (2014). *Orphans and Destitute Children in the Late Ottoman Empire*. Syracuse University.
- Neyzi, L. (2004). *Ben Kimim? Türkiye'de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik*. İstanbul: İletişim.
- Özel, O. (2013). *Türkiye 1643: Goşa'nın gözleri*. İletişim.
- Özel, O. (2024). *Kiske kuşunun peşinde: Katamizeler (1835–1981)*. İletişim.
- Philliou, C. M. (2011). *Biography of an empire: Governing Ottomans in an age of revolution*. Berkeley: University of California.
- Portelli, A. (1991). *The death of Luigi Trastulli and other stories: Form and meaning in oral history*. State University of New York.
- Ricoeur, P. (2004). *Memory, history, forgetting* (K. Blamey & D. Pellauer, Trans.). University of Chicago.
- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon.
- Scott, J. W. (1991). The evidence of experience. *Critical Inquiry*, 17(4), 773–797.
- Sirman, N. (2002). “Kadınları Anlatmak: Feminizm, Antropoloji ve Tarih.” *Toplum ve Bilim*, 92, 91–105.
- Spivak, G. C. (1988). Can the subaltern speak? In C. Nelson & L. Grossberg (Eds.), *Marxism and the interpretation of culture*. University of Illinois.
- Thompson, E. P. (1963). *The making of the English working class*. Victor Gollancz.
- Todorova, M. (1997). *Imagining the Balkans*. Oxford: Oxford University.
- Trouillot, M.-R. (1995). *Silencing the past: Power and the production of history*. Beacon.
- Tuğ, B. (2017). *Politics of Honor in Ottoman Anatolia: Sexual Violence, Patriarchy and the Law*. Leiden: Brill.
- Varlık, S. (2021). *Paul Ricoeur'de temellük ve tahayyül*. İstanbul: Alfa.
- White, H. (1973). *Metahistory: The historical imagination in nineteenth-century Europe*. Johns Hopkins University.

Orta Çağ tarih yazıcılığında rüya motifi: Sultan Sencer ve Cengiz Han örneği

Bilen YILMAZ

Dr.

Bağımsız Araştırmacı

bilenyilmaz111@gmail.com

 0000-0002- 0310-6930

Öz: Rüya, insanoğlunun varoluş serüveninde yerini alan, gelecek, Tanrı, ölüm ve sonrasına dair sorgulamanın inanç temelinde işlenmesiyle anlam kazanmış bir kavramdır. Sümerlerden itibaren, bilinen en eski yazılı kayıtlarda rüyalar bahsedilmiş; Animizm, öğreti dinleri ve semavi dinlerin önemli bir motif olarak rüyaları referans aldığı görülmüştür. Gerek kutsal kitaplarda yer alması ve gerekse de peygamberlerin rüyalara verdiği önem nedeniyle, rüya anlatıcılığı ve rüya yorumculuğu kutsiyet dairesi içine dâhil edilmiştir. Orta Çağ tarih yazıcılığında, tarihe iz bırakan devlet adamları hakkında yazılan eserlerin büyük çoğunluğunda rüya motifinin kullanıldığı görülür. Biz bu makalede, rüya motifinin tarih yazıcılığındaki yerine teorik bir açıklama getirdikten sonra, icraatlarıyla adını tarihe yazdırmış iki devlet adamı olan Sultan Sencer ve Cengiz Han'a dair bazı eserlerde geçen rüyaları doğrudan naklettik. Seçmiş olduğumuz rüyaların ana temalarının ve kullanılan motiflerin benzerliğine dikkat çekmeye çalıştık. Bu bağlamda iki farklı inanca sahip bu iki hükümdarın, yine farklı inançların etkisinde yazılan eserlerde nasıl sunuldukları meselesi de bu makalenin ana sorunsalıdır. Rüyalarda hangi konuya odaklanıldığı, hangi kavramların öne çıkarıldığı ve bunların tarihi kayıtlarla ne ölçüde örtüştüğü meselesi de bu makalede cevap aranan sorular arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Tarih Yazıcılığı, Orta Çağ, Rüya Motifi, Sultan Sencer, Cengiz Han

The dream motif in medieval historiography: The example of Sultan Sanjar and Genghis Khan

Makale Türü:

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi:

19.03.2025

Kabul Tarihi:

21.04.2025

Abstract: Dreams, deeply rooted in belief systems, have accompanied the human journey by offering insight into questions surrounding the future, God, death, and the afterlife. Since the Sumerian era, they have appeared in the earliest known written records and have been referenced in animistic, doctrinal, and celestial religions as significant motifs. Their inclusion in sacred texts and the importance attributed to them by prophets have elevated dream narration and interpretation to a sacred dimension. In medieval historiography, dream motifs frequently appear in narratives about statesmen who shaped historical trajectories. This article initially provides a theoretical framework for understanding the place of dreams in historiography and then analyzes specific examples—namely, the dreams of Sultan Sanjar and Genghis Khan, two prominent rulers known for their historical impact. The analysis draws attention to the thematic and symbolic similarities present in their recorded dreams. It also focuses on how these two figures, each shaped by distinct belief systems, are portrayed in texts influenced by different religious and cultural contexts. The study investigates which subjects and symbols are emphasized within the dreams and considers how these narratives align with, or diverge from, established historical records.

Keywords: Historiography, Medieval, Dream Motif, Sultan Sanjar, Genghis Khan

Extended Summary

Purpose

The purpose of this article is to make observations about the dream motif that we frequently see in historical sources written about two great statesmen who we think directly affected the course of Turkish and Islamic history. Thus, it was tried to determine what kind of effects the dream motif had in historical writing and what kind of connections it had with the social realities of the period in which it was written. Another aim of ours was to determine how the dreams recorded about Sultan Sanjar and Genghis Khan, who had different religious beliefs, were conveyed by writers with different beliefs.

Method

At the beginning of our article, we first mentioned the main lines of medieval historiography. We tried to determine the approaches of various civilizations and religions in historiography. Then, while trying to determine how and for what purpose dream motifs entered historiography, we provided information about how different civilizations used this motif. Sultan Sanjar and Genghis Khan, whom we took as examples for our article, are two statesmen who left important marks on Turkish history, both directly and indirectly. Since the historical works written about them were written on the axis of various beliefs, from Shamanism to Christianity and Islam, we had a wide area of study on the dream motif.

Results and Discussion

The dream motif has taken shape and gained meaning along with human history and has found its place in oral and written works over time. It is understood that the dream motif, which is a line of development based on belief, was put into writing by the first civilizations of Mesopotamia. This motif, which first found its place in Animism and doctrinal religions, has increased in reliability and credibility with its place in the divine religions, by the prophets themselves, or in hadith narratives about the prophets. This form of narration, which is also seen in mythological works about the creation and state formation processes of many nations, has become an important element of the tradition of historiography through Judaism, Christianity, and especially Islam. As the area of use and influence of the motif has increased, dream interpretation has also become a job that is taken equally seriously; dream interpreters have been appreciated by both society and rulers. Thus, dream motifs, which give legitimacy to the government and the ability to see the future to the ruler, have been frequently used in works written about statesmen who have left their mark on history. Sometimes, these motifs emphasized the helplessness of the ruler in the face of death or that the disasters that befell him were a message from God.

Conclusion

Sultan Sencer and Genghis Khan, two statesmen who left deep traces in Turkish Islamic history from similar or different perspectives, are among the most important reference sources of historiography. In the dream motifs related to Sencer, instead of lineage and legitimacy narratives, death, modesty and relationships with religious leaders, sheikhs, and similar community leaders came to the fore. Of course, this reflects the political and social developments of the period in a way that is compatible with historical reality. What directs these dreams is the mental state of a ruler who lost many of his family and close associates to the assassination, lived his life in fear of being killed, and was humiliated and captured for a long time. While Sultan Sanjar is recorded as a Turkish Islamic ruler who reunited the disintegrated state and deserved the title of "Great Sultan"; the next reference source of historiography was Genghis Khan, the great khan of the Mongols, whose name was unknown until this period and who became a cult while he was alive. Born and raised in the cultural geography of Shamanism, Genghis Khan was first highlighted with his sacred lineage and personal talents in a history book written under the influence of this belief. The work also painted a picture of Genghis Khan as having a fragile state of mind, fears and weaknesses under his strong leadership.

Like Sultan Sanjar, Genghis Khan was also sensitive about learning about the future and death. However, Genghis Khan, like all the power centers that stood in his way on the path to power, had also broken the influence of the clergy. What frightened him was not being killed; it was the fact that his body, which had almost become a deity in the eyes of his people, would vanish. There was much to say and write about this ruler who had ruled such a large geography, achieved such great successes; but also caused such great suffering. Although transformed versions of the Shamanist genealogical narrative of the Secret History can be seen in the works of Muslim and Christian historians; the emphasis on Genghis Khan's personal talent, military genius, foresight and that this success was the blessing of God himself prevails. In this context, the dream was processed with Islamic and Christian symbols and it was often indicated that Genghis Khan had a sincere devotion to these religions.

Giriş

Rüya motifi, hizmetleri ve önderliği ile milletlerin yaşamına maddi ve manevi değer katan şahıslar ile ilgili yazılı ve sözlü anlatım türlerinde sıkça görülen temel referans kaynaklarından biridir. Rüyalar, insanoğlunun varoluşuyla başlayıp, sorgulama yapması ve buna bir anlam arayışına girmesiyle birlikte bir kavrama; yazıya aktarılmasıyla da bir motife dönüşmüştür. Bu dönüşümün, inanç temelli bir gelişim çizgisi vardır. Nitekim MÖ 2300'lü yıllarda Akad Kralı Sargon'un gördüğü rüya gibi, Kâbe'yi yıkmaya çalışan Himyeri Kralı Tubba'nın gördüğü rüya (Öztürk, 2023: 28-29,35-36) da bu çizgidedir.

Rüya motifinin, tarihte büyük izler bırakan devlet adamlarına dair kayıtlarda yoğunlaştığını görmekteyiz. Nitekim Sultan Sencer (ö. 1157) bu özellikteki nadir hükümdarlardan biridir. Bu devrin ana kaynaklarında Sencer'in gördüğü veya onu konu aldığı rivayet edilen rüyalara sıklıkla yer verilmiştir. Sencer gibi tarihe geçmiş bir başka devlet adamı da Cengiz Han'dır (ö. 1227). Onu konu eden tarih kaynaklarında da rüya motifinin benzer şekilde kullanıldığı görülür. Bilindiği üzere, tarihi bilgi aktarım yollarından biri de rivayettir. Rivayetleri doğru olan ve olmayanlar şeklinde kategorilere ayırabiliriz. Bu rüyalar genel itibarıyla rivayet olsa da yaşanan dönemin siyasi ve toplumsal gerçekleri ile uyumlu oldukları görülür. Rivayetleri yazıya aktaranlar, rüya motifini hükümdarda olan ya da olması arzulanan özellikler ile işlemişlerdir. Bu sebeple hem Sultan Sencer hem de Cengiz Han'a dair kayıtlarda rüyalar meşruiyet, güç, kudret ve ölüm karşısındaki acizlik temalarıyla karşımıza çıkar. Nitekim ailesi ve vezirleri arasında çok sayıda suikast kurbanı olan Sencer ile ilgili rüyaların büyük çoğunluğunun "ölüm" temalı olduğunu görmekteyiz. Cengiz Han'ın ölüm kaygısı ise henüz yaşarken bir kült haline gelen bedenini ölümsüz kılma arayışıyla tezahür eder (Bretschneider, 1910: 37).

Tarih yazıcılığında geleneksel bir yaklaşım halini alan rüya motifi, inanç temelinde şekillenmiştir. Şamanizm etkisinde yazıldığı anlaşılan *Moğolların Gizli Tarihi*'nde (MGT) görülen kendine özgü motiflerin, Hristiyan Ebu'l-Ferec, Grigor, Kirakos ve Hayton gibi tarihçilerin eserlerinde yine münhasıran değişiklik arz ettiği görülür. İslam tarih yazıcılığı da bu şekilde bir inanç temeli üzerine kurgulanmıştır. Zira rüya motifi, İslam inancının temeli olan Kur'an'da sıkça geçtiği gibi, Hz. Peygamber'in hadisleriyle de pekiştirilmiştir. Böylece rüya, Allah'ın, Hz. Peygamber ile arasında bir iletişim biçimi olarak onaylandığı gibi; rüya tabir etmek de ciddiye alınacak bir uygulama olarak algılanmıştır (İmamoğlu, 2004: 41).

Türklerin İslamiyet'e geçişleri ile birlikte, birçok konuda olduğu gibi, eski inanç unsurlarının yeni din ile eklemlendiği, uyumlu hale getirildiği bir süreç yaşanmıştır. Özellikle de Şamanizm ve Gök Tanrı inançlarının esasen zaten İslamiyet öğretisiyle öteden beri uyumlu olduğu gerekçesine uygun olarak üretilen efsane kabilinden eserler bu sürecin tamamlanmasında etkin kullanılmıştır. Oğuz Kağan Destanı'nın çeşitli varyantlarında bunu görmek mümkündür. Bu destan türlerinin ana unsurları arasında rüya motifinin sıkça kullanılmış olması, temelde hükümdar, halk ve Tanrı ilişkilerinin sınırlarını ve ele geçen iktidar gücünün meşruiyetini pekiştirmek için bir zemin inşa edilirken bir dayanak olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Türk İslam tarih yazım geleneğinin en karakteristik ve en donanımlı örneklerini vermiş olan Reşîdüddîn'in de eserinde bu destana yer vermiş olması tesadüf olmasa gerekir. Daha da önemlisi, Şamanizm etkisinde yazıldığı anlaşılan *MGT* yazarının bu destandan haberdar olmaması mümkün görünmez. Zira ikisinde de baş aktör (Oğuz Kağan ve Cengiz Han) benzer fetih politikasıyla, benzer istikametlerde ülkesini genişletmiş, yakın çevresindeki kişi ve kabilelerin ad babası olmuş ve ikisi de geleneksel bozkır kültürünün ortak hukuksal temelini korumayı görev bilmişlerdir.

Moğol tarihinin en kıymetli kaynaklarından bazılarını sunmuş olan Cüveynî, Reşîdüddîn, Karşî ve Cüzcanî gibi tarihçilerin eserleri, Türk İslam tarihi yazım geleneğinin birer örneği olarak, Moğollardan öncesine dair de geniş bir külliyat barındırırlar. İlk Türk İslam devletleri ve elbette ki Büyük Selçuklu Devleti'ne dair detaylar bulunan bu eserlerde gerek Sultan Sencer ve gerekse Cengiz Han ile ilgili ilginç rüya motiflerine yer verilmiştir. Rüya motifleri yalnızca İslami tarih yazıcılığında olmayıp, esasen tüm inançların temel öğretisinde yer bulmuş bir kültür motifidir. Bu nedenle adını andığımız iki devlet adamına dair Şamanizm ve Hristiyanlık etkisinde yazılmış eserler de makalenin temel kaynakları arasına girmiştir.

Orta Çağ tarih yazıcılığının temelini iktibas ve nakil usulü, oluşturur (Kütük, 2021: 45). İbn Haldun (ö. 1406)'un meşhur eseri Mukaddime'de (2007: 194) nakilci ve taklitçi tarih yazıcılığına dair derin bir eleştiri vardır. Ona göre (2007: 158) uydurma, süsleme ve rivayetçi tarihçilik, daha sonraki eserlere bilgi kirliliği olarak yansımıştır. Esasen bu dönem tarih yazıcılığında belirgin olan, tarih için değil; hanedan için yazma geleneğidir ki bunun da altında yatan, nemalanma, mevki makam edinme ve elbette maddi kazanç beklentisidir (Kütük, 2021: 49). Bu beklentiler, çoğu zaman anlatım üslubuna akıcılık katmak ve okuyucuyu tesir altına almakla karşılanabileceği için rüya motiflerinden de sıkça bu amaçla yararlanılmıştır. Bu noktada rüya motifleri, iktidar gücünü, bu gücün kutsiyetini, gelecekte elde edilecek büyük başarıları konu edindiği gibi; güç, kudret ve kibir nedeniyle eleştirilmek istenen devlet adamının ölüm ve Tanrı'nın gücü karşısındaki çaresizliğini de konu edinebilmektedir. Makalede örnek olarak seçilen Sultan Sencer ve Cengiz Han ikilisi, bu özellikte çok sayıda rüya anlatısında yer bulmuş devlet adamlarıdır. Üstelik bu anlatıyı yapan yazarların farklı inanç ve kültür dairesinden olmaları, Orta Çağ tarih yazıcılığına dair geniş bir perspektif sağlayacaktır. Öncelikle rüya motifinin tarih yazıcılığındaki yerini belirlemeye çalışalım:

Semavi dinlerden önce rüyalar, uyku halindeyken ruhun bedeni terk ederek gezintiye çıkması ve bağımsız hareket etmesi olarak algılanıyordu ki bu durum Animizm ile bağlantılıdır (Evginer, 2010: 5; Örnek, 1995: 25). Eski Mısır, Mezopotamya, İran, Çin ve Hindistan'da, öğretici inançları da dâhil olmakla birlikte rüyalar, gelecekte haber almakla ilişkilendirilmiştir (Günay, 1999: 80). Semavi dinlerde de rüyaların temel işlevi, gelecekte haber almaktır; fakat bu kez peygamberlerin yaklaşımı, rüyaların işlevselliği ve güvenilirliğini arttırmıştır (Çelepi, 2012: 31). İlâhî kudrete delalet olarak görülmeye başlanan rüya tabirciliği, semavi dinler içindeki çok sayıda yeni anlayış ve eğilimlerin temelinde yer bulmuştur. Örneğin Yahudiler arasındaki Kabalacılıktan Müslümanlar arasındaki Hurufiliğe¹ kadar birçok inanç akımında rüyalar ve rüya tabirciliğinin güçlü bir etkisi olduğu görülür. Hatta Şîî bilginleri ve bazı Süfler arasında rüyaların delil niteliği bile tartışılmıştır (Paçacı, 2016: 112).

Musevilik ve Hristiyanlıkta rüya motifinin yeri büyüktür. Hz. Yusuf, Hz. Danyal ve Hz. Yakup birer rüya yorumcusudur. Hz. Yusuf'un kuyuya atılmasına

¹ Bu konuda yapılmış detaylı bir çalışma için bkz. Usluer, F. (2009). *Hurufilik*. İstanbul: Kabalcı.

neden olan da yine bir rüyadır ve Hz. Musa, sahte rüya tabircilerine karşı halkını uyarmıştır. Yine Hz. Yusuf'un görmüş olduğu bir başka rüya ise Hz. İsa'nın doğumunu haber verir ki bu hem Musevilik hem de Hristiyanlık için büyük önem taşır (Parman, 2001: 68-69).

Kendinden önceki dinlerde olduğu gibi İslamiyet'te de rüyaların özel bir yeri vardır. Kaşgarlı'nın "tüş" (Atalay, 1941: 25) olarak kaydettiği rüya, Arapçada "rü'yet" kökünden türeyip, "görmek" anlamını ihtiva eder. Kelimenin, biyoloji, psikoloji, din, felsefe ve edebiyat alanlarında çeşitli tanımları yapılmıştır (Çelebi, 2008: 306). Konumuz ile ilgili olması nedeniyle İslam düşüncesinde rüyaların açıklanması için izlenen yöntemler ve kaynakların neler olduğunu ortaya koymak gerekir. Burada temel kaynakların Kur'an'daki Zümer Suresi'nin 42. ayeti ve Hz. Muhammed'in hadisleri olduğu görülür ki rüya, doğrudan ruhani dünya ve ölüm ile ilişkilendirilmiştir (Çelebi, 2012: 6).

İslam düşüncesinde rüyaların "geleceği görme-gösterme" işlevine de yer verilmiştir. Örneğin Enfal Suresi'nde, Bedir Savaşı'nda Hz. Muhammed'e, düşman sayısı bildirilmiştir (Hermansen, 2008: 74). Hudeybiye Anlaşması öncesinde de fetih müjdesi verilmiştir (Çelebi, 2012: 40). İslam tarihinin önde gelen devlet adamlarının da bu doğrultuda, gerek kendilerince gerekse yakın çevresindekilerce görülen rüyalarda bir alamet arama, geleceğe dair çıkarımlar yapma arzusu içinde oldukları gözlemlenir. Rüya tabiri geleneği de yine Hz. Muhammed'in hadislerine dayandırılmıştır. Zira Hz. Muhammed, her sabah namazının ardından kimin rüya gördüğünü sorar ve bu rüyaları bizzat kendisi yorumlardı (Schimmel, 2005: 17). Bu nedenle de rüya yorumlama, İslamiyet'te nurani ilimlerden sayılmıştır ve Hz. Muhammed'den sonra birçok kişi rüya tabir etmeye başlamıştır (Çelebi, 2012: 50).

İslamiyet ile bu denli uyum sergileyen bir motifin, Müslüman tarihçilerce, anlatım gücünü artırmak ve daha ziyade ithaf edilecek devlet adamının ilgi ve methine mazhar olmak adına sıkça kullanılan bir araç olması kaçınılmazdır. Bu nedenle gerek İslam gerekse de Türk tarihinin önde gelen yazılı kaynaklarında rüya motifine sıklıkla yer verilmiştir. Ancak belirtmeliyiz ki, Türk tarihinin İslam öncesi kaynaklarında da bu motif sıklıkla kullanılmıştır.

Bir devlet başkanı veya henüz iktidar yolunda ilerleyen bir kabile reisinin hikâyesi, gelecekte haber veren bir ulu kişinin de dâhil edilmesiyle daha ilgi çekici hale gelebilir. Nitekim Oğuz Kağan Destanı'nda rüyaya dâhil olanlara baktığımızda, sevgili ve kendisi dışındakilerin tamamının din uluları olduğu açıktır (Çelebi, 2012: 70). Din ulularının verdiği öğütler ise devlet kurucusu tarafından dikkate alınmıştır (Sepetçioğlu, 1995: 45).

Rüya tabiri konusu da yazım geleneğinde hassas bir noktada durmaktadır. Gerek tarih kayıtlarında gerekse de edebi metinlerde görülen ortak nokta, rüya tabirini yapacak kişilerin ehliyet ve güvenilirliğidir. Zira tarih yazımında yer verilen bu rüyalar, genel itibarıyla zafer, güç kudret ile ölüm arasında ince bir çizgide bulunurlar. Örneğin Kutadgu Bilig'deki anlatıda, merdivenle gökyüzüne tırmanmanın, Tanrı katına çıkmak, isteklerin kabul görmesi ve zafer anlamları taşıyacağı gibi, ölüm habercisi olarak da yorumlanabileceği Olgurmuş'ın rüya tabirinden (Arat ve Bang, 1991: 432-433) anlaşılmaktadır. Aşağıda vereceğimiz

örnekte de Sultan Sencer'in endişeleri nedeniyle aynı rüyayı çok sayıda tabirciye yorumlattığı görülür.

Sultan Sencer Örneği

Büyük Selçuklu Sultanı Melik Şah ve cariyeye kökenli Taceddin Seferiyye Hatun'un oğlu olan Muizzeddin Ahmed Sencer, 25 Recep 479/5 Kasım 1086 yılında El-Cezire bölgesindeki Sincar şehrinde doğmuştur (Reşîdü'd-dîn, 2014: 127). Adını, doğduğu şehirden aldığı (İbnü'l-Esîr, 1987: 187; İbn Hallikân, 1978: 428) rivayet edilen Sencer, abisi Berkyaruk tarafından Horasan valiliğine atandığında henüz 12 yaşındaydı. Yaklaşık 20 yıl bu görevde büyük başarılarla imza atan Sencer, aynı anneden olan kardeşi Muhammed Tapar'ın saltanat yıllarında Horasan'daki gücünü arttırmaya devam etti (Râvendî, 2020: 141; El Hüseyîni, 1999: 60; İbnü'l-Esîr, 1987: 237). Muhammed Tapar'ın ölümünün ardından yeğeni II. Mahmud ile giriştiği saltanat mücadelesini kazanan Sencer 1118 yılında resmen Büyük Selçuklu Sultanı olarak tahta çıktı (Aksarayî, 2000: 17-18).

Miras aldığı Büyük Selçuklu Sultanlığı tahtında görülen çok sayıda suikast nedeniyle her an ölüm korkusuyla yaşayan Sencer, yakın çevresine karşı da son derece temkinli olmak durumunda kalmıştı (Lewis, 2004: 85-86). Öyle ki, veziri ve Nizamülmülk'ün oğlu olan Fahrülmülk Ebu'l-Muzaffer Ali de sarayında öldürülmüştü. Bâtini suikastçının sorgusunda, bizzat saray içinden destek gördüğünü söylemesi üzerine Sencer, yakın çevresindekilerin büyük kısmını idam ettirmişti. Üstelik bizzat Hasan Sabbah tarafından gönderilen bir hançerin, uyuduğu sırada başucuna saplanmış olması, meselenin ciddiyetini ortaya koyuyordu (Cüveynî, 1988: 127). Bu nedenle kardeşi Muhammed Tapar'a yazdığı mektupta, konunun hassasiyetini ve ikisinin de tehlikede olduğunu belirtmiştir (İbnü'l-Fuvatî, 1274: 205).

Sencer, yaşamı boyunca din adamlarına ve onların çevresinde şekillenen dinî yapılara yakın bulunmuş, maddi desteğini esirgememiştir. Örneğin Şeyh Yusuf Hemedanî'ye ait tekkenin dervişleri için 50 bin altın göndermiştir (Köprülü, 1966: 57). Buna karşılık onların da manevî desteğini beklemiştir. Sencer'in ölüm korkusu temelinde derinleşen depresif ruh hali, belki de bu ilişkilerin merkezini oluşturuyordu. Geleceği bilme arzusu da buna eklenince, ülke genelinde ünlenmiş şeyhlerin hikmetinden istifade etmek için onlarla sıkı ilişkiler tesis etmişti. Zira Sencer zamanında yaşayan Nizâmî-yi Arûzî Semerkandî, ünlü eseri *Çehar Makale*'de, bir hükümdarın sahip olması gereken dört memurdan birinin müneccim olduğunu yazar (Semerkandî, 2016: 22; Şafak, 1993: 248). Bu da Sencer döneminde, geleceği okuma arzusunun ne denli öne çıktığını ve bunu yapanların da ne denli revaçta olduğunu göstermektedir. Nitekim Cemâl Karşî (2005: 111) bu dönemde yalnızca Merv şehrinde en az kırk rüya yorumcusu olduğunu aktarır.

1141 yılında Karahitaylar'a karşı kaybettiği Katvan Savaşı hariç tutulursa, siyasi hayatı başarılarla dolu geçen Sencer'in 1153 yılında Oğuzlara esir düşmesiyle son yıllarını acılar içinde geçirdiği ve bu esnada geçmiş ile gelecek arasında derin muhasebeler yaptığı görülür. Öyle ki bu durum, ruh haline

yansıyacak derecede pişmanlık ve umutsuzluk olarak nüksetmiştir (Oruç, 2020: 246-247).

Şu rivayet, Sultan Sencer'in, esaret yıllarında çektiği sıkıntılar, bakımsızlık, açlık ve acizliğin ruhunda açtığı yaralar nedeniyle yaşama umudunu kaybettiğini göstermektedir:

Allah'ım! Dünyalık üç arzum kaldı: Biri, ölü ya da diri ne şekilde olursa olsun bu cemaatin (Oğuzların) elinden beni kurtar! Çünkü bu zillet bana zor geliyor. Diğeri, beni Dârü'l-mülk Merv'e ulaştır! Eğer ölecek olursam bedenim Merv Devlethânesi'nde kalsın (Avfi, 1906: 40; Köymen, 1991: 417-418; Oruç, 2020: 246-247).

Sencer'in, Oğuzlar'a esir düşmesi neticesinde melankolik bir ruh haline büründüğü ve ardından hasta düşüp hayatını kaybettiği (Kazvînî, 2018: 362) bilgisinin yanı sıra, onun bu ruh halinin esaret öncesinde de var olduğu, Cemâl Karşî tarafından aktarılan bir rüyadan anlaşılır:

Sultan Sencer bir gün korkunç bir rüya gördü. Uyanıp yüce Allah'a dua ettikten sonra tekrar uyudu. Aynı rüyayı tekrar gördü. Uyanıp tekrar uyuduğunda üçüncü kez aynı rüyayı gördü. Yataktan fırlayarak boy abdesti aldı ve namaz kıldı. Ardından rüya yorumcularının toplanmalarını emretti. O dönemde Merv'de kırk rüya yorumcusu vardı. Dördünü getirdiler. Sencer, onlara rüyasını anlattı ve rüyasını açıklamalarını istedi. 'Size izin veriyorum' dedi. İçlerinden biri: 'Bu rüya, Sultan'ın sadece üç gün ömrünün kaldığını gösteriyor.' Deyince Sultan endişelendi, duygulandı, ağladı ve sordu: 'Bunu nasıl düzeltebilirim?' Rüya yorumcuları, bunun şeyhlerin ve kalp sahiplerinin elinde olduğunu; çünkü onların yeryüzünde Allah'ın sırrı olduklarını ve devanın sadece onlarda bulunduğunu söylediler. Rüya yorumcuları ayrılınca, Sencer ayağa kalktı ve hizmetçisine 'Beni Sahlu ibn Abdullah el-Bistami'nin zaviyesine götür.' dedi. Sahlu genç bir zahid, yüksek ahlaklı, dini bütün ve mucize sahibi bir adamdı. Onunla Sultan arasında derin ilişkiler vardı. Sultan zaviyeye vardığında, hizmetçisine kapıyı çalmasını emretti. Hizmetçi, emri duyunca şöyle dedi: 'Kapıyı aç, Sultan geldi!' Bu bilgiyi şeyhe haber verdiklerinde, 'Girsin!' dedi. Sultan içeri girdi ve namaz seccadesinde oturan şeyhi selamladı. Onu ağırladıktan ve işleri hakkında bilgi aldıktan sonra Sahlu sordu: 'Sencer, üç kez rüyanda seni korkutan şeyi gördün, rüya yorumcuları seni korkuttu ve şimdi benden yardım istemek için buradasın. Zaviyemin girişinde kibirli davrandın. Sultan olduğuna göre, neden bu sorunu kendi başına çözemiyorsun? Ben seni kurtaramam! Şeyhim olan Ebu'l-Hasan el-Harekanî'ye git, o sana yardım etsin.' Sencer, Sahlu'dan ayrıldıktan sonra hizmetçisine 'Ebu'l-Hasan'ın yolunu tut' dedi. Vardıklarında, Sultan hizmetçisine 'Kapıyı çal, ancak kibirli bir şekilde değil, beni nezaketle ve isimlele tanıt.' Şeyhin hizmetçisi kapının ardından 'Kim o?' diye seslenince, Sencer'in hizmetçisi 'Sencer ibn Melik Şah içeri girmek için iznini rica ediyor.' dedi. Hizmetçi şeyhe haber verdiğinde, o da kapının açılmasını emretti. Sencer içeri girdi ve onu selamladı. Şeyh, yerinden kalkarak, 'Ben mi konuşacağım, yoksa sen mi?' deyince, Sencer 'Size kalmış.' dedi. Şeyh: 'Üç kez aynı rüyayı gördün. Rüya yorumcuların farklı şekillerde yorumlayıp

seni korkuttular ve sorunun çözümü şeyhlere atfedildi. Sonra kardeşimiz Sahlu ibn Abdullah'a yol tuttun ve ona kendini sultan olarak tanıttın, o da kızarak sana ders olsun diye, eğitim amacıyla seni bize gönderdi' dedi. Sencer 'Evet, öyle oldu!' diye cevapladı. Şeyh ona: 'Sahlu'nun etkisiyle sultanlık gururunu bıraktın ve bana kendini sultan değil Sencer olarak tanıttın. Sana yardım etmek isterdim; ancak bu sorunu, Merv'de yaşayan Ebu Ali Şah çözebilir. Güçlü ve ulu değil, boyun eğmiş ve kırılmış biri olarak yanına git' diye öneride bulundu. Sencer ayağa kalktı ve dışarı çıktı. Şeyhin zaviyesine varınca, hizmetçisine 'Diz çök' dedi. Kendisi, şeyhin hizmetçisi kapıyı açana kadar kapıya başını vurdu. Baş neredeyse kırılacaktı. Hizmetçi, Sencer'i içeri aldı. Sencer selam verip, sessizce koridorda durmaya devam etti. Şeyh gülümsedi. Sonra Sencer rüyalarını anlattı. Şeyh 'Orada otur, iki şeyhin gelmesini bekle' dedi. Aynı anda Sahlu ve Ebu'l-Hasan geldi ve içeri girmeleri için müsaade istediler. İçeri girdikten sonra yanına oturdular. Şeyh, Sahlu'ya dönerek: 'Adın Sahlu mu? Doğru mudur?' diye sordu. O da 'evet' diye cevap verdi. 'Sen, adının anlamına karşı çıkarak Sencer'e kibar davranmadın ve merhamet göstermedin. Onun talebini karşılaman gerekirken ona karşı kaba davrandın. Onu zor bir duruma soktun. Oysa o sana yardım ve kardeşlik umuduyla gelmişti!' Sahlu sessizce kalktı. Şeyh şöyle dedi: 'Ey Sahlu, geriye kalan ömrünü ona hediye et!' Sahlu, 'Hediye ettim' dedi. Şeyh şöyle dedi: 'Ey Sencer, sen kalan ömrünü onunkiyle değiştir' ve o da 'Değiştirdim' dedi. Şeyh, Sahlu'ya dışarı çıkmasını söyledikten sonra Sencer'e Sahlu için cenaze törenine hazırlanmasını söyledi. Üç gün sonra sabah, Sahlu ibn Abdullah için ağıtlar yakıldığı duyuldu. Sultan, devlet erkânı ve tanınmış insanlarla birlikte meydana çıktı. Hükümdarlar, komutanlar, ünlü imamlar, açık başlı, ayakları yırtık ve yas elbiseleriyle duran âlimler. Hepsi cenaze merasimi için bir araya geldi ve Sahlu için namaz kıldılar. Kırk gün boyunca her sabah mezarını ziyaret ettiler. Sultan ağlayarak şunları söyledi: 'Ey hayattan ayrılan, kendi canını benim için feda eden, sen bu dünyada kalmamı istedin!' Bundan sonra Sultan 25 yıl daha yaşadı (Karşî, 2005: 111-112).

Doğrudan Sencer tarafından görülen rüyaların yanı sıra, Sencer'in gücüne, kudretine ve iktidarına delalet olarak yakın çevresindekilerce görülen rüyalar da vardı. Örneğin Cüveynî, üstün kişilik özellikleriyle bezediği Harezmşah Atsız'ın Sencer için yaptığı iyiliklerden birini şu şekilde aktarır:

1130 yılında Sultan Sencer, Tamgac Han'ın (Karahanlı sultanı Muhammed Arslan Han) isyanı üzerine Maverâünnehir'e yürümüştü. O sırada av yerinde yeni hizmete alınmış olan bir grup asker ve köle, Sultan'ı ortadan kaldırmak için anlaşmışlardı. O gün Atsız av yerinde değildi. Öğleye doğru uykudan uyanınca at isteyip son sürat Sultan'ın bulunduğu yere doğru yol aldı. O, oraya gelmeden önce asiler, Sultan'ı sıkıştırmışlardı. Atsız, yetişip Sultanı kurtarınca Sultan, 'Durumumu nasıl öğrendin?' diye sordu. Atsız, 'Rüyamda sizin tehlikede olduğunuzu gördüm ve hiç vakit kaybetmeden geldim' cevabını verdi (Cüveynî, 1988/2: 6).

Aşağıdaki rüya anlatısı ise Sencer'in saltanatını müjdelemektedir:

Rivayete göre, Ahmed-i Câmî'nin şeyhi Ebû Tahir-i Kürd, rüyasında Melikşâh'tan sonra Berkyaruk'un tahta geçeceğini görmüş, onun için dua etmiş ve müridi Ahmed'e 'Berkyaruk için dua et' demişti. Ancak bir gece Hazret-i Şeyhü'l-İslâm Ahmed-i Câmî'ye, rüyasında 'Berkyaruk mülhidleri besliyor, Sancar'a dua etmelisin' denmiş ve o da bunun üzerine: 'Melikşâh'tan sonra Sancar sultan olacak' demiştir. Şeyhü'l-İslâm rüyasını açıklayınca bazıları dedi ki: 'Bu doğru değildir, Şeyh Ebû Tahir'in dediği olacak. Senin gördüğün rüya şeytanın eseridir.' Şeyh Ahmed ertesi gece yine rüyasında 'Sancar'a dua et; çünkü Melikşâh'tan sonra Sancar sultan olacak' denildiğini görmüş, bunun üzerine Sancar'a dua etmeye başlamış. Sonuçta Melikşâh ölüp, yerine Sancar geçince herkes Şeyhü'l-İslâm'ın rüyasının doğruluğunu öğrenmiştir (Buzcânî, 1926: 30; Acar, 1997: 87-88; Sadıç, 2022: 421).

Sencer devrini konu alan kaynakların büyük çoğunluğunda, esasen hemen tüm Türk İslam tarihi kaynaklarında net şekilde gözlemlenen, mevki ve makamın yüksekliğine rağmen, din adamı karşısında gösterilen (ya da gösterilmesi gereken) tevazudur. Karşî'nin² anlatısı buna güzel bir örnektir. Bu, çoğu zaman kibre kapılmış bir sultanın, başına gelen kötü durumdan kurtulmak için kibrinden arınmak zorunda kalmasıyla darbimesel işlevi görürken; diğer taraftan toplumsal yapıya dair bilgi verir ki benzer bir örnek, Sencer ile Şeyh Ahmed-i Câmî Nâmekî arasındaki yaşananlar ve sonrasında gelen bağlılık (intisap) durumudur. Anlatıda, Sencer, irfanından haberdar olduğu Nâmekî ile görüşmek için onu yanına çağırtmış ve karşılık olarak "Bizim sultan ile bir işimiz yok, eğer onun bizimle bir işi varsa buyursun gelsin" cevabını almıştır. Buna öfkelenen Sencer, kendisi şeyhin huzuruna varmış ve daha ilk görüşmede şeyhin etkisine girip elini öptükten sonra onun müridi olmuştur. Sencer ondan öylesine etkilenmiştir ki, evinin damını örmek için sırtında kerpiç bile taşımıştır (Yıldız, 2007: 140).

Cengiz Han Örneği

Cengiz Han, sahip olduğu güç ve iktidara kendi çabasıyla ulaşmıştı. Tarih, Sencer'i, yıkılmakta olan Selçukluların son büyük hükümdarı olarak kaydederken; Cengiz Han'ı, en büyük bozkır imparatorluğunun kurucusu olarak not edecektir. O, cinayetlerin, adam kaçırma ve köleliğin hüküm sürdüğü şiddet dolu bir dünyada yetişmişti. Aşireti tarafından ölmek üzere bozkırlara terk edilmişti. Tıpkı Sencer gibi okuma yazma bilmiyordu (Özgüdenli, 2014: 40; Temizsu, 2012: 33). Acımasız hayat koşulları istek, hırs ve gaddarlık olarak benliğinde, kişiliğinde yer tutmuştu. Daha çocukken üvey ağabeyini öldürmüş, rakip boy tarafından kaçırılıp köle yapılmıştı (Anonim, 1986: 3-29). Böylesi korkunç şartlarda hayatta kalabilen, etrafında en güçlü ve en seçkin askerleri toplayıp, Moğolistan'ın en güçlü kabilelerine diz çöktürecek olan bu hükümdarın da zayıf yanları vardı.

² Cemâl el- Karşî (d. Almalık, 1230 civarı), eserini Moğol hâkimiyeti altındaki Doğu Türkistan'da kaleme almıştır. Eserinde Almalık, Andican, Fergana, Kaşgar, Özkend gibi şehirlerde tanıştığı çok sayıda tarikat şeyhi hakkında bilgiler verir. Kendisi de bu şeyhlerden bazılarına mürit olmuştur (Karşî, 2005: 135-137).

Kolay ağlayıp, köpekten korkan (Weatherford, 2019: 19) bir çocuğun, dünya fatihliğine giden yolda, zalim, gaddar ya da muhterem baba³ olmadan önce, kutsal bir şecereye ihtiyacı vardı. Bu iş, ölümünün hemen ardından yapıldı. Yazar, aşkı için kendisinin ve çevresindekilerin hayatını tehlikeye atan, şüphesine rağmen ilk evladını bağrına basan, bıraktığı vasiyet ile yıllarca sürecektir kavganın ateşini fitilleyen bir Cengiz Han imajı çizdi. Eser, Şamanizm motifleriyle süslenmişti ve rüyalar bu motifler içinde en belirgin olanıydı. Fakat bunlar, Sencer'e dair rüyalarından kısmen farklıydı. Çünkü Cengiz Han, iktidarının hemen başında, din adamları da dâhil olmak üzere tüm güç odaklarını emri altında dizginlemişti. Dolayısıyla hiçbir rüya motifinde, çaresizlik nedeniyle bir din adamından yardım talep ettiğine şahit olunmaz.

Cengiz Han ile ilgili ilk kaynak olan anonim eser (MGT), kutsal bir soy anlatısının ardından henüz 9 yaşındaki Temuçin'e eş seçmek için babası Yesügei ile çıktıkları yolculukta, evine misafir oldukları Dei Setsen'in görmüş olduğu rüyayı, Yesügei'e anlatması ile devam eder:

Senin bu oğlunun gözleri ateşli ve yüzü nurludur. Ben bu gece bir rüya gördüm. Beyaz bir asil doğan, Güneş ile Ay'ı pençeleriyle yakalayarak uçup geldi ve ellerimin üzerine kondu. Bu rüyamı başkalarına da anlattım. Güneş ile Ay'ı ancak bakarak görmek mümkündür; şimdi ise bu asil doğan onları yakalayıp getirdi ve ellerimin üzerine kondu. Beyaz olarak kondu. Bu rüya nasıl da güzel şeyler gösteriyor diye düşünüyordum. Bu rüya herhalde senin, oğlunla buraya geleceğini göstermek istemiştir. Ben iyi bir rüya gördüm. Bu herhalde, sizin Kiyat halkından geldiğinizi tebşir eden bir işaret olsa gerektir (Anonim, 1986: 19-20).

Beyaz, Moğolların iktidar sembolüdür (Albayrak, 2010: 59). Altan Topçî'de aynı rüyada "bembeyaz aksungur" (Anonim, 2008: 31) olarak geçer. Esasen bu rüya, Cengiz Han'ın elinde bulundurduğu iktidarının meşruiyet belgesidir (Ögel, 1995: 576). Nitekim "Kiyat halkından gelmek" vurgusu da aristokrasiye ve kutsal geçmişe övgü mahiyetindedir.

Vladimirtsov ve Barthold arasında derin bir tartışma konusu olan Camuha ve Cengiz ikilisinin aristokrasi noktasında nerede konumlandıkları meselesi, yine MGT'nin satır aralarında yer almaktadır ki burada da "beyaz" rengin kullanıldığı bir rüya motifi dikkati çeker. Camuha'nın yanındayken taraf değiştirip Temuçin'in yanına geçen Horçî'nin gerekçesi şöyledir:

Kutsal Bodonçar'ın bir zamanlar kaçırmış olduğu kadından doğan bizlerin, Camuha ile anamız bir, kanımız birdir. Camuha'yı terk etmemiş olurduk; fakat rüyamda beyaz bir inek gelerek Camuha'nın etrafında dolaştı ve onun çadır arabasını süstü, sonra da Camuha'yı süstü. Bu esnada ineğin iki boynuzundan biri kırılıverdi. İnek de; 'Boynuzumu ver!' diyerek toprakları saçmaya ve Camuha'nın karşısına dikilerek böğürmeye başladı. Derken, boynuzsuz başka bir beyaz öküz, sırtına yüklenmiş büyük bir çadır direğini çekerek geldi. O, büyük araba izinden, Temuçin'in peşinden

³ Kavram, Biran (2019: 161-162) tarafından, Cengiz Han'ı melun ve musibet olarak tanımlayan Sübkî (1964: 328)'ye karşı bir savunu olarak ortaya atılmıştır.

gümbürdeyerek gelirken ‘Gök ve yer Temuçin’i ulusun hükümdarı ilân ettiler. Şimdi Temuçin ulusu idaresine alsın!’ diyordu. Bu hayırlı alâmetler bana istikbali haber verdi (Anonim, 1986: 56).

Anonim eserin bir başka çevirisinde Cengiz Han, yakın silah arkadaşları, erleri ve kendisine katılan halkıyla göç ederken, Hubhaya denilen yerde kışlamaktadır. Bir gün bir av sırasında uykusu gelip, atının üzerinde uyuya kalır. Rüyasında, yüksek dağın ardındaki sarı yaylada üç yüz düşman askerinin mevzilendiğini görür ve uyanır uyanmaz rüyasını yardımcılara anlatır. Ardından, doğru olup olmadığını öğrenmek için Şigihutug’u görevlendirir. Şigihutug, zorlu bir yolculuğun ardından sarı yaylaya vardığında Cengiz Han’ın rüyasının gerçek olduğunu görür ve hızla geri dönerek durumu haber eder. Bu sayede hazırlıksız yakalanmaktan kurtulurlar (Anonim, 2011: 88-94).

Yukarıdaki üç rüya da Şamanizm unsurları barındıran ve Cengiz Han’ın istikbali için gelecekte haber veren rüyalar. İslami tarih yazıcılığında Moğollar ve Cengiz Han’a dair genel olarak kötü bir imaj hâkimse de İslam dünyasının o dönem içinde bulunduğu çatışma ve yozlaşma haline dair öz eleştiri kabilinden bir tutum da sergilenmiştir. Bunun en iyi örneğini Minhâc-ı Sirâc el-Cüzcânî’nin *Tabakât-ı Nâsirî* adlı eserinde görmekteyiz. Hemen her cümlesine lanet okuyarak başlayan Cüzcânî, Cengiz Han’ı “uzun boylu, güçlü, yapılı, sağlam bedenli, beyaz ve seyrek sakallı, kedi gibi gözleri olan, enerji dolu, sezgisi güçlü, zeki, adil ve azimli” (Juzjani, 1970: 107) olarak tanımlamaktan geri kalmamıştır. Cüzcânî, Cengiz Han’ın İslam dünyası üzerine yaptığı saldırısını, Allah’ın işareti olarak algıladığını bir rüyada şu şekilde sunar:

Güvenilir insanlardan işittiğime göre, Çengiz Han Tamgaç memleketlerini zapt edip, dört yıl boyunca orada fesat çıkarıp kan döktükten sonra bir gece şöyle bir rüya gördü: Gayet uzun bir sarığı başına doluyordu. Sarık öyle uzundu ki onu sarmaktan bitap düşüyordu. Sarığı sarmayı bitirdiğinde büyük bir harman gibi oldu. Rüyadan uyandığında yakınlarına ve yanında bulunan ilim erbabına rüyasını anlattı. Hiçbiri Çengiz’in gönlüne göre tabir edemiyordu. Yakınlarından biri, ‘Bu şey batıdan gelen tacirlerin kıyafetidir; o halde bu rüyanın tabirini öğrenmek için onları çağırtmak gerekir.’ dedi. Bunun üzerine, tabir için çağrıda bulundular; tacirler arasından sarık takan birkaç Müslüman Arap’ı çağırdılar. Bu taifenin en yaşlısı ve akili olan bir şahıs, sorunun cevabını ona anlattı. Arap dili ile şöyle dedi: ‘Sarık, Arapların tacı ve efseridir. Müslümanların peygamberi Muhammed Mustafa Salla’l-lâhu Aleyhi ve Âlihi ve Sellem sarık sarmıştı. Yine İslam halifeleri de sarık takardı. Rüyanın tabiri şudur: İslam memleketleri senin tasarrufuna giriyor ve İslam diyarını zapt ediyorsun!’ Bu söz Çengiz’in düşüncelerine uygun geldi ve bu sebeple o, İslam diyarını zapta karar aldı (Cüzcânî, 2016: 56).

Elbette ki Moğolların İslam dünyası üzerine yaptığı harekâtın sebebini bir rüya veya ticaret kervanına yapılan bir saldırıya indirgeyemeyiz. Modern tarihçilik bu konuyu derinlemesine incelemiştir. Fakat bu büyük harekâtın başlaması için bir vesile gerekiyordu ve beklenen de olmuştu. Cengiz Han, iki ülke arasında ticaretin geliştirilmesi maksadıyla Harzemşahlar Devleti sultanı Alaaddin Muhammed Harzemşah’a, içinde kıymetli hediyelerin de bulunduğu kalabalık bir ticaret kervanı göndermişti. Ne var ki bu kervan henüz sultanın

huzuruna varamadan, Otrar'da yağma edilmiş ve tüccarların neredeyse tamamı katledilmişti. Genel kanaat, katliamdan sorumlu Otrar valisi İnalıcık'ın, bizzat Muhammed Harzemşah'tan emir aldığı şeklindedir (Cüveynî, 1988/1: 137; Cüzcanî, 2016: 53; Ebü'l-Ferec, 2011: 8). Şebankareî (1376: 160), Vali İnalıcık'ın, kervandaki Müslümanların bir Hristiyan tarafından yönetildiğinin ve bunun da İslam inancına aykırı olduğu gerekçesiyle bu katliamı yaptığını belirtirken; Reşîdüddîn (1389: 30-31)'e göre İnalıcık casusluktan şüphelenmişti. Cengiz Han'ın bu konu hakkındaki tepkisi ve üzüntüsü çoğu kaynakta benzer ifadelerle yer alırken; konuyu bir rüya motifiyle süslemek isteyen Ebü'l-Ferec şu kaydı düşer:

Cengiz Han bundan aşırı derecede müteessir olarak uykuyu bırakmış ve hiç durmadan ne yapmak gerektiğini düşünmeye başlamıştı... Yüksek bir tepenin üzerine çıkıp başını açmış ve kendisine ortada bir sebep yokken böyle zulüm edenleri yenebilmesi için Tanrıdan yardım istemiş ve orada oruçlu olarak üç gün üç gece kalmıştı. Üçüncü gece, uykusunda, kendi kapısında ayakta duran, karalar giyinmiş eli asalı bir papaz gördü ki bu papaz: 'Korkma! Dilediğini işle. Sen yardım edilmişlerdensin!' diyordu. Korku ile karışık bir sevinç içinde uyanan Cengiz Han yerine döndü ve bu düşü zevcesine söyledi. Bu zevcesi Unk Han'ın kızı idi. Zevcesi, bu papazın, babasına gelip giden ve kendisine dua eden piskopos olduğunu ve bunun Cengiz Han'a gelmesi baht ve talihin kendisine geçtiğinin delili olduğunu söyledi... Cengiz Han bu vakadan sonra Hristiyanlara meyil eder, onlara ikramda bulunur ve onlar hakkında iyi fikirler besler oldu (Ebü'l-Ferec, 2011: 9).

Moğolların ilk saldırıları, başta Ermeniler, Gürcüler ve Ruslar olmak üzere, Hristiyan dünyayı da derinden sarsmıştı. Süryani Ebü'l-Ferec yanı sıra çok sayıda Ermeni tarihçi, bu büyük felakete dair kayıtlarında rüya motiflerine yer vermişlerdir. Örneğin, bir Ermeni asilzadesi, keşiş ve tarihçi olan Hayton, şunları aktarır:

Tatarlar komşularının hâkimiyetinde bulunuyorlarken fakir bir demirci rüyasında beyaz zırhlı ve beyaz atlı bir asker gördü. Bu kişi ona adıyla seslendi ve dedi ki; Cengiz! Ölümsüz Tanrı'nın isteği, senin diğerleri arasında Moğol halkının efendisi ve yöneticisi olman, yıllardır komşularına hizmet edenleri özgür kılman, bir zamanlar hediye alan komşuları üzerinde hâkimiyet kurman ve vergi toplayanlardan vergi toplamandır. Cengiz, Tanrı'nın sesini duymaktan büyük memnuniyet duydu ve doğrularak herkese gördüğü rüyayı anlatmaya başladı. Tatarların yedi efendisi bu rüyaya inanmak istemedi, aksine alay ettiler. Ancak bir sonraki gece herkes rüyasından Cengiz'in herkese içini açtığı beyaz ata binmiş askeri gördü. Bu yedi efendi, beyaz askerin ölümsüz Tanrı'nın bir parçası olduğuna iman ettiler ve emirlerini yerine getirdiler (Hayton, 2015: 73-74).

Cengiz Han, miras bıraktığı sosyo kültürel ve siyasal iklimde olgunlaşan birçok etnik kimliğin hafızasında önemli bir yere sahiptir. Bu hafıza, rüya motiflerinin sıkça kullanıldığı, tarih ve edebiyatın bütünleşerek sunulduğu bir şecere geleneği üretmiştir. Cengiznâme ve Şibaninâmeler bu ürünlerdendir ki *Anonim Şibanî-nâme*'de benzer bir motife rastlanır:

... Rüyamda sarı benizli, mavi gözlü birisi yavaşça bana geliyor, sonra da sessizce önümde kayboluyordu. Benim hakkımdaki şüpheniz yanlıştır dedi. Bunun üzerine Dobun Bayan'ın akrabaları durumu araştırdılar ve onun doğruluğuna karar verdiler. Birkaç gün sonra da Alan-koa üçüz oğul doğurdu. Ancak pek çok tarih kitabında kırk gün hamile kaldı, kırk gün sonra doğurdu diye yazar. Büyük oğlunun ismini Yukun Katakı (Bugu Katagı) koydular. Katakan kavmi onun neslindendir. Ortancanın adını Buskun Salçı (Bukatu Salçı) verdiler. Salcıyutlar bundan gelir. Küçük oğlanın ismine Bozançar (Bodun Çor) dediler. Bodun Çor ile ağabeylerinin nesline ve onların çocuklarına Nirun derler. Temiz bir soydan türemişlerdir. Bugunutay'ın soyundan gelenlere de Dürlogin demişlerdir. Bunlar da Çingiz Han'a destek olmuşlardır (Karasoy ve Toker, 2005: 73-74).

Türk ve Moğol tarihinin önemli yazarlarından Hondmir de benzer bir rüya motifine yer vermekle birlikte, Cengiz Han'ı aristokrasi içinden çıkan bir lider, babadan devralınmış güçlü bir saltanatın varisi, hırslı bir kişilik olarak tanıtır. Babasının ona bıraktığı imparatorluğun sınırlarından hoşnutsuzdur. Bir gece rüyasında kollarının muazzam bir uzunluğa ulaştığını, her birine birer kılıç aldığını ve ne kadar uzağa ulaşabileceklerini görmek için kollarını uzattığını görür. Kollarından birini doğuya, diğerini batıya doğru uzatıyordu. Sabah rüyasını annesine anlattığında, annesi, gelecekte büyük bir fatih olacağını, ülkesinin doğuya ve batıya doğru muazzam şekilde genişleyeceğini söyledi. (Khwandamir, 1994: 9; Abbott, 1383: 64).

Bu örnekte görüldüğü üzere, hükümdarın rüyalarını, eşine veya annesine anlatması, Semavi dinlerin peygamber anlatılarında da karşımıza çıkar. Nitekim Amitai Cengiz Han'ı tarih sahnesine çıkaracak olan Harezmi harekâtı öncesinde Burhan Haldun Dağı'na çıkıp inzivaya çekilmesini böylesi bir benzerlik içinde sunmuştur (Amitai, 2014: 126).

Değerlendirme

Farklı toplumlarda yetişmiş ve farklı inançlara sahip bu iki devlet adamı hakkında bilgi veren kaynaklarda sıklıkla kullanıldığı görülen rüya motifinin belirli konu, kavram, simge ve sembolleri öne çıkardığı görülür.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Sultan Sencer hakkında aktarılmış rüyalar Cengiz Han'a nazaran daha azdır. Bunun nedeni, Büyük Selçuklu Devleti'nin hâkimiyet coğrafyasının görece darlığı ve hükmedilen farklı inanç ve kültürlerin azlığı olmalıdır. Tarih yazıcılığının Moğollar devrinde kat ettiği yolun da böylesi bir farkı yaratmış olması muhtemeldir. Nitekim bu devirde hükmedilen coğrafyanın genişliği, farklı inanç ve kültürlerle kurulan temasın etkisini de vurgulamalıyız. Çalışmada örnek olarak sunduğumuz rüyaların odaklandığı temalar ve kullanılan bazı motifler hakkında şunları söyleyebiliriz:

Sultan Sencer'e dair rüya anlatılarında "kutsal soy" motifine rastlanmaz. Kardeşleriyle girdiği saltanat mücadelesi, devleti derleyip toplasa da yıkılmasını önleyememesi dikkate alındığında, Sencer'e dair rüyalarda kutsal soy motifi yerine, tahtının ve hükümdarlığının meşruiyetine dair temaların öne çıktığı görülür. Fakat Cengiz Han için durum farklıdır. O, siyasi birlikten uzun süredir

mahrum kalan göçebe bozkır kabilelerini etrafında toplayıp, yeni bir nizam belirleyip, bu nizamı kalıcı kılacak kuralları kabul ettirmiş ve daha sonra dünya tarihinin şahit olduğu en büyük bozkır imparatorluğunu kurmuştur. Hâkimiyet alanı genişledikçe çok sayıda inanç ve uygarlıkla temas ettiği gibi, kendisinden yüzlerce yıl sonra dahi kurulan devletlerin meşruiyet dayanağı olmuştur. Dolayısıyla, bu başarıyı elde eden Cengiz Han'ın sıra dışı bir soy (kutsal soy) anlatısına ihtiyacı vardır. İlk eserlerde Şamanizm etkisi gözlemlenirken, rüyalar ve kullanılan motiflerin farklı inançların etkisinde değişip, dönüştüğü görülür.

Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'e dair rüya anlatılarında genel olarak "ölüm" teması işlenmiştir. Sencer, sahip olduğu güç ve kudrete rağmen ölüm karşısında çaresizdir. Ölmekten veya öldürülmekten korkmaktadır. Rüya anlatılarının, dönemin siyasi ve toplumsal yapıyla olan paralelliği dikkat çeker. Haşaşîlerin devlet adamlarına yaptığı suikastlar, toplumsal alanda olduğu kadar siyaseten de etkin olan inanç önderlerinin varlığı bu durumu doğrular. Nitekim ölüm temalı rüyaların içinde "tevazu, gurur, kibir, yardımseverlik" gibi kavramlar ve Sultan'ın, tarikat şeyhine mürid olması dikkat çeker. Cengiz Han için böylesi bir rüya motifi bulunmaz. Çünkü Cengiz, iktidar mücadelesinin henüz başlarında din adamlarının nüfuzunu kırmıştır. Bu nedenle onunla ilgili rüyalarda "gurur, tevazu, acziyet" gibi kavramlar bulunmaz.

Cengiz Han ile ilgili rüyaların temel unsurları arasında iktidarın meşruiyetine işaret eden "kutsal soy" motifi bulunur. Bu motifi daha güçlü kılmak adına bazı sembollerin kullanıldığı da görülür. "Güneş, Ay, aksungur, beyaz renk" gibi sembollerin Şamanizm etkisinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. "Babasız doğum" motifinin ise Şamanizm etkisindeki eserlerden İslamiyet etkisindeki eserlere taşınmış olduğu görülür. Yine bu rüyalarda Cengiz Han ile ilişkilendirilmek istenen "insanlardan tecrit olarak bir tepede veya dağda inzivaya çekilme, elinde asa tutan papaz, uzayıp giden sarık, korku ve sevinç karışımı duyguyla uykudan uyanma ve görülen rüyayı zevceye ya da anneye anlatma" vurgularının, kitabî dinlerin etkisindeki tarih yazıcılığına işaret ettiği söylenebilir. Bu noktada belirtmeliyiz ki kullanılan dini motifler doğrudan bu iki devlet adamına özgü olmayıp, eseri okuyacağı öngörülen kitle üzerinde bırakacağı tesir ile ilgilidir. Nitekim çoğu durumda yazarın, siyasi ve toplumsal düzene dair bir özeleştirici yaptığı anlaşılmaktadır. Örneğin Cengiz Han'ın İslam dünyası üzerine çıktığı seferin sebepleri ve sonuçları dikkate alındığında rüya motifi kullanılarak verilmek istenen mesaj hâsıl olmaktadır.

Sonuç

Rüya motifi, insanlık tarihi ile beraber şekillenip anlam kazanmış ve zaman içinde sözlü ve yazılı ürünlerde yer bulmuştur. İnanç temelli bir gelişim çizgisi olan rüya motifinin, Mezopotamya'nın ilk medeniyetlerince yazıya aktarılmış olduğu anlaşılmaktadır. İlk olarak Animizm ve öğretisi dinlerinde yer bulan bu motifin, semavi dinlerde, bizzat peygamberlerce veya peygamberlere dair hadis anlatılarında yer bulmasıyla güvenilirliği ve inandırıcılığı artmıştır. Birçok milletin yaratılış ve devletleşme süreçlerini konu alan mitolojik eserlerde de görülen bu

anlatım biçimi, Musevilik, Hristiyanlık ve özellikle de İslamiyet eliyle tarih yazım geleneğinin önemli bir unsuru haline dönüşmüştür. Motifin kullanım alanı ve etkisi arttıkça, rüya tabiri de aynı oranda ciddiye alınan bir iş olmuş; rüya tabircileri de gerek toplum gerekse de hükümdarlarca takdir görmüşlerdir. Böylece, tarihte iz bırakan devlet adamları hakkında yazılan eserlerde, iktidara meşruiyet ve hükümdara geleceği görme yetisi veren rüya motifleri sıkça kullanılır olmuştur. Kimi zaman bu motiflerde hükümdarın ölüm karşısındaki çaresizliği veya başa gelen felaketlerin Tanrı'dan bir mesaj olduğu vurgusu da yapılmıştır.

Türk İslam tarihinde, benzer veya farklı perspektiflerde derin izler bırakmış iki devlet adamı olan Sultan Sencer ve Cengiz Han, Orta Çağ tarih yazıcılığının en önemli referans kaynakları arasında bulunurlar. Sencer'e dair rüya motiflerinde soy ve meşruiyet anlatısından ziyade ölüm, tevazu, din uluları, şeyhler ve benzeri toplum önderleri ile kurulan ilişkiler ön plana çıkmıştır. Elbette ki bu, tarihsel gerçeklikle uyumlu şekilde, dönemin siyasal ve sosyal gelişmelerini yansıtmaktadır. Sencer devrinde tarikat ve benzeri inanç akımlarının siyasi ve toplumsal alandaki etkinliğine bir vurgu yapıldığı gibi, bu durumun doğrudan tarihçilerin beklentilerini de yansıtıyor olabileceği unutulmamalıdır. Rüyalara hâkim olan ölüm temasının ise ailesinden ve yakın çalışma arkadaşlarından çok sayıda kişiyi suikast nedeniyle kaybetmiş, hayatını öldürülme korkusuyla yaşamış, uzun süre aşağılanarak esir edilmiş bir hükümdarın ruhsal durumunu yansıttığını belirtmeliyiz.

Sultan Sencer, dağılan devleti yeniden toparlayıp "Büyük Sultan" unvanını hak etmiş bir Türk İslam hükümdarı olarak kayıtlara geçerken; tarih yazıcılığının bir sonraki referans kaynağı, bu döneme kadar adından haberdar olunmayan Moğolların, yaşarken kült haline gelen ulu kağanları, Cengiz Han olmuştur. Şamanizm kültür coğrafyasında doğup büyüyen Cengiz Han, ilk olarak bu inanç etkisinde yazılan bir tarih kitabında, kutsal soyu ve kişisel yetenekleriyle öne çıkarılmıştır. Eser aynı zamanda, güçlü liderliğinin altında, kırılğan bir ruh haline sahip, korkuları ve zaafları olan bir Cengiz Han portresi çizmiştir.

Sultan Sencer gibi, Cengiz Han da gelecekte haber alma ve ölüm konusunda hassastı. Fakat Cengiz Han, iktidar yolunda önüne çıkan tüm güç odakları gibi, din adamlarının da nüfuzunu kırmıştı. Onu korkutan, öldürülmek değil; halkının gözünde neredeyse Tanrılaştırılmış olan bedeninin yitip gidecek olmasıydı. Öylesine büyük bir coğrafyaya hükmetmiş, öylesine büyük başarılar kazanmış; fakat aynı zamanda öylesine büyük acılar yaşatmış bu hükümdar hakkında söylenecek ve yazılacak çok şey vardı. İşte bu doğrultuda onu konu eden eserlerde geçen rüyaların içeriğini, daha çok yazarın iç dünyası belirlemiştir. Moğol hâkimiyeti altında eser veren yazarlar genel itibarıyla Cengiz Han'ı övüp, yüceltirken, onu, kendi inançlarına yakın görmüşlerdir. Hâkimiyet alanından uzak olanlar ise genel olarak Cengiz Han'ı bir zalim olarak görmenin yanı sıra başlarına gelen felaketlerin sebebi olarak, kendi dini ve toplumsal yapılarındaki çözülme ve yozlaşmayı öne çıkarmışlardır. Kaydedilen rüyalarda, Cengiz Han'ın yaptığı veya yapacağı işlerin bizzat Tanrı tarafından onaylanmış olduğu vurgusu bunu doğrular niteliktedir.

Etik Beyanı: Bu çalışma etik ve telif kurallarına uygun olarak yürütülmüştür. Arşiv belgeleri ve literatür kaynakları üzerinden yürütülen bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Kaynakça

- Abbott, J. (1873). *History of Genghis Khan*. New York: Harper & Brothers.
- Acar, A. (1997). Selçuklu sultanı Sancar'ın din siyaseti (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Albayrak, K. (2010). *Dinlerin rengi renklerin dili*. Ankara: Sarkaç.
- Amitai, R. (2014). The Mongols as seen by the Arabic sources: The view from across Asia. T. Tserendorj ve N. Khishigt (Ed.), *Chinggis Khaan and globalization, international academic conferenc*. Ulaanbaatar: Mongolian Academy of Sciences.
- Anonim (1986). *Moğolların gizli tarihi* (A. Temir, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Anonim (2008). *Altan topçı* (T. Gülensoy, Çev.). Ankara: Kültür Ajans.
- Anonim (2011). *Moğolların gizli tarihçesi* (M. L. Kaya, Çev.). İstanbul: Kabalıcı.
- Arat, R. R. ve Bang, W. (1991). *Kutadgu bilig*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Atalay, B. (1941). *Divânü lûgat-it-Türk tercümesi* (Cilt 3). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- 'Avfî, Muhammed (1906). *Lübâbü'l-elbâb*. E. Browne ve M Kazvînî (Ed.), London.
- Biran, M. (2019). *Cengiz Han* (A. F. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Vakıfbank Kültür.
- Bretschneider, E. (1910). *Mediaeval Researches from Eastern Asiatic Sources: Fragments Towards the Knowledge of the Geography and History of Central and Western Asia from the 13th to the 17th Century*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co. Ltd.
- Buzcânî, Dervîş Ali (1926). *Ravzatü'r-reyâhîn* (H. Müeyyed, Nşr.). Tahran: İntişârât-ı Bingâh.
- Cüveynî, Alaaddin Ata Melik (1988). *Tarih-i cihan güşa* (M. Öztürk, Çev.). Cilt 1, 2, 3, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Cüzcânî, Minhac-ı Sirâc (2016). *Tabakât-ı nâsirî* (M. Uyar, Çev.). İstanbul: Ötüken.
- Çelebi, İ. (2008). Rüya. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 35, ss. 306-309.
- Çelepi, M. S. (2012). Türk halk kültüründe rüya (Yayımlanmamış doktora tezi). Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

- Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî (2011). *Târîhu muhtasari'd-düvel* (Ş. Yaltkaya, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Evginer, N. (2010). Psikolojik ve dini bir fenomen olarak rüya (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Günay, U. (1999). *Âşık tarzı şiir geleneği ve rüya motifi*. Ankara: Akçağ.
- Hermansen, M. (2008). İslamiyet'te rüyalar ve rüya görme. K. Bulkeley (Ed.), *Psikolojik, Kültürel ve Dini Boyutlarıyla Rüyarlar*, ss. 73-92, Ankara: ODTÜ.
- Hüseyini, Sadruddin Ebul Hasan (1999). *Ahbarü'd-devleti's-Selçukiyye* (N. Lugal, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İbn Haldun. (2007). Mukaddime (S. Uludağ, Yay. Haz.). İstanbul: Dergâh.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed (1978). *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân* (A. İkbâl). Beyrut.
- İbnü'l-Esîr (1987). *İslâm Tarihi el kâmil fi't-târih tercümesi* (Cilt 10). (A. Özyayın Çev.). İstanbul: Türkiye.
- İbnü'l-Fuvatî, Abdurrezak b. Ahmed (1274). *Mecma'ü'l-âdâb fî mu'cemi'l-elkâb*. (Cilt 3). (M. Kâzım, Thk.), Tahran: Vizaret-i Ferheng u İrşad-i İslami.
- İmamoğlu, A. (2004). *Psiko-sosyal açıdan rüya ve istihare*. Sakarya: Değişim
- Juzjani, Minhaj al-Siraj (1970). *Tabakat-ı nasiri: A general history of the Muhammadan dynasties of Asia* (H. G. Raverty, Çev.). New Delhi: Oriental.
- Karaman, F. (2006). Rüya. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Karasoy, Y. ve Toker, M. (2005). *Türklerde şecere geleneği ve Anonim Şibanî-nâme*. Konya: Tablet.
- Karşî, Djamal (2005). *Al-mulhakat bi's- surah* (Ş. H. Vohidova ve B. B. Aminova, Çev.). İstoriya Kazakistana v Persidskih İstoçnikah, Tom 3, Almatı: Dayk Press.
- Kerîmüddîn Mahmud-i Aksarayî (2000). *Müsameretü'l-ahbâr* (M. Öztürk, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu. Khwandamir, Ghiyas ibn Humam al-Din (1994). *Habibu's-siyar, tome three. The reign of the Mongol and the Turk* (W. M. Thackston, Çev.). Cambridge: Harvard University.
- Korykoslu Hayton (2015). *Doğu ülkeleri tarihinin altın çağı* (A. T. Özcan, Çev.). İstanbul: Selenge.
- Köymen, M. A. (1991). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu tarihi* (Cilt 5). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kütük, A. (2021). Metinler arası ilişki bağlamında Orta Çağ tarih yazımında iktibas yöntemi ve bilgi deformasyonu. *Mukaddime*, 12(1), ss. 45-68.
- Lewis, B. (2004). *Haşîşîler: İslâm'da radikal bir tarikat* (K. Sarısözen, Çev.). İstanbul: Kapı.
- Oruç, Z. (2020). Sultan Sencer'in esâreti. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, (12), ss. 237-260.

- Ögel, B. (1995). *Türk mitolojisi* (Cilt 2). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Örnek, S. V. (1995). *100 soruda ilkellerde din, büyü, sanat, efsane*. İstanbul: Gerçek.
- Özgüdenli, O. G. (2014). Büyük Selçuklu sultanlarına ait Farsça şiirler. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(2), ss. 39-67.
- Öztürk, H. (2023). *İslam tarihi yazıcılığında rüya motifi*. Ankara: İlâhiyât.
- Paçacı, İ. (2016). Rüya'nın delil değeri ve istihâre. *Dini Araştırmalar*, 19(48), ss. 103-128.
- Parman, S. (2001). *Rüya ve kültür, batı entelektüel geleneğinin antropolojik incelemesi* (K. Başçı, Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Râvendî, Muhammed b. Ali. b. Süleyman (2020). *Râhat-üs-sudûr ve âyet-üs-sürûr* (A. Ateş, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Reşîdüddin Fazlullah (1389). *Camiü't-tevârih (Tarih-i Selatin-i Harezmi)*. Tahran: Merkezî Pejuheşî Miras-ı Mektup.
- Reşîdü'd-dîn Fazlullâh (2014). *Câmi'ü't-tevârîh (Zikr-i târîh-i âl-i Selçûk)*, (E. Göksu ve H. Güneş, Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Sadıç, F. (2022). *Büyük Selçuklu Devleti Sultan Sancar devri devlet teşkilâtı ve kültür hareketleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Schimmel, A. (2005). *Halifenin rüyaları* (T.Erkmen, Çev.). İstanbul: Kabcacı.
- Semerkandî, Nizâmî Arûzî (2016). *Çehâr makâle* (E. Eren Soysal, Çev.). İstanbul: Demavend.
- Sepetçioğlu, N. (1995). *Karşılaştırmalı Türk destanları*. İstanbul: İrfan.
- Sübki, Tâceddin Abdülvehhâb b. Ali (1964). *Tabakâtü's-şâfi'yyeti'l-kübrâ* (M. Tanâhî ve A. Hulv, Nşr.). Kahire: Dâru Hecer.
- Şafak, Y. (1993). Çehâr makâle. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8, ss. 248-249.
- Şebankareî. (1376). *Mecmaü'l-ensâb* (M. H. Muhaddis, Ths.). Tahran: İntişârat-ı Emîr Kebîr.
- Temizsu, H. (2012). *Cengiz yasalarının Moğol devletlerindeki uygulanışı, etkileri ve değişimleri* (yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Usluer, F. (2009). *Hurufilik*. İstanbul: Kabcacı.
- Weatherford, J. (2019). *Cengiz Han* (S. Karakale, Çev.). İstanbul: Kronik.
- Yıldız, A. (2007). Sultan Sencer ile Ahmed-i Câm Nâmekî arasındaki ilişkiler. *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, (24), ss. 137-149.

Geç Orta Çağ Avrupa tarihyazıcılığında Jean le Bel ve Jean Froissart'ın yeri

Barışcan ABDAL

Doktora Öğrencisi

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

bariscan61@gmail.com

 0000-0003-4019-9889

Öz: Geç Orta Çağ Avrupası, bu dönemi çalışan tarihçiler için ideal Orta Çağ algısından uzak görülmesi sebebiyle genellikle daha az ilgi görmüş bir zaman dilimi olmuştur. Bu nedenle Geç Orta Çağ tarihi ve çalışmaları, Erken Modern-Rönesans ile Yüksek Orta Çağ çalışmaları arasında geçiş görevi üstlenmiştir. Ancak bu durum XIX. yüzyıl Romantik tarihçilerinin Geç Orta Çağ'a olan ilgileri ile değişmiş ve Geç Orta Çağ tarihine ve tarihyazımına yönelik araştırmalar artmıştır. Geç Orta Çağ artık sadece bir geçiş veya sonraki dönemin hazırlayıcısı olarak değil başlı başına bir dönem olarak incelemeye alınmıştır. Geç Orta Çağ tarihine ve tarihyazımına dair çalışmaların artmasıyla birlikte Jean le Bel ve Jean Froissart isimleri ön plana çıkmıştır. Kıta Avrupalı bu iki yazar bu dönemde değişmekte ve gelişmekte olan tarihyazımının birer temsilcisi olmuş ve kurdukları anlatı ile Geç Orta Çağ tarihyazımını derinden etkilemişlerdir. Her iki ismin de ideal Orta Çağ yazarlarından farklı bir çizgide anlatım tarzına sahip olmaları ve mesleki geçmişleri onları Geç Orta Çağ tarihyazımında farklı bir yere yerleştirmiştir. Bu doğrultuda Jean le Bel ve Jean Froissart hem hayatları hem de eserleriyle Geç Orta Çağ tarihyazımı incelemelerinde örnek teşkil eden önemli anlatılar kurmuşlardır. Ancak bu iki isim sadece kurdukları anlatımlarla değil o döneme kadar bilinen tarihçi portresinin dışındaki yaşamlarıyla da değişen tarihçi ve yazar algısını bizlere göstermektedirler.

Anahtar Kelimeler: Tarihyazımı, Orta Çağ, Jean Froissart, Jean le Bel

The place of Jean le Bel and Jean Froissart in Late Medieval European historiography

Makale Türü:

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi:

27.04.2025

Kabul Tarihi:

17.05.2025

Abstract: The Late Middle Ages has often received less attention from historians due to its deviation from the idealized concept of the Middle Ages. As a result, the history and studies of the Late Middle Ages have mostly played a transitional role between the Early Modern-Renaissance and High Middle Ages studies. However, this situation changed with the Romantic historians of the 19th century, who shifted the focus to the Late Middle Ages, increasing interest in its history and historiography. The Late Middle Ages began to be studied not just as a transitional period or a precursor to the next era, but as an independent period in its own right. With the rise of studies on the history and historiography of the Late Middle Ages, the names of Jean le Bel and Jean Froissart have come to the forefront. These two Continental European writers became representatives of the evolving and changing historiography of the period, and their narratives deeply influenced Late Middle Ages historiography. Both writers, with their unique narrative styles and professional backgrounds, held a distinct position in Late Middle Ages historiography compared to the ideal medieval chroniclers. In this regard, Jean le Bel and Jean Froissart constructed significant narratives that serve as exemplary cases in the examination of Late Medieval historiography, both through their lives and their literary productions. Nevertheless, these figures not only distinguish themselves through the narratives they formulated, but also illuminate the evolving perception of the historian and the writer, owing to lives that diverged from the conventional image of the historian up to that period.

Keywords: Historiography, Middle Age, Jean Froissart, Jean le Bel

Extended Summary

Purpose

The main objective of this article is to examine the place of Jean le Bel and Jean Froissart in the transformation and change of late medieval European historiography. The history and historiography of the Late Middle Ages, which has generally not received the necessary attention from historians and has often been viewed merely as a transitional period to later times, will be evaluated within its own conditions. This will allow both the differences between this period and the Early and High Middle Ages to be highlighted, as well as how it separates from the Early Modern Period, which was seen as a preparatory stage for later times. To illustrate this distinction, the historiography of the Late Middle Ages will be explored through two significant representatives. The primary aim of this text will be to show how this evolution unfolded and the role of these two authors, Jean le Bel and Jean Froissart, in this process.

Method

This article will attempt to explain how Late Medieval historiography differs from Early and High Medieval historiography, through the works of Jean le Bel and Jean Froissart. To do this, we will first provide a general overview of medieval historiography, highlighting the main outlines that constituted the historiography of this period. Following this, we will present information about the lives and works of Jean le Bel and Jean Froissart, contextualizing the narratives they constructed. Finally, we will demonstrate why these two authors are important and what role they played in Late Medieval historiography.

Results and Discussion

It would not be incorrect to say that Jean le Bel and Jean Froissart were among the most significant representatives of the historiography in Europe during the 14th century, reflecting the changes observed in every aspect of society. What makes them and their chronicles special is not only the way they structured their narratives, but also how these narratives were embraced and used by the society of their time. Both authors were, in fact, influenced by the legacy of the Arthurian romances that spread especially in Northern France after the 12th century, with roots in Geoffrey of Monmouth (1095-1155) and Chrétien de Troyes, and perhaps even represented the peak of this tradition. Moreover, another feature that set these two writers apart was their choice to write in French instead of Latin, at a time when national languages were not yet widely used. Prior to these centuries, throughout most of the Middle Ages, historical texts were written in Latin by monastic scribes, and the audience was mainly composed of the religious elite and the nobility. Therefore, the use of national languages for historical texts—languages that had previously been limited to local religious sermons and their translations—represented a significant transformation.

Additionally, these individuals also embodied the changing role of the “historian” in their time. As we mentioned in the first section, throughout the Middle Ages, historiography was largely controlled by the Church. However, this dominance of the Church over historical writing began to decline in the 14th and 15th centuries, with secular writers increasingly producing works. This shift also amplified the influence of monarchies and other noble families on historical writing. As monarchies sought to centralize their power, historical narratives were influenced in favor of the crown, and these narratives started to be seen, either directly or indirectly, as propaganda. This viewpoint can be partially accepted because scribes who found patronage outside of religious institutions, along with the patrons who supported them, sought to craft historical narratives that aligned with their own goals. This likely led to the transformation of historical narratives into tools of propaganda. However, this does not mean that historiography did not have a propaganda function before the 14th and 15th centuries. Works with such a function could be written even before, but the growing number of writers and their dissemination led to the emergence of more diverse voices. The rise of secular writers also led many noble families to commission historical works through patronage, which, as mentioned above, also contributed to propaganda. Jean le Bel and Jean Froissart were, in fact, products of this development, as the narrative style they employed, centered on chivalric ideals, effectively reflected the propaganda of a particular class. In fact, they not only represented a specific class but also, as participants in the Hundred Years’ War, took a stance on the side of the English.

Conclusion

In light of all this information, Jean le Bel and Jean Froissart have become among the most important representatives of the changing historiography of the Middle Ages. The narratives they constructed were quite different in general terms from traditional medieval historiography. What made them special were, in a broader context, their use of national languages, their roles as secular scribes, and their chivalric narrative style. While they were not the first to use these elements, they were among the rare authors who combined all of them. For this reason, Jean le Bel and Jean Froissart were significant milestones in the historiography that was undergoing transformation, both in their own time and in the periods that followed.

Giriş

Orta Çağ Avrupası’nın tarihyazımı, gerek geçmişten aldığı miras gerekse kendi içerisinde geçirdiği süreç sebebiyle yıllar içerisinde sürekli değişti. Ancak XIX. yüzyılda Romantik düşüncenin Orta Çağ’ı ötekileştiren Aydınlanmacı bakış açısını kırmasına kadar bu döneme dair tarihi ve tarihyazımsal ilgi oldukça kısıtlıydı. Romantik düşünce ile bu bir nebze kırılrsa da Geç Orta Çağ tarihinin ideal Orta Çağ’ı tam anlamıyla temsil etmemesi sebebiyle Romantik düşünürler

tarafından ötekileştirildi. İşte biz de bu makalede Jean le Bel ve Jean Froissart üzerinden Geç Orta Çağ tarihyazımının dönüşümünü ve bu iki yazarın süreçteki rolünü inceleyeceğiz. Bu doğrultuda girişte kısaca Orta Çağ Avrupası'nın tarihyazımını oluşturan faktörlerden söz edilecek ve böylece Geç Orta Çağ Avrupası'nın tarihyazımında geçirdiği değişim daha iyi anlamlandırılacaktır. Avrupa'nın bu dönemde içinde olduğu sosyo-ekonomik ve siyasi değişimlerin tarihyazımına nasıl ve ne şekilde yansındıklarını göstermek bu makalenin bir diğer hedefi olacaktır. Bununla birlikte neden Jean le Bel ve Jean Froissart isimlerinin seçildiği ve bu kişilerin önemi açıklanacaktır. Böylece iki yazarın Geç Orta Çağ Avrupası'ndaki dönüşüm sürecinde tarihyazımını nasıl etkiledikleri incelenecektir. Ayrıca, dönemin şartlarının onları mı şekillendirdiği yoksa onların mı bu değişimin fitilini ateşleyen kişiler olduğu tartışılacaktır.

Orta Çağ Avrupası'nın tarihyazımını etkileyen pek çok faktörü farklı dönemler için sıralayabiliriz ancak bu faktörlerde değişime uğramayacak tek öge muhtemelen Hristiyanlık olacaktır. Roma İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından hızla etkisini tüm Avrupa'da hissettiren bu öğreti, yazım dilini ve içeriğini değiştirmişti. Hristiyanlık öncesi ve sonrasındaki tarihyazımında gerçekleşen en büyük değişikliklerden biri; Eski Ahit'ten yola çıkarak, Tanrı'nın inayetinin tarih akışındaki rolü olmuştur (Breisach, 2018: 110). Tanrı'nın inayetinin doğrudan tarihe müdahalesinin dışında, Hristiyanlık düşüncesi bir başka faktörü daha içerisinde barındırmaktaydı. Buna göre zamanın bir başlangıcı vardı ve bu başlangıç İsa'nın tekrardan dünyaya gelişinin ardından son bulacaktı. İsa Mesih'in dünyaya ilk gelişi ile ikinci gelişi arasındaki dönemi temsil eden Orta Çağ, işte bu arada kalmışlığını ve sonun beklenişini bize metinlerinde hissettirmekteydi. Roma döneminden başlayarak devletleşen Hristiyanlık, taşıdığı bu düşünce gereği evrensel ve apokaliptik olmalıydı (Zakai ve Mali, 1993:396).

Bin yıllık bir süre zarfına hapsettiğimiz Orta Çağ tarihyazımını bu elementleri içerisinde hep taşımaktaydı fakat elbette ki belli dönemlerde bazı evrimler geçirmişti. Erken dönem kilise babalarının ortaya koyduğu tarih görüşü İsa'nın gelişinin gecikmesiyle farklılığa uğradığı gibi sosyal ve siyasi olaylar da tarihyazımını doğrudan etkilemişti. III. yüzyılda Sextus Iulius Africanus (160-240) *Kronografi*'yi (*Χρονογραφία*) kaleme aldığı anda Hristiyan tarihyazıcılığı eksenini bir kronolojik amaç gütmekteydi. Eusebius (263-340) ise Roma'nın Hristiyanlığı özgürleştirmeye başladığı dönemde Sextus Iulius Africanus'un yazımını geliştirmiş ve ilerleyen süreçte Avrupa tarihyazıcılığını derinden etkileyecek olan *Kilise Tarihi* (*Εκκλησιαστική*) ve *Kronik* (*Παντοδραπή*) eserlerini yazmıştır (Durgun, 2017:32). Eusebius'un ardından gelen Aziz Augustinus (354-430) ise yazdığı *Tanrı'nın Şehri* (*De civitate Dei contra paganos*) adlı eserinde, Tanrı şehri ile dünya şehri arasındaki farkı ortaya koyduğu gibi bir Hristiyan'ın sadece Tanrı şehrinde huzuru bulabileceğini aktarıyordu ve bu aslında dünyanın geçiciliğini ön plana koyduğu gibi burada işlerin açıklanması kısmen önemini kaybediyordu (Breisach, 2018: 118-119). Ancak Aziz Augustinus'un evrensel gördüğü kilisenin belli bir devlete bağlı olmaması görüşü, Orta Çağ boyunca gözlemleyeceğimiz Kilise-krallık çekişmesinde krallıktan yana rol almış Orta Çağ tarihçileri için sıkıntılı bir durumu teşkil edebilirdi. Bu sebepten ötürü tarihçiler Aziz Augustinus'un görüşlerini kullanmışlardı ancak bulundukları politik konuma göre Orosius'un (385-420) Roma-Hristiyanlık ilişkisini kutsayan görüşlerini benimsemişlerdi. Aziz.

Augustinus hâlâ önemli ve kullanılan biriydi fakat Orta Çağ tarih yazımı üzerindeki etkisini Beryl Smalley şu şekilde özetliyordu: “Augustinus’ın kitabı (*De civitate Dei contra paganos*) bir tarih vizyonunu temsil eder, tarih yazımı için bir planı değil.”. Bunun dışında Augustinus’un *De civitate Dei contra paganos* adlı eseri Orta Çağ tarih yazımına eklemelendirmek için fazla teolojik ve karmaşıktı. Bu nedenle pek çok Orta Çağ yazarı onu Orosius üzerinden tanıdı (Smalley, 1975:44)

Roma’nın yıkılışı sonrasında Kilise ve tarihçilik bir bütün haline gelmiş ve bu kurum uzun yıllar boyunca tarih yazıcılığının merkezi olarak kalmıştır. Tarihçilik Roma’nın yıkılmasıyla kaybettiği birlik içeren devlet ve imparatoru 800’de Charlemagne’nin (ö.814) taç giymesiyle bulmuş görünüyordu fakat bu birlik uzun sürmeyeceği gibi ilerleyen yıllarda tarih yazıcılığı farklı yörüngelerde kullanılmaya başlanılacaktı. Bu dönemlerdeki tarih yazarları kurmuş oldukları anlatı kimi zaman bir meşruiyet kurmanın aracısı olmuş kimi zaman ise yapılan işlerin anlatılmasını hedeflemişti. Bu nedenle çoğu zaman Kilise veya krallık gibi otoritelerin elinde olmuştu. Erken ve Yüksek Orta Çağ boyunca okuyup-yazabilen kısmın genellikle kilise görevlileri olmaları, yazım dilinin Latince olması ve yazma işinin pahalı bir alanı teşkil etmesi Kilise’nin tarih yazımında tekel olmasındaki etkenlerdendi. Fakat değişimin yolda olduğu da açıktı. Yüksek Orta Çağ sonlarında başlayan sosyal düzenin değişimi, ticaretin ve şehirleşmenin artması, üniversitelerin ortaya çıkması tarih yazımı ve okuryazarlığın yavaş yavaş Kilise dışına taşmasıyla sonuçlandı. Bununla birlikte Aristoteles’in tekrardan Avrupa’da gündeme gelmesi sadece düşünce yapılarına tesir etmemiş, bu düşünce doğrultusunda yazımın içeriğini de değiştirmeye başlamıştı. Düşünce ve sosyal yapıdaki bu değişimler XIV. yüzyılda Latin yazım geleneğinin zayıflamasına neden oldu. Manastır tarihçileri bu tarihten itibaren giderek gözden düşmeye başladılar fakat manastırlarla krallıklar arasındaki bağlar hemen kopacak kadar ince değildi. Bu iki iktidar yapısı birbiriyle çatıştığı kadar birbirlerini besledi. Bu ikilemi en iyi yansıtan örneklerden biri olarak Fransa’daki St. Denis manastırının tarihçilerinin XV. yüzyılın ilk yarısına kadar kraldan ödenek alması gösterilebilir (Breisach, 2018: 193). Tarih yazımı, hem Kilise hem de krallıkların meşruiyet arayışlarındaki vazgeçilmez araçlardı. Fakat yukarıda da bahsettiğimiz üzere, Geç Orta Çağ ile eski yazım geleneği tamamen ortadan kalkmasa da zayıflamıştı. Ancak artık tarihi yazanların toplumdaki yerleri değişmeye başlamıştı (Gransden, 1998: XII). Bu değişimin en muhtemel sebeplerini ise veba, artan ticaret, şehirleşme ve üniversiteleşme olarak görmekteyiz. Tüm bu nedenlerin ortak bir sonucu olarak toplumun geneli, tarihçiden ve onun kurduğu anlatımdan değişim beklemişti.

Bunun dışında İngiltere ve Fransa özelinde bu dönemde patlak veren Yüz Yıl Savaşları da muhtemelen manastır tarihçiliğine darbe vurmuştu. XIV. yüzyılda giderek manastırların tekelinden çıkan tarih yazımının yeni gözdesi biyografiler ve şövalyeci öyküler olmuştu (Breisach, 2018: 197). Esasında bu durum bir arz-talep dengesiydi. Geç Orta Çağ Avrupası’nın içerisinde bulunduğu sürekli savaş hali talepleri etkilediği gibi zaman içerisinde bu talepleri isteyen sınıfları da değiştirmişti. Artık sadece içerik değil bu içeriği kaleme alacak tarih yazıcıları da değişmekteydi. Bu doğrultuda XIV. yüzyılda Avrupa’da tarihçiler artık daha fazla seküler görevlerde bulunan kişiler olmaya başlamış, onların bu kiliseden kısmen uzak yaşamı dilde de değişikliğe neden olmuştu. Dini katiplerin yerini seküler katiplerin alması yazım dilinin de Latince’den ulusal dillere doğru yönelmesine

sebebiyet vermişti. Tarih yazımını teşvik eden patronaj ilişkilerine burjuvazinin ve yerel elit ailelerin dâhil olması, Latincenin tarih yazımındaki tekelini kırarak ulusal dillerin kullanımının artmasına zemin hazırlamıştır. Zira Orta Çağ'da tarihsel anlatıların patronajını sağlayan kişiler, bu metinleri yalnızca yazdırmakla kalmayıp dinlemeyi de arzu ediyorlardı. (Kempshall, 2012: 24). Bu nedenle tarihyazımsal bir değişim kaçınılmaz olmuştur. İşte biz de bu makalede eserlerini Fransızca yazmış ve seküler kâtip olan Jean le Bel ve Jean Froissart'ın, Geç Orta Çağ'da gözlemlediğimiz bu değişimdeki yerini eserleri ve hayatları üzerinden inceleyeceğiz.¹ Ayrıca bu incelemeleri yaparken her iki ismin kroniklerinde ön plana çıkan kavramlarını tartışmaya açarak bunların eserler üzerindeki etkilerini de tartışacağız.

Jean le Bel

Jean le Bel 1290-1370 yılları arasında yaşamış Liège'li bir kronik yazarıdır (Tyson, 1986: 315). Jean le Bel ve hayatı hakkında kısıtlı bilgiye sahibiz ve bunlara ancak farklı kaynaklar üzerinden ulaşabilmekteyiz. Çağdaşı olan Jean d'Outremeuse (ö.1400), Jacques de Hemricourt (ö.1403), Jean Froissart gibi kişilerin eserlerindeki Jean le Bel anlatıları ve kendi yazmış olduğu kronik, onun hakkında ulaşabileceğimiz sınırlı kaynakları oluşturmaktadır. Hemricourt'un *Miroir des nobles de Hesbaye* adlı eserinde geçen bilgilere göre soylu/burjuva bir aileden geldiği düşünülmektedir (Hemricourt, 1910:225-228). Çağdaşı pek çok yazarın eserinde ve hatta Jean Froissart'ın kroniğinde bizzat "ustam" olarak adlandırılmasına rağmen Jean le Bel hakkında çok az bilgi olmasının sebebi, kendi eserlerinden günümüze kadar pek fazla bir şey kalmamasıdır. Öyle ki günümüze ulaşabilen tek el yazması 1861 yılında Châlons-sur-Marne kütüphanesinde bulunmuştur. Kroniğin şu anda en yaygın kullanılan edisyonu Jules Viard ve Eugène Déprez tarafından günümüz Fransızcasına 1904-1905 yıllarında aktarılmıştır. Biz ise bu yazıda, 2011 yılında Nigel Bryant tarafından İngilizceye çevrilmiş halini kullanacağız (Bel, 2011).

Jean le Bel'in kroniğinin 1861 yılında bulunan el yazmasında aslında bir başlık görememekteyiz. Günümüzde kullandığımız *Vrayes Chroniques/True Chronicles* başlığı ise gerek diğer kaynaklardan atıflar gerekse eserde sıkça geçen "truth" (hakikat/doğru) vurgusundan gelmektedir. Jean le Bel dönemin Hainault kontunun kardeşi John Hainault'nun (ö.1356)² isteği üzerine bu kroniği yazmıştır.

¹ Jean le Bel ve Jean Froissart'ın seküler bir kâtip olduğunun belirtilmesi dikkatlice ele alınmalıdır. Bu kişiler muhtemelen okuma-yazma öğrenebilecekleri yegâne yerlerden olan kiliselerde eğitim görmüş ve orada pekâlâ görevler almış kişilerdir. Ancak bu kişileri, Halil Yavaş'ın Froissart üzerine yazdığı makalede olduğu gibi doğrudan din adamı olarak adlandırmak yanlış olacaktır. Gerek araştırma eserleri gerekse metnin bizzat orijinalinde bu kişilerden bahsedilirken Fransızca "chanoine" İngilizce "canon" olarak söz edilir. Fakat bu ifadeyi doğrudan din adamı olarak çevirmek yanlıştır zira bu kişiler muhtemelen tam bir din adamından ziyade burada görevlerde bulunmuş kişilerdi. Bunun dışında le Bel ve Froissart için araştırma eserlerinde geçen "secular clerks/clergy" ifadesi de onları sadece birer din adamı olarak adlandırılmasına yetmez çünkü bu ifadeler insanların zihninde canlanan din adamı portresinde değildir. Bu neden Jean le Bel ve Jean Froissart dini bir kâtipten ziyade daha çok seküler kâtip olarak görülmektedir. İlgili makale için: Halil Yavaş, Şövalyelik ve Aristokrasinin Jean Froissart'ın Tarih Anlayışına Etkisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 20, no.3, (2022).

² John Hainault (1288-1356) o dönemki Hainault Kontu I. William'ın (1286-1337) kardeşidir.

John Hainault ile Jean le Bel'in arasındaki bu ilişki sadece patronaj ilişkisi şeklinde olmamış, Jean le Bel 1327 yılında onunla İngiltere ve İskoçya'ya gitmiştir. Bundan dolayı le Bel, kroniğinde 1327-1340 yılları arasında sözünü ettiği pek çok olayın muhtemelen bizzat şahidi olmuştur. Aslında bu da bizi bir nevi onun yazım tekniğine ve kronikte bize neyi vaat ettiğine getirmektedir. Jean le Bel, henüz kroniğinin başında "Bizzat tanık olduklarım veya orada bizzat bulunmuş kişilerden duyduklarımı; olabildiğince gerçek/doğru bir şekilde..." diyerek metin içerisinde verdiği bilgilerin kaynağını belirtmektedir (Bel, 2011:22. Tyson, 1986:316). Ancak onun bu "gerçek" ve kısmen "tarafsızlık" arayışının kroniğine ne denli yansıdığı ve bu anlatılardaki hakikat vurgusu makalenin ilerleyen kısımlarında tartışılacaktır.

Vrayes Chroniques ve Hakikat

Jean le Bel'in İngiltere seyahati ve patronaj, kroniğinin yazım dilini ve anlatısının içeriğini oldukça etkiledi. Le Bel'in XII. yüzyılın ardından revaçta olan Arthur romansları ve şövalyeci anlatım tarzından da etkilendiği ve metnin kurgusunu bu temel üzerine kurduğu görülmektedir. Bu doğrultuda anlatısının henüz başında III. Edward'ın İskoçya Seferi'ni aktarırken ona duyduğu hayranlığı gizlememiş ve kitabın baş kahramanını "Soylu Kral Edward" olarak seçmiştir.³ Fakat Jean le Bel'in sahip olduğu bu anlatım biçimi, sunduğu bilgilerin güvenilirliğini tartışmaya açmıştır çünkü şövalye idealleriyle bezenmiş bu eserde şövalyeler tarafından yapılan yanlışlar yazarın isteği doğrultusunda kimi zaman ya kısaca anlatılmış ya da geçiştirilmiştir. Ancak buradaki büyük istisna III. Edward'ın Salisbury kontesine tecavüz ettiğine yönelik anlatıdır. Esasında Jean le Bel bu olay hakkında tam bir malumata dahi sahip olmadığını, bahsi geçen Salisbury kontesinin adını yanlış vererek göstermektedir (Bel, 2011:146-154. Gransden, 1972:335-336) ⁴ Fakat burada asıl dikkat edilmesi gereken nokta bu olayın doğruluğundan ziyade le Bel'in anlatısında saygıdeğer gördüğü ve sürekli soylu olarak bahsettiği kralın şövalye ideallerine uymayan bu onursuz davranışına anlatısında yer vermesidir (Bel, 2011:154).⁵ Bu noktada le Bel'in bu olaya anlatısında yer vermesinde bir Fransız propagandasının kurbanı olduğu şeklinde görüşler de mevcuttur (Tyson, 1986:318). Ancak bu propaganda ihtimalinin dışında le Bel'in olayı aktarması üzerine birkaç çıkarım yapılabilir. Buna göre le Bel'in şövalye ideallerine bağlılığı sebebiyle bu duruma karşı kayıtsız kalamadığını ve anlatısı için vaat ettiği "hakikati" yazma arzusunu okuyucusuna/dinleyicisine bir nevi kanıtlama çabasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Ayrıca III. Edward'ın eşinin aynı zamanda John Hainault'nun yeğeni olması sebebiyle bu "onursuz" davranışı anlatısına ekleme zorunluluğu hissetmiş olabilir. Ancak le Bel, olayı şövalye ideallerine kıyasla her ne kadar onursuz bir davranış olarak görse de bu dönemde revaçta olan Arthur romanslarında şövalyelerin aşkının kavuşulamayan ideal aşk olduğunu ve bunun pek muhtemel bir şekilde genelde hizmetinde bulundukları senyörün hanımı olduğunu belirtmek gerekir (Keen, 1990:13).

³ Le Bel kroniği içerisinde III. Edward'tan bahsederken sürekli Noble King ifadesini kullanmaktadır ki bu ifadeyi bahsi geçen her kral veya soylu kimse için kullanmaz.

⁴ Le Bel Salisbury Kontesi'nin adını Alice olarak vermektedir fakat Kontesin adı gerçekte Katharine'dir.

⁵ Le Bel III. Edward'dan bahsederken sürekli olarak "worthy" ve "noble" ifadelerini kullanırken bu olaya gelindiğinde bu davranışı "unworthy" olarak belirtir.

Antonia Gransden bu anlatının Romalı tarihçi Livius'un aktardığı Sextus Tarquinius'un⁶ Lucretia'nın tecavüzü olayından esinlenerek uydurulmuş bir hikâye olabileceğini ve gerçekten de bir propaganda niteliği taşıyabileceğini belirtmektedir. Çünkü Livius'un aktardığına göre Lucretia'nın tecavüzü olayının ardından Lucretia intihar etmiş ve bu olay neticesinde isyan eden Romalı aristokratların Roma'nın krallıktan cumhuriyete geçiş sürecini başlattığı düşünülmüştür. Bu nedenle bu olayın bir propaganda neticesinde yazıldığını düşünürsek Fransızlar III. Edward özelinde bir kehanette bulunmaktadır ki bu da Salisbury kontesine tecavüz etmiş kralın tıpkı Roma'da olduğu gibi felakete sürükleneceği üzerinedir (Gransden, 1972:342-344).

Aslında Jean le Bel'de veyahut o dönemde yazılmış diğer kroniklerde taşıdıkları ajanda veya zihin yapıları gereği belli olaylara olan eğilim oldukça doğaldı. Bunun dışında bu tip kroniklerin hâkim propagandadan ve anlayıştan etkilenmeleri de olağandı. Yine de bu dönemin insanlarını sebep-sonuç ilişkisi kurmaktan uzak ve basit zekâlı bireyler olarak görmek yanıltıcı olur. Böyle olmadıklarına dair en güzel örneklerden biri de bu dönemde ortaya çıkan *Flagellant* hareketinin le Bel tarafından yorumlanması olmuştur. Le Bel kendilerini kırbaçlayarak eziyet çeken bu insanların veba sebebiyle ortaya çıktığını, hatta bu dönemde vebanın yayılmasında Yahudilerin rolü olduğuna dair söylentinin *Flagellant*'lar tarafından yayıldığını söylemekteydi. Yani le Bel bir propaganda olma ihtimali konusunda bilinçli ve tüm olay örüntüsünün neden-sonuç ilişkisini kurabilecek kadar da farkındalık sahibiydi (Zink ve Lydon, 1991: 272). Bu doğrultuda Jean le Bel'in belli olayları neden-sonuç bağlamı içinde aktarırken bazı olayları daha kısa ve düz şekilde anlatısına ekleme sebebi olayların vahametini anlamaması değil tercih etmemesi şeklinde görebiliriz. Yine yazarın bu yazım tercihinin getirdiği şekilde Tanrı'nın olaylara rolü kısıtlı durmaktadır. Tanrı sadece kötülüklerin cezalandırılmasında ve iyi olanın yanında bulunmada ortaya çıkmaktadır (Tyson, 1986:320). Bu durum anlatının kurgusunun didaktik bir temada şövalyeci⁷ anlatımı benimsemesinin yanında onun seküler bir kâtip olmasından da kaynaklanmaktadır.

Jean Le Bel, kroniğinde isimlerden ziyade unvanların yer alması da oldukça dikkate değer bir durum gibi durmaktadır. Ana şablonda kurduğu olay örgüsünün dışındaki yan aktörler adlarından ziyade sadece sahip olduğu unvanlarla yazılmıştır. Bu isimleri geçmeyenler arasında İspanya Kralı, Portekiz Kralı, Navarre Kralı hatta III. Edward'ın eşi Kraliçe Philippa gibi oldukça önemli kişiler olduğunu kolaylıkla görebilmekteyiz (Bel, 2011:11). Le Bel ana kurgusu dışındaki karakterleri âdeta bir yardımcı figür olarak kullanmış ve ana öyküsüne hizmet ettirmiştir. Kendince idealize ettiği "iyi/soylu" imajına III. Edward'ı yerleştirirken, onun tam tersi konuma Fransa Kralı VI. Philippe'i yerleştirmiştir. III. Edward'ı soylu şövalye yapan özelliklerin VI. Philippe'deki yoksunluğu, Fransız Kralı "kötü" yapan özellikler olmuştur. Aslında bu sadece Jean le Bel özelinde gördüğümüz bir

⁶ Sextus Tarquinius son Roma Kralı Lucius Tarquinius Superbus (M.Ö.495) oğludur.

⁷ Özellikle XII. yüzyılda Geoffrey Monmouth'un *Historia Regum Britanniae* (Britanya Krallarının Tarihi) adlı kitabıyla beraber tekrardan popülerite kazanan Kral Arthur efsaneleri ile şövalyelik idealleri olan; onur, yiğitlik, gurur, şan ve şöhrat gibi temaların ön plana çıktığı anlatım türüdür. Genellikle kahramanlık öykülerini içinde barındıran bu tür İngilizce literatürde "chivalric style" olarak da adlandırılır.

durum değildi ve Orta Çağ tarih anlatılarında sıkça görebildiğimiz yazarın seçimleriydi. Hayden White bu durum özelinde; giriş, gelişme ve sonuç noktalarının olayların yaşandığı sırada belirlenmediğini, tarihçinin yapacağı seçimlere göre bunların oluşturulacağını söyler ve tüm bu seçimler yazarın bizzat kendisiyle ilişkili bir durum olduğunu belirtir. Yani Jean le Bel için bu tarih anlatımı ona malum olmuş veya keşfedilmiş bir durumun ürünü değil tarih yazarı olarak onun bir tasarımıdır (Tezcan, 2018:639). Jean le Bel'in sahip olduğu bu anlatım tarzının romans türüne olan benzerliği ve bu şövalye ideallerine bağlılığı üzerinden anlatısını şekillendirmesi sebebiyle tarihçiliği oldukça tartışmalara neden olmuştur. Ancak günümüz Fransızcasına edisyonunu yapmış olan Jules Viard, le Bel'i sağlam ve tarafsız bir tarihçi ve hatırı sayılır edebi değere sahip bir yazar olarak görmektedir (Tyson, 1986:316).

Jean le Bel'in bu denli eleştirilmesindeki bir başka etmen de metin içerisinde kendisinin sürekli hakikat kavramına yapmış olduğu göndermeden kaynaklanmaktadır. Öyle ki daha önce de bahsettiğimiz üzere le Bel'in başlıksız bulunan kroniği sürekli vurgular sebebiyle *Vrayes Chroniques* olarak adlandırılmıştır. Ancak bu hakikat vurgusu sadece le Bel tarafından vurgulanmamıştır. Onun döneminde kalem oynatmış ve le Bel hakkında sahip olduğumuz kısıtlı bilgiyi edindiğimiz Jean d'Outremeuse (ö.1400), John Hainault'nun Jean le Bel'den "Herhangi bir tarafa ayrımcılık yapmadan ve hak etmeyen hiç kimseye suçlama veya onur bahşetmeyen... saf gerçeği" yazmasını istediğini kendi eserinde belirtmiştir (d'Outremeuse, 1880:322-323). Tüm bu ifadeler Jean le Bel ve hakikat kavramının anlatımıyla iç içe geçmesine vesile olmuştur.

Yukarıda bahsi sık sık geçen "true/vrayes" kavramı Jean le Bel'in metni içerisinde büyük önem taşıdığı gibi Orta Çağ düşüncesinde de sıklıkla tartışılmış bir kavramdır. Hakikat, gerçek, doğru şeklinde çevirebileceğimiz bu kavramın derinliği aslında Orta Çağ'a tümüyle sirayet etmiş ve muhtemelen köklerini köklerini antik metin analogilerinden almıştı. Hakikat kavramı Orta Çağ boyunca pek çok farklı anlamlarla anılsa bile Platoncu bir çizgide bunu "ayna metaforu" ile açıklayabiliriz. Buna göre köklerini Antikiteden alan hakikat gibi soyut fikirler, Orta Çağ'da analogiler yardımıyla birer algı terimlerine dönüştürülmekteydi (Frelick,2016:3). Bu görüşe göre hakikat yanıltıcı olabilirdi çünkü aynadan görülen şey hakikat değil bir yansımaydı. Platon bir ayna ile Tanrı'nın yaptığı her şeyin yapılabileceğini, güneşi, ayı ve yıldızların çabucak yaratılabileceğini söyler. Ancak tüm bunların esasında hakikatin bir yanılması olduğunu anlatmak için diyalogda bulunduğu kişiye şunu söyler: "Evet, görünürde varlıklar yaratmış olurum, ama hiçbir gerçekliği olmaz bunların.". Platon'un da okuyucu sürüklemek istediği nokta esasında budur. Buradan hareketle diyaloguna ideal bir sedirin yaratılması üzerinden devam eder ve burada ideal sedirin Tanrı tarafından yapıldığını, bir başka sedir yaratmayacağını söylemektedir. Bu ideal sedir dışındaki sedirlerin ancak onun bir yanılması olacağını belirtir ve bir dülgerin yaptığı sedirin dülgeri ancak onun işçisi yapacağını, bu sediri çizen bir ressamın ise onun ancak benzetilmişini ortaya koyabileceğini aktarır. Fakat hem dülger hem ressam ideal olan sedirin sadece bir benzerini yapar ve bu sedirler *idea* olan sedirin benzetilmiş halleridir, asla ideal olan değildir. Bu anlatıya göre Platon tüm bunların Tanrı'nın hakikatinin ancak ve ancak aynadaki yansımaları olabileceğini vurgulamak için

verir (Platon, 2018:337-339). Buradan yola çıkan Orta Çağ yazarları ise muhtemelen kendilerini hakikati arayan ve ancak taklidine ulaşabilecekleri ressamlar olarak görmüşlerdi. Yani hakikat ancak Tanrı'nın yarattığıyken yaşanan olaylar dülgerinkiydi ve bunları aktarmak isteyen tarih yazıcıları ancak dülgerin sedirini kopyalayabilen ressamlardı. Dolayısıyla gösterebilecekleri hakikat Tanrı'nın hakikatine sadece benzeyebilirdi veya zıttı olarak yanıltıcı olabilirdi. Bu durumu yine Platon'un mağara alegorisinde de görebilmekteyiz. Platon'un mağarasındaki kişilerden birine zincirlerinden kurutulup hakikat gösterilse dahi ilk başta bunu anlamlandıramaz ve gözleri gerçek ışık kaynağı olan güneşe baktığında kamaştığı için hakikati öncelikle görmez yani hakikat ona acı verir. Fakat bir süre sonra mağarada görmüş olduğu gölgelerin ve ateşin gerçek hakikat olmadığını, güneşin hakikat olduğunu kavrar ve bu noktada Platon hakikati buluşu şöyle aktarır: "İşte ancak o zaman anlayabilir ki, mevsimleri, yılları yapan güneştir. Bütün görülen dünyayı güneş düzenler. Mağarada onun ve arkadaşlarının gördükleri her şeyin asıl kaynağı güneştir." (Platon, 2018:233). Buradan sonuçla zincirlerden kurtulup hakikate yaklaşılabilirdi ancak bu herkesin yapabileceği bir şey olmadığı gibi herkesin hakikati görmesi de sağlanamazdı. Çünkü o mağaradan zincirleri çözülüp hakikati görmüş kişi geri dönüp bunu mağaradakilere anlattığında muhtemelen hakikati görmemiş olanlar tarafından öldürülürdü.

Böylece Orta Çağ Avrupa düşüncesinde Platon'un mağarasındaki gölgeler ve yansımalar, dolaylı bilginin sembolleri haline geldi ve insanlar için neyin doğrudan görülemediğini veya neyin sadece zihin gözünde görülebileceğine açıklama getiriyordu. Bu fikir, gerçeğin başka yerde olduğunu ve insanın bu geçici dünyada görebileceği tek şeyin gölgeler olabileceğini temsil ediyordu (Frelick 2016:3-5). Platon'un mağarasındaki güneş Hristiyanlık için Tanrıydı; görebileceklerimiz (hakikat) sadece güneşten (Tanrı'dan) gelen yansımalar, çünkü tüm dünyayı düzenleyen şey burada güneşti.⁸ Jean le Bel anlatısının arka planında kendini zincirlerini çözmeye çalışan, mağaradaki bir ve hakikat arayışına girmiş bir kişi olarak görüyor olabilirdi. Bundan dolayıdır ki anlatısı içerisinde sürekli olarak hakikati vurgulama zorunluğunu hissetmiştir. Jean le Bel'in en çok güvendiği bilgi kaynakları olan görme ve duyma, bu dönemde en çok kullanılan kaynak olduğu gibi aynı zamanda tarih boyunca insanları en çok yanıltan duyular olmuştur. Jean le Bel bu sebepten dolayı kroniğindeki bilgilerin kaynağını "Bizzat tanık olduklarım veya orada bizzat bulunmuş kişilerden duyduklarımı; olabildiğince gerçek/doğru bir şekilde..." diyerek belirtmek zorunda hissetmiştir. Esasında bu duygulara olan bu güvensizliği daha önce bahsettiğimiz Orta Çağ'daki ayna metaforuyla da ilişkilidir. Bu ayna gerçeği olduğu gibi görünür kılar lakin hakikatin ancak bir yansımasıdır. Bu doğrultuda bazı aynalar bize hakikati yansıtmakla insanları hakikatten uzaklaştıracak şey de olabilirdi. Bu nedenle ideal ayna Tanrı'nın bize sunduğu ayna olmalıdır ve buradaki hakikat vurgusu esasında ona ulaşma çabasının tezahürüdür. Bu durumu bir çaba olarak görmek daha doğru olacaktır çünkü sıklıkla da belirttiğimiz üzere Orta Çağ'da gerçek/hakikat Tanrısal hakikate bağlıydı ve bu hakikat her zaman yaşanmış olayların doğruluyla da ilişkili

⁸ Hristiyanlıkta hakikate ulaşmanın sınırlılığıyla ilgili şu iki ayete bakabiliriz: 1. Korintliler 13:8, "Çünkü bilgimiz de peygamberliğimiz de sınırlıdır". 1. Korintliler 13:12 "Şimdi her şeyi aynadaki silik görüntü gibi görüyoruz, ama o zaman yüz yüze görüşeceğiz. Şimdi bilgim sınırlıdır, ama o zaman bilindiğim gibi tam bilineceğim."

bir durum değil esasında ulaşılmak istenen bir idealdi (Bergqvist,2013:225). Esasında Orta Çağ'da Platon ve Aristoteles gibi Antik Yunan düşünürlerinin metinlerinin hepsi bilinmediği gibi bilinen metinler de tam halleriyle bulunmuyordu. Ancak bir Orta Çağ entelektüeli bu metinleri tam anlamıyla görmemiş ve okumamış olsa da muhtemelen bu düşünce dünyasına hakimdi. Yani esasında Jean le Bel ve Jean Froissart bir Platon metni hiç görmemiş olabilirlerdi fakat ait oldukları düşünce dünyası hasebiyle onun fikirlerini aşınaydılar. Bunun yanına bu kişilerin okuma-yazma eğitimi aldığı sırada da Platon ve fikirlerinden bahseden metinleri görmüş olmaları (Kantorowicz, 1943:312-323, Gersh, S., Hoenen, M. J. F. M., & Wingerden, P. T. 2002:3-31).

Bunun dışında Orta Çağ yazarları için tarihi hakikatin sadece olayların gerçekten yaşanıp yaşanmaması anlamında olmayıp fikir birliğine, yaygın olan ortak kanaate bağlı yönü de vardı. Ayrıca her Orta Çağ tarihçisinin hakikati söyleme gayreti içerisinde olmadığını da belirtmek gerekir çünkü çoğu zaman onlardan beklenen veya istedikleri bu değildi (Bergqvist,2013:238). Tüm bu düşünsel arka planın dışında le Bel'in kendi anlatısında bu hakikat vurgusunu yapma isteği, metinlerini mistik ve romanslardan ayırma isteği olarak algılanabilirdi çünkü kuşkusuz anlatım dili ile le Bel bunlara oldukça yakındı. (Spiegel, 1997:192)

Jean Froissart

1337 yılında Valenciennes'te doğup 1405 yılında Chimay'da hayatını kaybeden kronik yazarı Jean Froissart, yazdığı eserlerle XIV. yüzyılın en önemli yazarlarından biri olarak kabul edilmiştir. Hayatı boyunca İngiltere Kraliçesi Hainaultlu Philippa, Kral III. Edward, III. Edward'ın en büyük oğlu Kara Prens lakaplı Edward ve İskoçya Kralı II. David gibi önemli kralların saraylarında görevli olarak bulunmuştur (Gransden, 1998:89). Böylesi bir kariyer yapmasına vesile olan yolculuğu henüz 24 yaşında gerçekleştirmiştir. Bulunduğu Hainault Kontluğu'ndan⁹ genç sayılabilecek bir yaşta patronaj bulmak için ayrılmış ve bu desteği ilk olarak III. Edward'ın eşi Kraliçe Philippa'dan bularak 1362-1369 yılları arasında onun himayesinde kalmıştır. Bu süre zarfında Kraliçeden oldukça etkilenmiş olacak ki onun için "beni yaratan oydu" sözlerini sarf etmiştir (Devaux, 2000:1). Ancak o dönemde onu etkileyen sadece Kraliçe olmamış, İngiliz sarayı ve Kral Arthur öyküleri ana esin kaynaklarını oluşturmuştur. İngiltere'ye ilk gittiği yılları göz önüne aldığımızda; İngilizler, Fransa Kralı II. Jean'ı Poitiers Muhaberesi'nde¹⁰ (1356) esir etmiş, 1360 yılında ise Brétigny Antlaşması'yla da muzaffer bir şekilde adaya dönmüşlerdir. Yani Jean Froissart'ın adada bulunduğu ilk yıllarda İngiltere, Yüz Yıl Savaşları'nın en başarılı dönemlerinden birini

⁹ Halil Yavaş'ın, birinci dipnotta eleştirdiğim makalesinde verdiği "bu kontluğun Fransızca konuştuğu ve feodal olarak İngiltere'ye bağlı olduğu" bilgileri yanlıştır. Kontluk Kutsal Roma İmparatorluğu'na bağlı bir bölge olduğu gibi feodal hukuk gereği de buraya bağlıdır. Bu söylem Hainault kontunun Fransa ile savaşta İngiltere'ye destek vereceği şeklinde bilgiden geliyor olsa dahi yanlıştır. Öncelikle feodal hukuk gereği kontun III. Edward'a sadakatini bildirmesi ve Fransa ile savaşta İngiltere Krallığı'nın yanında olacağını bildirmesi burayı feodal olarak İngiltere'ye bağlamadığı gibi Yüz Yıl Savaşları sürecinde bu bölge sürekli olarak İngilizlerle iş birliği içinde olmamıştır.

¹⁰ Halil Yavaş'ın makalesinde bu savaşın yılı hatalı olarak 1355 şeklinde. Poitiers Muhaberesi 1356 yılında gerçekleşmiştir.

yaşıyordu. Bu sebepten ötürü muhtemelen oradaki “şövalyelik” algısından oldukça etkilenmiştir. Daha sonra sıklıkla tekrarlayacağımız bu şövalyelik meselesi aslında Jean Froissart’ı şöhrete kavuşturan öge olmuştur.

Chroniques ve Onur Kavramı

Froissart’ın kroniği yazıldığı günden itibaren şöhretini muhafaza edebilmiş ender Orta Çağ metinlerinden biri olmuş ve o döneme göre oldukça yüksek sayıda kopyası üretilmiştir. Bundan dolayı kroniğin 150’den fazla el yazması Avrupa ve Kuzey Amerika’daki 30 farklı kütüphanede bulunmaktadır. Neredeyse XIV. yüzyıldaki tüm olayları kapsayan kronik, yazıldıktan kısa süre sonra İngilizce, Latince, İspanyolca gibi çeşitli Avrupa dillerine çevrilmiştir. Onun kroniğinin bu denli popülerite kazanmasını sağlayan şey kuşkusuz sahip olduğu anlatım dilidir. Esasında sahip olduğu şövalye idealleriyle bezenmiş anlatımı kendi dönemi içerisinde bir ilki temsil etmiyordu. XII. yüzyıl sonrası tekrardan popülerite kazanmış Arthur romanslarından etkilenmiş pek çok yazar bu tip bir anlatıma sahipti ki Jean Froissart’ın kendisinden ustam diye bahsettiği Jean le Bel de buna dahildi. Froissart’ı ondan daha önce veya sonra yazılmış bu tip anlatılardan ayıran en temel özellik muhtemelen bu akımın içerik ve dil bakımından en olgun ilk örneklerinden biri olmasından kaynaklanıyordu. Froissart’ın kroniğinin yazıldığı andan itibaren eserinin tekrar tekrar kopyalanması ve artık bu dönemde anlatılarda giderek idealleştirilerek belli bi streotip içine girmiş olan ancak esasında bu pratikte kurulmuş bu anlatıdan oldukça uzaklaşmış şövalyeler ve şövalyelik kurumu için için önemli bir anlatıyı temsil etmiştir. Philippe Contamine bu metnin şövalye sınıfına yazıldığını, onların kendilerine referans alabilecekleri ve karşılaştırabilecekleri modeller ile kahramanlar sunmak arzusu içerisinde olduğunu öne sürer (Skorge, 2006:5). Bundandır ki Froissart kroniğinin başında neden bu metni kaleme aldığını, “Gelecekte onurlu bir kahraman olacak gençlerin yüreğini alevlendirmek” şeklinde belirtmiştir (Froissart, 1869:3. Nichols, 1964:279).¹¹ Fakat Froissart’ın benimsemiş olduğu bu anlatım tarzı kendisinin de le Bel gibi kroniğinde vurgusunu yaptığı “hakikatten” çıkmasına neden olmuştur. Froissart’ın anlatısında şövalye idealleri ile dolu bir dünya yaratma çabası, onun metin içerisinde bize “doğru” olarak aksettirdiği olayların idealleri doğrultusunda çarpıtılmasıyla sonuçlanmıştır (Skorge, 2006:19).

Froissart’ın da Jean le Bel’de olduğu gibi kroniğinin başlangıcında oldukça sık “hakikat” vurgusu yapması ve aktardığı olayların doğruluğunu sürekli olarak sorguladığını söylemesinin ardından hakikate dair eylemleri böylece çarpırtması, yine muhtemeldir ki daha önce bahsettiğimiz Orta Çağ’daki hakikat kavramıyla ilişkilidir (Froissart, 1904:1). Bir Orta Çağ yazarı için hakikat her zaman arzulanan bir kavramdı ancak daha önce de belirttiğimiz üzere asıl hakikate yani Tanrı’nın hakikatine asla ulaşamayacağı bilindiği için hakikat ve doğru yazarın anlatımına göre şekilleniyordu. Froissart’ın kroniği için hakikat didaktik amaçlar doğrultusunda şekillendirilebilecek bir şeydi. Bu durum özelinde de Froissart’ın

¹¹ “Et ce sera à yaus matère et exemples de yaus encoragier en bien faisant, car la memore des bons et li recors des preus atisent et enflament par raison les coers des jones bacelers, qui tirent et tendent à toute perfection d’onneur, de quoi proëce est li principaus chiës et li certains ressors.”

kroniğinde tasarlamak istediği ideal dünya, Arthur romanslarından öykünölmüş yarı mitik bir dünyadır. Froissart'ın diğör romanslardan ayrılan özgün yönü ise bu idealize ettiğı ve didaktik bir öğretille harmanladığı dünyanın olaylarını geçmişteki efsanelerden değil bizzat yaşamış olduğı çağdan seçmiş olmasıdır (Nichols, 1964:279). Bunlarla birlikte Froissart, kroniğini kişilerin sık sık konuşturulduğı ve duygusal tepkilerin yazıya döküldüğü bir eser olmuştu. Bunun en muhtemel sebebi Froissart'ın bu eserinin sadece yazıda kalmayacağını aynı zamanda sesli şekilde okunarak kişilerin insanları etkilemek için kullanılacağını farkında olmasından kaynaklanıyordu. Froissart metnin içindeki olayların akıcılığını sağlamak adına anlatıcının sesi olan kendisinin yanına olaylar sırasında gerçekleşen diyalogları eklemlemiştir. Muhtemelen böylece aktarılan olayın dramasının okuyucuya geçişinin etkisini arttırmak istedi. Bu diyalogların en etkileyici olanlardan biri de kuşkusuz III. Edward'ın Salisbury kontesine tecavüz ettiğini aktardığı bölümdür. Froissart, bu olayı sadece diyaloglar üzerinden kurmakla kalmaz aynı zamanda doğruluğı dahi şüpheli olan bu olaya III. Edward ile kontesin satranç oynadığı bir anlatı da ekler (Froissart, 1870:340-341).¹² Peki bu doğruluğı tartışmalı olan olay le Bel'de olduğı gibi neden Froissart'ta da kendine yer bulmuştu? Froissart'ın ağızından bu eserin, şövalyelik idealleri taşıdığını ve bu idealleri taşıyacak kişilere örnek olma gayesi içerisinde olduğunu öğrendiğimizden dolayı verilen bu olayların didaktik amaçlarını göz ardı etmememiz gerekir. Esasında tüm bunlar Froissart'ın idealize ettiğı dünyaya giden yollardır ve bu dünya mitik bir ideali içerdiği gibi içselleştirilmesi de gerekir. Bu nedenle ideal şövalye olarak gösterilen III. Edward'ın bir kadına tecavüz ederek onursuz hareket sergilemesi metin içerisindeki ideal şövalye karakterindeki zıtlığı gösterir. Ancak bu sahneler muhtemelen ideal bir şövalye olan III. Edward'ın tezatlığını göstererek okuyucu/dinleyicinin anlatı içindeki karakterlerle daha çok bağ kurmasını hedefliyordu. Yani anlatıdaki ideal bir şövalye dahi hata yapabiliirdi ancak bu durum şövalye ideallerinin önemini daha da vurgulama amacı taşırdı (Nichols, 1964:283). Esasından tüm bu olayların dramatize edilış biçimi ve olayda bahsi geçen kişilerin karakterize edilışı Froissart'ın eserinin bir diğör "başarısının" arka planını oluşturur (Morse, 1991:112).

Esasında Froissart'ın idealize ettiğı ve anlatısında kurmak istediğı dünya ile içinde yaşadığı dünya arasında tezatlıklar mevcuttu. Hollandalı tarihçi Johan Huizinga'ya göre Froissart'ın yaşamış olduğı dünyada şövalyelik, tarihsel bir anakronizmdi (Huizinga, 2019:77-88). Çünkü bu dönemde şövalyelik idealleri içinde sığdırılmış ahlaki kodlar olan "yiğitlik, onur, gurur" gibi kavramlar pratikteki şövalyeliğı pek karşılamıyordu. Muharebe taktiklerinin değışmesiyle birlikte piyadelerin, okçuların ve ateşli silahların kullanımının artması şövalyelerin buradaki işlevini doğrudan etkilemişti. Böyle bir dönemde gelişmeye başlayan şövalyeci anlatım tarzından etkilenmiş tarihyazımı, şövalyeliğın bu pratikteki durumunun karşısında bulunmaya çalışmış ve değışen bu konjonktürde şövalye sınıfının sığınacağı ideal imgeyi oluşturmuştur. Bu doğrultuda Gabrielle Spiegel, Froissart öncesi Fransız düzyazısındaki tarihyazımını, kayıp (veya kaybolmakta olan) bir davanın tarihyazımı olarak başladığını ve tehdit altındaki soylulara bir

¹² Bu bahsi geçen satranç oyunu Froissart'ın her edisyonunda geçmemektedir. Detaylı incelemesi için bkz. Gransden, A. (1972). The Alleged Rape by Edward III of the Countess of Salisbury. The English Historical Review, 87(143),334.

toplumsal değer ve siyasi meşruiyet duygusunu yeniden kazandırma aracı olduğunu düşünmüştür. Bu bağlamda Spiegel, XIII. yüzyılda merkezi krallıkların artan otoritesiyle birlikte Fransız aristokrasisinin geçmişi romantikleştirmesinin hem tarih yazımının Eski Fransızcaya dönüştürülmesini getirdiğini hem de on üçüncü yüzyılda kraliyet yönetiminin büyümesiyle ciddi şekilde sarsılan şövalyelik gücü, etik değeri ve aristokratik özerkliğin kaybolmuş dünyasını yeniden arayışını içerdiğini düşünüyordu (Spiegel, 1993:317).

Tarihyazımı, XIII. ve XIV. yüzyılda merkezi aristokrasinin güçlenmesiyle birlikte muhtemelen siyasi tavsiye ve eğitimde daha sık başvurulmuş bir aracı haline geldi (Kampshall, 2011:436-438). Tarihyazımına yüklenmek istenen bu misyon, anlatıların içerisine ideallerin ve dönemin etik kodlarının daha fazla girmesine de yol açmış olabilir çünkü tarih artık bir nevi istenilen bireyler ve toplumlar yaratılmak için de kullanılmaya başlanmıştı. Esasında Maurice Keen'e göre şövalyelik idealleri ile uygulamadaki şövalyelik arasındaki makas sadece Geç Orta Çağ'a özgü değildi. Orta Çağ'ın tamamı boyunca ideal şövalyelikle pratikteki şövalyelik arasında farklar olmuştur. Muhtemelen dini, siyasi ve toplumsal kamuoyunun beklentisi bu başkalaşımın temel nedeniydi. Bunun en güzel örneğinin Haçlı Seferleri sırasında dini ritüel ve ahlaki kodlarla kuşatılan şövalyelik kurumunun, Haçlı Seferleri sonrası giderek sekülerleşmek zorunda kalması olabilir. Çünkü kafirle olan savaş bitse de Kıta Avrupası'ndaki sürekli savaş durumu devam etmekteydi ve bu savaşlarda şövalyeler muharebe meydanlarındaki en önemli birliklerdi. Bu nedenle şövalyeliğin içerisine çokça seküler öğe yine bu dönemde girdi (Keen, 1990:1-18). Keen'in bu görüşünü destekler nitelikte Peter Coss; XIV. yüzyıl şövalyeliğini, XII. yüzyıl şövalyeliğinin bir yozlaşması olarak görür. Bununla birlikte Coss, şövalyelik ve ideallerin gözle görülür şekilde değişip gelişime uğradığını kabul etmektedir ama bu değişimlerin özü etkilemediğini düşünmektedir (Coss, 1993:110). Bu görüşlere bazı noktalarda katılabiliriz ancak şövalyeliğin düşüşü veya dönüşümündeki kastın sadece ideallerde değil uygulamada da olduğunu görmek gerekmektedir. Froissart da ideal ile gerçek şövalyelik arasındaki farklılığı görmüş olacak ki dördüncü kitabını bitirdiği dönemde yazıldığını düşündüğümüz Roma el yazmasında şövalyelere olan bakış açısı olumsuz yönde değişmiştir. Halbuki Froissart'ın kroniğinin ilk başlarında köylüler çirkin, kötü ve fiziksel olarak kötülüklerle tasvir edilirken, onların katlettiğini söylediği şövalyeler ise yakışıklı, iyi ve fiziksel olarak mükemmellerdi (Froissart, 1904:137).

Froissart'ın metnini bu idealler üzerine kurduğunu düşündüğümüzde "onur" kavramının metin ve dönem içindeki anlamını biraz açmak yerinde olacaktır. Kristel Mari Skorge bunun için Pierre Bourdieu'nün sermaye çeşitlerini incelediği teorisinden yardım alır. Bourdieu'nün bu teorisine göre Froissart'ın metni içerisinde ve Orta Çağ özelinde onur kavramı bir çeşit sembolik sermaye olarak görülmektedir. Sembolik sermayenin ise o dönemde dört şekilde bulunabileceğini ve bunların ekonomik, kültürel, sosyal ve sembolik sermaye olduğunu aktarır. Bourdieu sıralanan ilk üç sermayenin Orta Çağ aristokrasinde kolaylıkla bulunabildiğini çünkü ilk üç sermayenin kolaylıkla somut materyallerle sağlanabildiğini düşünür (kaleler, topraklar, zenginlik vb.). Ancak bizi burada asıl ilgilendiren kuşkusuz sonuncusudur çünkü Orta Çağ Avrupası bir semboller dünyasıdır ve en ufak sembolik aktarım büyük anlamlarla açıklanmaktadır. İşte

bu bağlamda sembolik sermaye içerisine dahil edilen “onur”, kazanılması gereken ve çeşitli sebeplerden ötürü kaybedilebilen bir kavramdır. Bu sebeple bu ideale ulaşmak veya bu ideale halihazırda sahipmiş gibi davranmak özellikle aristokrasi için önem arz etmiştir (Skorge, 2006:27). Bundan dolayı ilk başlarda diğer aristokrasi mensupları arasında sembolik olarak ön plana çıkmak isteyenler, ardından ise yeni oluşmaya başlayan burjuva sınıfı tarih yazdırma eylemine girişmiştir. Kilise dışında tarih yazdırmaya başlayan bu yeni kişilerin yazılan bu tarihleri retorik bağlamda kullanıyor olmaları da Bourdieu’nun belirttiği gibi onların sembolik sermayeye ihtiyacından kaynaklanıyordu ve bu teoriye ters düşmüyordu. Şövalyeci anlatım tarzı da bir yönüyle aristokrasinin evrimleşen bu isteği üzerine gelişmişti. Esasında şövalyelik de Erken Orta Çağ’dan beri devam eden süreç neticesinde kendi sembolik sermayesini oluşturmuştu ve bu sermayenin öğeleri genellikle seküler bağlama yerleştirilmişti. Fakat Haçlı Seferleri sonrası şövalyelik, Hristiyan ahlaki kodlarıyla birleşmiş ve artık aristokrasi tarafından daha çok arzu edilen bir kurum olmuştu. Gabrielle M. Spiegel burada, bir kast statüsü kazanan şövalyeliğin geri döndürülemez bir şekilde aristokratik karakter kazandığını söylemektedir. Şövalyelik, içerisinde barındırdığı törensel ve sembolik işaretlerle aristokrasinin sahip olmak istediği sembolik sermaye için kaçınılmaz olmuştur. Ona göre şövalyelik ideolojisi süreç içerisinde Hristiyan ahlaki kodlarını ve savaşçılığını alarak aristokrasi sınıfı tarafından özümsemeye çalışılmıştır (Spiegel, 1993:152). Böylece şövalyelik idealleri ve onun temsil ettiği sembolik sermaye kaçınılmaz bir arzu nesnesi olarak tarihyazmını etkilemiştir.

Sonuç

Bu bilgilerin ışığında Jean le Bel ve Jean Froissart’ın, XII. yüzyılda başlayan ve Avrupa’da her anlamda gözlemlenen değişimin tarihyazımın özelindeki en önemli temsilcilerinden olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Onları ve kroniklerini özel yapan şeyler sadece kurdukları anlatım değil, bu anlatımın o dönemin toplumu tarafından benimsenip kullanılması da olmuştur. Her iki yazar da esasında Geoffrey of Monmouth (1095-1155) ve Chrétien de Troyes gibi XII. yüzyıl sonrası özellikle Kuzey Fransa’da yayılan Arthur romanslarının mirasından etkilenmiş ve hatta belki de bu geleneğin en üst noktasını temsil etmişlerdi. Bununla birlikte bu iki yazarın metinlerini ulusal dillerin henüz yaygınlaşmadığı bir dönemde Latince yerine Fransızca kaleme almaları da onları ön plana çıkaran başka bir özellik olmuştur. Bu yüzyıllardan önce Orta Çağ’ın büyük bir bölümünde tarihsel metinler manastır yazarları tarafından Latince kaleme alınmış ve okuyucu/dinleyici kitlesi yine bu dini zümre ile soylu kesim olmuştu. Bu nedenle o döneme kadar genellikle sadece yerel bazda dini vaazların metinlerinin çevirileriyle sınırlı kalan ulusal dillerin tarihi metinlerin de dili olması önemli bir dönüşümü teşkil etti (Spiegel, 1984:268).

Ayrıca bu kişiler yine yaşadıkları yüzyılda değişmeye başlayan “tarihçiyi” de temsil etmektedir. Şöyle ki Orta Çağ boyunca tarihyazımı ilk bölümde yazdığımız sebeplerden dolayı çoğunlukla Kilise kurumlarının elinde olmuştu.

Ancak Kilisenin tarihyazıcılığındaki bu hakimiyeti XIV. ve XV. yüzyıllarda düşmüş ve Avrupa'nın pek çok yerinde seküler-laik¹³ kişilerce yazılan eserler kaleme alınmaya başlanmıştı. Bu değişimle birlikte krallıklar ve diğer soyluların tarihyazını üzerindeki etkisi daha da arttı. Merkezileşmeye çalışan krallıkların artan gücü karşısında tarihyazımının krallık lehine etkilendiği gibi bu anlatıların artık doğrudan veya dolaylı olarak bir propaganda olarak değerlendirilme ihtimali ortaya çıktı (Gransden, 1998: XII). Bu görüş kısmen kabul edilebilir çünkü belli bir kurumun dışında patronaj bulabilen katipler ve onlara bu patronajı sağlayan kişiler, tarih anlatılarını kendi amaçları doğrultusunda kurgulamak istediler. Bu durum muhtemeldir ki tarih anlatılarının giderek bir propaganda niteliği taşıyan araçlara evrilmesine yol açtı. Fakat bu demek değildir ki bu dönemde önce tarihyazımının işlevleri arasında bir nevi propaganda yoktu. XIV. ve XV. yüzyıl öncesinde de böyle bir işleve sahip pek çok eser kaleme alınabiliyordu ancak yazı yazan kişilerin artması ve yayılması daha farklı seslerin çıkmasına vesile oldu. Seküler yazarların ortaya çıkması birçok soylu ailenin patronaj ile tarih yazdırmasına vesile oldu. Bu ilgi tarihyazımının gelişimini etkilediği kadar yukarıda bahsettiğimiz propagandaya da neden oldu. Jean le Bel ve Jean Froissart da bu gelişimin bir meyvesiydi esasında çünkü yazmış oldukları şövalye ideallerine sarılmış anlatım tarzı bir nevi belli bir sınıfın propagandasını yansıtmaktaydı. Hatta sadece bir sınıfın değil Yüz Yıl Savaşları'nın da bir tarafı olarak İngilizlerin yanında bir tutum sergiliyordu.

Bir diğer etkisi ise bazı görüşlere göre artık yazarların neden ve nasıla başvurmaya başladığı dönemi temsil etmeleri olmuştur. Orta Çağ metinlerinde nedenselliğe başvurmama sebebi çoğu kez yazarların dini kişiliklerine bağlanmak istenir. Bu yazarların neden-sonuç ilişkisi kurmaktan yoksun bir bilince sahip olduğu dahi iddia edilmiştir. Ancak bu görüş muhtemelen Aydınlanma düşüncesinin Orta Çağ'a bakış açısının ileriki yıllara olan tesirinin bir etkisiydi. William Brandt Orta Çağ yazarlarının bu "yoksunluğunu" bu dönemde kaleme alınmış metinlerdeki bağlaçların üzerinden yorumlar. Buna göre Orta Çağ'daki yazarların bağlaçları metindeki olay örgüsünü nedenselleştirmeden uzak basit bir örüntü içerisinde vermektedir. Brandt bu metinler içerisinde olayların sürekli olarak "sonra bu oldu... daha sonra şu oldu..." şeklinde ifadeler ile birbirine bağlandığını ve bir olayın nasılını anlamaya çalışmanın Orta Çağ tarihçisine tamamen yabancı bir kavram olduğunu öne sürmektedir (Brandt, 1966:86). Brian Stock ise bu görüşten farklı olarak metne dayalı referans sisteminin gelişmesiyle birlikte yazılı kültürün özellikle Batı Avrupa'daki tarihyazını özelinde nedenselliğin önünü açtığını düşünmektedir (Stock, 1986:10). Bernard Guenée ise Orta Çağ yazarlarının olayların nedenselliğini açıklamaktan "yoksun" olmadıklarını, bunu yapabilecek kabiliyetleri olduğunu fakat bunu tercih etmediklerini çünkü onlardan bunun beklenmediğini söylemektedir (Guenée, 1973:1010). Esasında Brandt da Froissart'ın açıklayıcı ve nedensellik içeren bir metin kurmayışını bizzat yazar tarafından da belirtildiğini aktarır ki bu durum Froissart'ın neden-sonuç ilişkisi kuramamaktan yoksun olduğunu değil anlatısında bunu tercih etmediğini bize gösterir (Brandt, 1966:8). Bu durum bir yönüyle tarih

¹³ Detaylı bilgi için yine bu makaledeki birinci dipnota bakınız.

anlatısını kurmanın Orta Çağ üniversitesindeki yerinden de kaynaklanıyordu çünkü tarih bir disiplin olarak diğer temel bilimler kadar önemli görmediği gibi bu dönemde üniversitelerde bir disiplin olarak da bulunmuyordu. Tarih yazmanın üniversitelerdeki mütevazı yeri ancak okutulan diğer derslerle olan bağlantısı aracılığı ile gerçekleşiyordu ki bu durumun onu sınırlayan ana etkendi. Jean le Bel ve Jean Froissart'ın ise Yüksek Orta Çağ sonrası her anlamda değişime uğrayan Avrupa'nın tarihyazımındaki yüzünü temsil ettiğini söyleyebiliriz. Bunu iddia etmemizdeki en temel dayanak noktası ise bu yazarların seküler ve ulusal dilde eserleri kaleme almış erken örnekler olmasının yanında benimsedikleri şövalye ideallerine dayalı anlatımla da kendi dönemindeki diğer tarih yazarlarından farklılaşmalarından kaynaklanmaktadır.

Kaynakça

- Bel, J. l. (2011). *True Chronicles of Jean le Bel* (N. Bryant, Trans.). Woodbridge: The Boydell.
- Bergqvist, K. (2013). Truth and Invention in Medieval Texts: Remarks on the Historiography and Theoretical Frameworks of Conceptions of History and Literature, and Considerations for Future Research. *Revista Eletrônica sobre Antiguidade e Medievo*, 2(2), 221-242.
- Brandt, W. J. (1966). *The Shape of Medieval History*. New Haven: Yale.
- Breisach, E. (2018). *Tarihyazımı* (H. Kocaoluk, Çev.). Ankara: Yapı Kredi.
- Coss, P. R. (1993). *The Knight in Medieval England, 1000- 1400*. Gloucestershire: Alan Sutton.
- Devaux, J. (2000). From the Court of Hainault to the Court of England: The Example of Jean Froissart. In *War, Government and Power in Late Medieval France* (pp. 1-21). Liverpool: Liverpool University.
- d'Outremeuse, J. (1880). *Ly Myreur des Histors* (A. Borgnet, Compiler; Vol. VI). Brussels: F. Hayez Imprimeur de l'Académie Royale de Belgique.
- Durgun, F. (2017). Ortaçağ Avrupa'sında Tarihyazımı: Bede. In A. Şimşek (Ed.), *Dünyada Tarihçilik Dönemler/Okullar/Yaklaşımlar ve Tarihçiler* (pp. 29-47). Ankara: Pegem Akademi.
- Frelick, N. M. (2016). Introduction. In *The Mirror in Medieval and Early Modern Culture* (pp. 1-31). Turnhout: Brepols.
- Froissart, J. (1869). *Chroniques de J. Froissart* (S. Luce, Compiler; Vol. I). Paris: Librairie.
- Froissart, J. (1870). *Chroniques de J. Froissart* (S. Luce, Compiler; Vol. II). Paris: Librairie.
- Froissart, J. (1904). *The Chronicles of Froissart* (G. C. Macaulay, Ed.; J. Bouchier & L. Berners, Trans.). New York: Macmillan.

- Gersh, S., Hoenen, M. J. F. M., & Wingerden, P. T. (2002). *The Platonic Tradition in the Middle Ages: a doxographic approach*. Berlin: Gruyter.
- Gransden, A. (1972). The Alleged Rape by Edward III of the Countess of Salisbury. *The English Historical Review*, 87(143), 333-344.
- Gransden, A. (1998). *Historical Writing in England II c.1307 to the Early Sixteenth Century* (Vol. II). New York: Routledge.
- Guenée, B. (1973). Histoires, annales, chroniques. Essai sur les genres historiques au Moyen Âge. *Annales-Economies, Sociétés, Civilisations*, 28(4), 997-1016.
- Hemricourt, J. (1910). *Le Miroir des Nobles de Hesbaye* (C. d. Borman & A. Bayot, Eds.; Vol. I). Bruxelles.
- Huizinga, J. (2019). *Ortaçağın Sonbaharı: 14 ve 15. Yüzyılda Fransa ve Hollanda'da Yaşam, Düşünce ve Sanat Formlarına Dair Bir İnceleme* (O. Düz, Trans.). İstanbul: Alfa.
- Kampshall, M. (2011). *Rhetoric and the Writing of History*. Manchester: Manchester University.
- Kantorowicz Ernst H. (1942). Plato in the Middle Ages, *The Philosophical Review*, 51(3), 312-323.
- Keen, M. (1990). *Chivalry*. New Haven and London: Yale University.
- Keen, M. (1990). *Chivalry*. Hong Kong: Yale University.
- Kempshall, M. (2012). *Rhetoric and the Writing of History, 400-1500*. Manchester: Manchester University.
- Morse, R. (1991). *Truth and Convention in the Middle Ages Rhetoric, Representation and Reality*. New York: Cambridge University.
- Nichols, S. G. (1964). Discourse in Froissart's Chroniques. *Speculum*, 39(2), 279-287.
- Platon. (2018). *Devlet* (S. Eyüpoğlu & M. A. Cimboz, Trans.). İstanbul: İş Bankası Kültür.
- Skorge Kristel Mari. (2006) Ideals and Values in Jean Froissart's Chroniques, (PhD diss.), University of Bergen, Bergen.
- Smalley, B. (1975). *Historians In The Middle Ages*. New York: Simon & Schuster Children's.
- Spiegel, G. M. (1984). Forging the Past: The Language of Historical Truth in Middle Ages. *The History Teacher*, 17(2), 267-283.
- Spiegel, G. M. (1993). *Romancing the Past: The Rise of Vernacular Prose Historiography in Thirteenth-century France New Historicism*. California: University of California.
- Spiegel, G. M. (1997). *The Past as Text The Theory and Practice of Medieval Historiography*. London: he Johns Hopkins University.
- Stock, B. (1986). History, Literature, and Medieval Textuality. *Yale French Studies*, (70), 7-17.

- Tezcan, S. (2018). Hayden White ve Tarih Anlatısı Sorunu. *Turkish History Education Journal*, 7(2), 632-661.
- Tyson, D. B. (1986). Jean le Bel: portrait of a chronicler. *Journal of Medieval History*, 12(4), 315-332.
- Yavaş, H. (2022). Şövalyelik ve Aristokrasinin Jean Froissart'ın Tarih Anlayışına Etkisi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3).
- Zakai, A., & Mali, A. (1993). Time, History and Eschatology: Ecclesiastical History from Eusebius to Augustine. *The Journal of Religious History*, 17(4), 393-417.
- Zink, M., & Lydon, K. (1991). The Time of the Plague and the Order of Writing: Jean le Bel, Froissart, Machaut. *Yale French Studies, Special Issue: Contexts: Style and Values in Medieval Art and Literature*, 269-280.

Akademik dünyadaki baskıların tarihyazımına etkisi

Berke ERCAN

Süleyman Demirel Üniversitesi
berke_ercan@outlook.com

 0009-0007-2118-9235

Öz: Tarihyazımı alanında, akademik baskılar tarihsel anlatıları önemli ölçüde şekillendirir. Tarihçilerin araştırma konularını, metodolojilerini ve yorumlarını etkiler. Bu baskılar genellikle akademik kurumlar, toplumsal talepler, politik ideolojiler ve fon kaynakları gibi dışsal faktörlerden kaynaklanır. Tarihçiler entelektüel özerklik için çaba gösterirken, genellikle çalışmalarının mevcut ideolojik iklim tarafından sınırlandırıldığını ve bunun nesnelliği zedeleyebileceğini fark ederler. Kimlik politikalarıyla ilgili toplumsal beklentilerin artan etkisi, tarihsel araştırmayı daha da karmaşık hale getirir. Bu çalışma, akademik baskıların tarih yazım sürecini nasıl etkilediğini incelemeyi amaçlamaktadır. İdeolojik, toplumsal ve kurumsal etkilerin tarihçiler üzerindeki etkisini analiz ederek, tarihçilerin siyasi ve toplumsal olarak yüklü bir akademik ortamda bilimsel bütünlük ve nesnelliği koruma zorluklarını anlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarihyazımı, Baskılar, Politik İdeolojiler, Nesnellik, Tarihsel Anlatılar

The influence of pressures in the academic world on historiography

Makale Türü:
Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi:
19.02.2025

Kabul Tarihi:
03.06.2025

Abstract: In historiography, academic pressures significantly shape historical narratives, influencing historians, research topics, methodologies, and interpretations. These pressures often stem from external factors such as academic institutions, societal demands, political ideologies, and funding sources. While historians strive for intellectual autonomy, they frequently find their work constrained by the prevailing ideological climate, which can compromise objectivity. The increasing influence of societal expectations, especially in relation to identity politics, further complicates historical inquiry. This study aims to explore how these academic pressures affect the historiographical process, examining how external factors shape historical writing. By analyzing the impact of ideological, societal, and institutional forces on historians, this work seeks to understand the challenges historians face in maintaining scholarly integrity and objectivity within a politically and socially charged academic environment.

Keywords: Historiography, Pressures, Political Ideologies, Objectivity, Historical Narratives

Extended Summary

Purpose

This study aims to explore the various pressures that shape historiography, focusing on how academic, political, and societal influences impact historians' work. Despite historians' efforts to maintain objectivity, their work is often constrained by institutional demands, political ideologies, and social movements, all of which influence the creation of historical narratives. By examining the ways in which these pressures limit intellectual autonomy and shape the direction of historical inquiry, the research seeks to highlight the challenges historians face in maintaining scholarly integrity within a politically charged academic environment.

The primary objective of this research is to understand how these pressures affect the development of historical narratives and restrict the scope of historical research. It investigates how these forces influence not only the topics historians choose to study but also the methodologies and interpretations they employ. Through this examination, the study aims to shed light on the complexities of writing history in contemporary academic settings, where external factors often shape the content and direction of historiography.

Method

This study adopts a qualitative approach to explore the impact of political ideologies, institutional expectations and societal demands on historiography, focusing on how they shape the academic framework. By analyzing primary and secondary sources, including historiographical essays, historical texts, and scholarly debates, the research aims to critically assess the ways in which these external forces impact the interpretation and presentation of historical events.

The study specifically examines works produced during periods of significant political and social upheaval, such as the Cold War, where historians faced intense ideological pressures, as well as the rise of contemporary social movements that have shifted the focus of historiography toward issues of race, gender, and social justice. These periods provide rich contexts for understanding the complex interactions between historians' intellectual autonomy and the external forces that influence their research.

This study also includes the theoretical approaches of historians and scholars who examine the role of political ideologies, academic trends, and social expectations in shaping historical research. In this context, Michel Foucault's theories on the knowledge-power relationship provide an important framework for understanding how historical narratives are shaped by power structures. Hayden White's approach, which treats historiography as a literary construction, highlights how narrative forms intertwine with ideological choices. Historians such as Eric Hobsbawm and Sheila Fitzpatrick have analyzed the ideological pressures faced by historians, especially during the Cold War, and the methodological transformations in historical writing. Joan Scott's critical approach through the lens of gender reveals significant insights into how identity politics

and academic pressures influence historical discourses. Similarly, Edward Said's concept of "Orientalism" exposes how Western historiography can be entangled with claims of cultural superiority.

A common theme among these thinkers is their emphasis that historiography is not merely an objective production of knowledge but a discursive field shaped by power, ideology, and cultural structures. Through these theoretical frameworks, the study aims to demonstrate that historians contend not only with academic data but also with social, political, and institutional dynamics.

The analytical framework of the study is based on critical historiography. Foucault's discourse analysis method enables the examination of historical texts not only at the content level but also within the knowledge-power relations in which this content is produced. White's narrative theory reveals how historical events are selected, structured, and presented through specific narrative strategies. This multi-layered analysis allows for the investigation of both the formal and substantive aspects of historical discourse in relation to ideology.

The historians and texts selected for analysis were chosen based on three main criteria: (1) producing history during periods of direct political pressure (e.g., the Cold War); (2) representing examples that mark ruptures in historiography influenced by academic paradigms or social movements; (3) demonstrating methodological sensitivity that questions the ideological, cultural, or representational dimensions of historical narratives. Accordingly, the works of Hobsbawm and Fitzpatrick on Cold War historiography, as well as Scott, Said, and White's contributions to historiographical theory, have been included in the analysis. Thus, the study evaluates examples of historical writing situated at the intersection of historical context and theoretical depth.

Results and Discussion

The findings of this study emphasize the significant influence of external pressures on the work of historians. Political ideologies and social demands play an important role in shaping historical narratives by influencing academic institutions. Historians, while striving for neutrality, often find themselves constrained by these pressures, which prioritize specific topics or interpretations that align with prevailing ideological trends. Such pressures may restrict the historian's ability to explore a broader range of topics, often reinforcing dominant narratives and suppressing more nuanced or diverse understandings of the past.

Moreover, institutional pressures from universities and funding bodies also play a key role in determining the direction of historical research. Historians are often pushed toward research topics that align with the interests of funding sources or institutional priorities, which can narrow the scope of historical inquiry. This commercialization of history, driven by external expectations and financial interests, can undermine scholarly independence. It may lead historians to produce work that conforms to political or societal norms rather than challenging them. As a result, these pressures limit the ability of historians to offer new, critical, or more inclusive interpretations of historical events, further reinforcing dominant political, social, and cultural narratives. Consequently, the external forces shaping

historical research often restrict intellectual freedom and hinder the development of alternative perspectives on the past.

Conclusion

This study underscores the profound influence of academic, political, and societal pressures on historiography, revealing how external factors can significantly shape the production of historical knowledge. Historians, despite their best efforts to uphold impartiality, are inevitably influenced by the cultural, ideological, and political contexts in which they work.

These historiographical constraints often limit their ability to remain intellectually autonomous, leading to the distortion or selective presentation of historical narratives. The increasing politicization of historical writing is particularly evident in the ways historical interpretations can be molded to fit prevailing ideologies or political agendas, often sidelining alternative perspectives. The tension between maintaining objectivity and responding to external influences is a central challenge in contemporary historiography, with historians constantly negotiating the complex interplay between scholarly integrity and societal demands.

At the core of this study is the recognition that while historians strive to pursue historical truth, they are not immune to the pressures of their academic and political environments. The rise of identity politics, the growing influence of societal movements, and the demands of academic institutions and funding bodies have all contributed to a reshaping of the field. This evolving landscape often dictates the topics of research, the framing of historical questions, and even the methodologies employed.

The impact of political ideologies, both within and beyond the academic sphere, has shaped the historiographical narratives of key historical events and periods, such as the Cold War and colonialism. This ideological interference complicates the task of historians who seek to present a balanced and impartial account of the past, highlighting the challenges they face in producing neutral and inclusive historical accounts in a climate that demands conformity to prevailing narratives.

Ultimately, the study calls for a more nuanced and critical engagement with historiography, emphasizing the importance of recognizing and addressing the historiographical constraints that influence historical writing. For the integrity of historical scholarship to be preserved, it is crucial to foster an environment in which historians can engage with diverse perspectives, challenge dominant narratives, and approach history with intellectual independence.

This entails not only acknowledging the impact of academic, political, and societal forces but also striving for a more inclusive and multifaceted understanding of the past. In an era where history is often politicized and weaponized for ideological purposes, the ethical responsibility of historians has never been more critical. This study contributes to ongoing discussions on the need for historiography that is both reflective and resistant to the pressures of the

contemporary academic environment, advocating for a more balanced and open approach to the writing of history.

Introduction

In the field of historiography, historical narratives are not shaped solely by an impartial engagement with the past; rather, they are influenced by a multitude of canonizing pressures that affect both the content and the methodology employed by historians. These pressures, originating from academic institutions, political ideologies, societal expectations, and funding bodies, pose significant challenges to the historian's intellectual autonomy. As researchers navigate these complex influences, they often find themselves constrained by institutional demands and the prevailing ideological climate of their time, which can dictate the direction of their research and the interpretation of historical events. While the ideal of objectivity in historical writing remains a guiding principle, the realities of modern historiography reveal that historical narratives are increasingly shaped by external forces that challenge the notion of unbiased inquiry.

One of the key challenges that historians face today is the increasing demand to align their work with dominant political and cultural narratives. This pressure can manifest itself in a variety of ways, including the prioritization of certain topics over others, the adoption of specific methodologies, and the selective interpretation of historical events. In particular, during periods of political upheaval, national crises, or ideological conflict, history often becomes a tool for political legitimation, with researchers at times unwittingly contributing to the shaping of public discourse in ways that reinforce the status quo. For instance, during the Cold War, historians were under significant pressure to write history that aligned with the political ideologies of their respective governments, leading to the distortion of certain historical facts and the suppression of alternative viewpoints. While the ideological pressures of the Cold War may have subsided, contemporary historians still face similar challenges in balancing academic rigor with the prevailing socio-political climate.

The evolving nature of these pressures is also reflected in the way historiography engages with contemporary social movements and identity politics. As global attention increasingly turns toward issues of race, gender, and inequality, historians are called upon to reconsider the traditional narratives that have marginalized certain groups. This shift has led to the emergence of new subfields, such as gender history, queer history, and critical race studies, which challenge conventional notions of historical agency and seek to center the experiences of historically oppressed groups. The growing emphasis on inclusive and diverse narratives represents a broader cultural movement that advocates for a more nuanced understanding of history, one that accounts for the complexity of social hierarchies and power dynamics. In this context, historians are tasked not only with maintaining scholarly integrity but also with engaging in critical reflection on how historical narratives can serve as instruments for social justice and equity.

How should one interpret a historian's adherence to traditional methodologies and the constraints of existing literature in terms of academic ethics and intellectual freedom? To what extent can a historian critically assess their own work if they remain confined within internal psychological pressures and intellectual limitations?

In this study, the impact of pressures in the academic world will be examined. This impact will be addressed under four main headings:

1. The Impact of Pressures on Factual Objectivity: Narrowing Perspectives
2. The Guiding Influence of Pressures on Historical Methodologies
3. The Pressure of Popularity in Academia
4. The Role of Academic Pressure in Shaping Historical Writing and Performance

The Impact of Pressures on Factual Objectivity: Narrowing Perspectives

The field of historiography is not only shaped by the historian's engagement with the past but is also influenced by various external factors, including the pressures exerted by the academic world. These pressures, ranging from institutional expectations to broader societal demands, significantly impact how history is written and interpreted. Ideologies, as non-institutionalized self-movements, take shape within societal structures and gain power, while the understanding of neutrality and originality in historiography has gradually lost its clarity throughout the historical process (Üner, 2014: 54).

One of the metahistory consequences of this tendency is the concept of the "literarization of history." This was not only a significant issue today but also an important concern during the modern period when questions about the form and function of historiography became prominent. During this period, views emerged emphasizing that historical texts do not merely convey factual realities but also contain specific narrative structures, rhetorical forms, and literary constructions (White, 1973: 66). The emphasis on examining history within a literary context gradually became normalized. This orientation facilitated the use of historical studies for purposes such as nation-building and paved the way for historical writing to become increasingly influenced by external factors. Therefore, the debate over the "literarization of history" is not merely confined to the intellectual pressures of that era but remains a relevant and unresolved problem today. The main reason for this is that the historian is not merely bound by ethical responsibilities but is also shaped by social and cultural contexts, and thus becomes an actor inevitably subject to subjective narrative frameworks and ideological influences (Novick, 1988: 415).

Although the concept of impartiality, which is widely accepted and reshaped by historians, attempts to balance this phenomenon to some extent, the impact of modern historiography on academic ethics is increasingly gaining a more dangerous direction (Collingwood, 1996: 50-51). This situation not only deepens the existing conflicts between non-institutional ideologies but also creates dynamics that either strengthen or suppress the effects of these conflicts on

societal structures. Thus, in an environment where ideologies are more freely shaped, the risk of losing historical realities and scientific neutrality increases.

For instance, universities and research institutions may prioritize certain historical topics or methodologies based on funding availability, ideological trends, or perceived relevance to contemporary issues. Historians are not isolated scholars working in a vacuum; rather, their work is often shaped by the intellectual, political, and ideological contexts in which they operate. One of the most significant pressures that historians face in the academic world is the influence of dominant ideological frameworks. These frameworks, often dictated by political, cultural, and intellectual elites, can shape historical narratives in profound ways. For instance, during periods of political instability or ideological conflict, history is often written to serve the needs of those in power, either by justifying their actions or by suppressing alternative narratives. In this context, history is frequently used as a tool of political legitimation, with the historian serving as a conduit for the ideologies and power structures that shape society (Carr, 1961: 27; Zinn, 1980: 574).

This dynamic is particularly evident in times of war or social upheaval, when historians may be pressured to write history that supports nationalistic or ideological agendas. During the Cold War, for example, both Western and Eastern historians faced intense pressure to produce works that aligned with their respective political systems. In the West, historians were often encouraged to emphasize the triumph of democracy and capitalism, while in the East, Marxist-Leninist historiography dominated historical writing, promoting the ideals of socialism and communism. This ideological pressure often led to the distortion or suppression of historical facts, as historians were expected to conform to the prevailing political narrative (Russell, 1945: 142).

During the Cold War, historians in both the United States and the Soviet Union were compelled to shape their research in line with the dominant political ideologies of their respective governments. This resulted in the censorship of certain perspectives and the ideological promotion of others (Hobsbawm, 1997: 143). In the Soviet context in particular, historians were forced to suppress interpretations that deviated from the Marxist-Leninist line; while the Bolshevik Revolution was glorified, any critique of Stalinism was systematically silenced (Fitzpatrick, 1999: 55). In the Soviet Union, Marxist-Leninist thought shaped the interpretation of history, leading to the glorification of the Bolshevik Revolution while suppressing critiques of Stalinism or the purges, while in the United States, historians often promoted American exceptionalism and downplayed social injustices such as racism. The experiences of historians in totalitarian regimes, such as the Soviet Union or Nazi Germany, vividly illustrate the dangers of state control over historical writing. In these contexts, history becomes a tool for political manipulation, where the past is distorted to serve the interests of those in power.

While Fitzpatrick (1999) emphasizes in her work the direct pressures exerted by Soviet propaganda on historians and how these shaped historical writing, Hobsbawm (1997) draws attention to how such ideological impositions led historians to adopt seemingly more neutral and objective methodological

approaches, such as positivism. In this context, the discipline of history may be driven toward a structure in which its scientific autonomy is seriously undermined.

It can be argued that the complexity created by these influences has become more pronounced with the emergence of the concept of “Post-Truth” during the postmodern era. In this period, where reality is perceived as increasingly relative and subjective interpretations come to the forefront, it is suggested that historical narratives tend to move away from objectivity and become more susceptible to the influence of various interest groups (Şimşek & Yalı, 2019: 49-50). The incomplete understanding of the Post-Truth era and the insufficient evaluation of this process within the framework of scientific ethics are considered to potentially give rise to significant methodological and ethical challenges for the discipline of history.

Societal demands also exert significant influence. For example, African-American history has seen a shift towards challenging traditional narratives that excluded African Americans, highlighting their agency, resistance, and contributions to American society (Oğuz, 2019: 6-9). This evolution in historiography reflects broader societal movements toward racial equality and social justice, showing how history writing is influenced by contemporary values and struggles. Historians, therefore, navigate a complex landscape of academic pressures, political ideologies, and societal demands, while striving to maintain intellectual integrity and contribute to a more nuanced understanding of the past.

Although the clear ideological pressures of the Cold War era have been replaced by more indirect and complex academic pressures in contemporary times, their impact on historiography continues to persist. Today, historians are influenced not only by the direct pressures of governments or ideologies, but also by the indirect effects of universities, research institutions, and funding sources. Prestige and financial interests within the academic world may compel historians to focus on specific topics and embrace popular narratives.

This results in research being shaped around themes that are ideologically accepted or considered socially significant (Herder, 2004: 4-5). Furthermore, the understanding of impartiality and originality in historiography can be narrowed, leaving little room for multiple perspectives on historical narratives. For instance, influenced by social demands and contemporary issues, some historians may be led to advocate for certain ideological frameworks, while other alternative viewpoints and critiques are often neglected. As a result, superficial and one-sided narratives may dominate, preventing a deeper and more multifaceted understanding of the past. These academic pressures, while threatening the intellectual independence of historians, lead to the presentation of historical realities within a narrow framework, limiting historiography to the dominant narratives alone.

The Guiding Influence of Pressures on Historical Methodologies

The academic world also exerts pressure on historians through the mechanisms of professionalization and institutional expectations. As historians

pursue academic careers, they are often required to produce research that aligns with established trends and methodologies in order to gain recognition and advance in their careers. This can lead to a narrowing of intellectual inquiry, as historians may feel compelled to focus on topics and approaches that are deemed fashionable or acceptable by their academic peers, rather than pursuing more unconventional or controversial lines of inquiry. As a result, certain historical narratives may dominate, while alternative perspectives or less popular topics are marginalized (Davies, 1996: 37). For instance, the prioritization of political and military history, often viewed as more prestigious or influential, has historically overshadowed social and cultural history, despite the growing recognition of these fields in contemporary scholarship (Howard, 2000: 85). This trend can limit the scope of historical research and result in the neglect of important social and cultural dimensions of history that could offer a more comprehensive understanding of the past. In this context, historians are often pushed to conform to dominant academic trends, which may inadvertently hinder the exploration of more diverse or subversive historical interpretations.

Moreover, the competitive nature of the academic world can also influence the direction of historical research. Historians may feel the need to produce work that aligns with the expectations of academic institutions, publishers, and funding bodies to secure tenure, gain prestige, or access funding (Appleby, Hunt, & Jacob, 1994: 422). This often leads to a focus on topics that cater to the perceived interests of these institutions rather than offering independent historical inquiry. Such pressures can result in the commodification of history, where narratives are tailored to fit the preferences of those who fund academic work (Carr, 1961: 30). Some scholars argue that funding sources tend to favor research supporting dominant political and economic structures, subtly steering historiographical inquiries (Baker, 2002: 58).

The subjectivity of the historian is directly related to the environmental factors that shape their academic life. (Çakır, 2024: 39) Although a historian may develop certain orientations based on the opportunities and developments in their personal life, in the academic context, these factors play a decisive role in shaping their methodological preferences. These influences lead to a complex series of orientations in the historian's choice of research methods, their approach to sources, and the way historical events are interpreted. For example, a historian may be more inclined to adopt specific methodological approaches influenced by the scientific community, funding sources, or contemporary ideological currents. In this context, a historian might prefer to examine social, economic, or cultural structures, rather than focusing solely on traditional political or military narratives. These academic influences can broaden the historian's research perspective, while also emphasizing certain viewpoints and necessitating the integration of different methodological approaches. Thus, in historical writing, methodological orientations are shaped as a reflection of environmental influences and academic pressures, continuously transforming the researchers intellectual framework.

Another significant factor influencing historiography is the pressure to conform to established methodological approaches. Historians often find

themselves working within particular theoretical frameworks or methodologies that are endorsed by academic institutions or professional organizations. These frameworks, while valuable, can sometimes limit the scope of historical inquiry, as historians may feel constrained by the need to adhere to specific methods or theories. For example, the dominance of postmodernism in the late 20th century shaped how researchers viewed historical narratives, often emphasizing subjectivity and relativism over impartial historical facts (Russell, 1945: 150). Similarly, Marxist historiography, with its focus on class struggle and economic systems, became the dominant paradigm in many 20th-century historical studies, overshadowing other approaches (Foucault, 1972: 90). As a result, historians may focus narrowly on certain themes or sources, marginalizing alternative perspectives that might offer new insights into historical events. This methodological pressure shapes not only the questions historians ask but also the sources and materials they prioritize for study.

The Pressure of Popularity in Academia

The pressure on historians to strike a balance between academic integrity and scientific rigor, and producing work that meets the public's expectations, forms an important dynamic in contemporary historiography. Particularly under the dominance of media, social media, and popular culture, historical writers' works are often aimed at addressing a wide public audience. A researcher's attempt to engage with the public through social media may, in some cases, lead to the compromise of scholarly standards and a decline in the quality of academic commentary. The source of this pressure lies primarily in the tendency to shape historical narratives in accordance with public reactions rather than neutral academic criteria.

Social media is not a space solely inhabited by individuals who adhere to scientific ethics; rather, it is an environment where a researcher seeking recognition may be exposed to negative or even hostile feedback. For instance, it has been observed that some historians who reach large audiences on social media tend to emphasize popular narratives related to Ottoman history or military conflicts, often at the expense of depth and academic consistency. This situation may subject researchers to significant psychological and professional pressure, potentially distancing them from rigorous historical analysis and leading to contributions that do more harm than good to the scholarly literature. In this context, to what extent can the pursuit of popularity justify the imposition of non-academic expectations on researchers, and how might this pressure ultimately reshape the ethics of historiography?

This pressure forces researchers to present historical events and figures in ways that align with the public's perception. The public's frequent interest in more dramatic, heroic, or simplified narratives can push historical writers to respond to these demands. Historians such as J. W. Scott (1988) discuss how historical narratives are shaped by structural gender relations and how these dynamics influence the representational practices of historians (p. 176). At this point, presenting historical events or figures in a more engaging or emotionally

accessible way can create a broader, quicker impact, beyond in-depth historical analysis. However, this situation jeopardizes the researcher's role, as in the academic world, the emphasis on historical writing remaining faithful to truth is crucial. When works are shaped according to popular expectations, they risk distorting historical accuracy.

For example, in cultural narratives where collective memory is formed, historians may be inclined to present the heroes or dramatized events that the public wishes to see, moving away from the more complex, multi-layered, and sometimes controversial reality of historical processes (Herder, 2004: 4-5). Therefore, for researchers, these popular pressures not only threaten their academic independence but also narrow the depth and multifaceted nature of historical narratives. As a result, the desire to write what the public wants to hear poses a risk that undermines the historians' intellectual independence, simplifying or popularizing historical events, and hindering the full understanding of history. These pressures, by excluding the complexity and multidimensionality of historical reality, lead to the prominence of more linear and monolithic narratives.

In addition to the aforementioned pressures, another layer of complexity arises from the way historiography becomes intertwined with the broader societal discourse. In an age dominated by instant access to information and public opinion, historical narratives are not only shaped by academic standards but also by the prevailing cultural and political climate (Lorenz, 2013: 176). Historians, while striving for intellectual integrity, are compelled to navigate the delicate balance between truth and the prevailing zeitgeist. The public's desire for a cohesive and accessible narrative often clashes with the historian's duty to portray the intricacies and contradictions inherent in historical events. A more nuanced approach to historical data requires historians to consider these less visible but still significant aspects of the past, in order to develop a fuller understanding of how societies evolve over time (Foucault, 1972: 25).

This dynamic highlights the tension between historical historiship and popular narratives that favor simplicity, clarity, and emotional resonance over nuance and critical analysis. It becomes evident that the demand for 'easy-to-digest' history may ultimately reduce the richness of the past to a set of predetermined and oversimplified stories, thereby sacrificing the potential for a deeper understanding. The historian, caught between these conflicting forces, faces an existential challenge: to remain true to the complex, often ambiguous nature of history, or to capitulate to the demands of a broader public that seeks comfort in simplified truths. This paradox not only questions the role of researchers but also raises concerns about the ethical responsibility of the discipline in preserving the integrity of historical truth in the face of mass-mediated distortion.

Furthermore, researchers often face the pressure of maintaining a balance between scholarly rigor and the need for public engagement. In an era of mass media and digital communication, researchers are increasingly called upon to make their work accessible to a wider audience. This can create a tension between the demands of academic rigor and the desire to present history in a more accessible or popular format. Historians may be compelled to simplify complex

historical narratives or to adopt a style that appeals to the broader public, even if this compromises the depth or complexity of their analysis. In this sense, the academic world, with its various pressures, plays a key role in shaping not only the content of historical narratives but also the way they are presented to the public (Davies, 1996: 40).

Beyond political, institutional, and ideological pressures, the broader cultural environment also plays a significant role in shaping the direction of historiography. Cultural trends and societal values often inform the types of historical narratives that gain prominence, influencing the selection of topics, the interpretation of events, and the framing of historical questions. In this context, historians are not immune to the social forces that shape public discourse and intellectual life. As Norman Davies (1996) notes, the historical profession is deeply intertwined with the broader cultural currents of its time, and historical narratives are often shaped by the social and cultural expectations of the era in which they are written (p. 42).

For example, in the post-colonial era, the growing recognition of the injustices of colonialism has prompted a fundamental reevaluation of traditional historical narratives, many of which were written from a Eurocentric perspective.

The leading figures of the Subaltern Studies Group, Ranajit Guha and Dipesh Chakrabarty, sought to reposition the experiences of the subaltern as the constitutive subject of historical knowledge in their postcolonial interventions into historiography, challenging the epistemological divide between the center and the periphery (Chakrabarty, 2000: 27-34). While this endeavor entailed an ontological and discursive critique of Western-centric modes of historical representation, it gradually gave rise to its own narrative norms, thereby establishing an alternative yet hegemonic historical framework. Consequently, although this approach was developed in opposition to claims of objectivity, it became shaped by the discursive boundaries inherent in a specific cultural-political positionality—thus risking the reification of historiography within another historical-ideological paradigm rather than fostering its pluralistic and critical potential (Guha, 1983: 21).

Historians have increasingly turned their attention to the experiences, struggles, and contributions of colonized peoples, revisiting colonial histories to challenge dominant narratives that often portrayed colonial powers as benevolent or civilizing forces. This shift has been part of a broader intellectual movement that seeks to give voice to marginalized groups, encouraging a rethinking of history from the perspectives of those traditionally excluded from mainstream narratives. Such efforts to challenge the dominant colonial narrative have not only redefined how history is written but also how power dynamics in historical events are understood (Said, 1978: 90). As a result, historians have had to confront the challenge and responsibility of reframing historical events to reflect a more inclusive and diverse understanding of the past, acknowledging the role of colonial subjects in shaping their own history rather than merely being passive recipients of external forces.

The Role of Academic Pressure in Shaping Historical Writing and Performance

One of the most prominent ways academic pressure impacts historical writing is through its influence on the quality of research and the interpretation of sources. Scholars are often faced with significant pressure to publish frequently and to produce results quickly. This can lead to rushed research, selective use of sources, or superficial analyses. Such practices can result in historical accounts that are overly simplified, overlooking complex or nuanced aspects of historical events. When historians are under pressure to meet deadlines or expectations, there is a tendency to focus on producing quick results rather than engaging in thorough, long-term research. This rush to publish can lead to a narrowing of perspective, where only certain narratives are prioritized, and others are left unexplored or ignored.

Furthermore, academic pressure can shape the selection of topics and themes within historical writing. In environments where publication and success are heavily tied to the popularity of certain subjects or methodological approaches, historians may find themselves drawn to topics that are more likely to attract attention or fit prevailing academic trends. This can limit the diversity of historical narratives and lead to the dominance of specific periods, events, or interpretations, while sidelining others that may be just as valuable but less fashionable or commercially viable. As a result, the historical field may become increasingly homogenous, driven by market forces and institutional preferences, rather than by the pursuit of a more comprehensive understanding of the past (Bloch, 1949: 111). This dynamic can limit the scope of historical inquiry and shape the types of histories that are considered valuable or worthy of attention. The resulting historical narratives may therefore reflect the interests and agendas of those in positions of power, rather than offering a more diverse and inclusive representation of the past (Pinkard, 2017: 45-47).

In university institutions, the prescriptive or obligatory nature of historical narratives may impose constraints on academics and, consequently, lead to a decline in motivation and performance among undergraduate students. Scientific freedom must extend not only to outcomes but also to the selection of research topics, as this is essential for sustaining academic productivity and individual development. Ziyi Ma (2023) quantitatively demonstrated the impact of academic pressure on high school students (p. 106–108). To foster the advancement of social sciences and the progress of historiography, it is crucial that dedicated students in this field are not subjected to similar forms of institutional pressure.

However, academic pressure does not always have a negative effect on historical writing. In some cases, it can push historians to perform at a higher level of rigor and productivity. A certain degree of pressure can serve as a motivational force, encouraging scholars to deepen their research, refine their arguments, and produce more comprehensive and well-supported historical narratives. The need to meet academic standards and expectations can drive historians to engage more deeply with primary sources, challenge established interpretations, and offer fresh insights into historical events. In this sense, academic pressure can foster an environment that encourages intellectual growth and innovation, as scholars seek

to push the boundaries of their fields and make meaningful contributions to historical knowledge.

Moreover, the impact of academic pressure on historical writing can vary depending on the level of external expectations and institutional constraints. Historians working in prestigious institutions or in competitive academic environments may face particularly high levels of pressure, as they are often required to produce substantial publications and secure funding for their research. These pressures can push them to focus on producing work that is aligned with institutional priorities or the broader academic agenda, potentially at the expense of originality or the exploration of alternative perspectives. On the other hand, historians in less competitive or more supportive environments may experience less pressure, allowing them the freedom to explore diverse topics and adopt unconventional methodologies without fear of professional repercussions (Bloch, 1949: 60-62).

In addition to these external factors, internal pressures—such as personal ambition, the desire for recognition, and the drive to succeed—can also influence the way historians write history (Pinkard, 2017: 45-47). Historians may feel compelled to conform to certain academic conventions or to produce work that aligns with prevailing scholarly trends in order to gain professional recognition and advancement. This internal drive for success can sometimes lead to self-censorship or the suppression of alternative viewpoints, as historians seek to avoid controversial or unconventional positions that might hinder their careers. The pressure to conform to professional expectations can thus limit the diversity of historical interpretations and discourage innovation or risk-taking in historical writing.

In some cases, it can lead to the development of more rigorous and refined historical arguments. When scholars are encouraged to meet high academic standards, they may produce more carefully researched and thoughtfully constructed narratives. The key lies in balancing academic pressure with intellectual freedom, allowing historians to pursue their research with both rigor and creativity. By fostering an environment in which historians feel supported and encouraged to take risks, rather than merely conforming to established expectations, academic pressure can help to cultivate a more dynamic and innovative field of historical scholarship.

In conclusion, the relationship between academic pressure and historical writing is complex and multifaceted. While excessive academic pressure can stifle creativity and intellectual freedom, a moderate level of pressure can encourage historians to produce high-quality, well-researched work. As such, it is essential to consider the broader context in which historians work, as this context plays a significant role in determining the nature of their research and the narratives they construct. Ultimately, the impact of academic pressure on historical writing shapes not only the outcomes of historical scholarship but also the way we understand and interpret the past.

Conclusion

In conclusion, academic pressures in historiography have become a significant factor that challenges historians in maintaining their intellectual independence. The influence of institutional expectations, funding sources, political ideologies, and societal demands often shape the direction of historical research, making it increasingly difficult for historians to preserve neutrality and methodological freedom. While these external pressures are inescapable, minimizing their impact requires historians to be more conscious of the forces at play and remain committed to scholarly integrity. Although it may not be possible to entirely avoid these external influences, historians can reduce their effects by being more reflective and self-aware in their research processes.

The impact of academic pressures on historiography is not limited to ideological frameworks alone. Universities and research institutions, driven by funding availability and social relevance, often prioritize certain topics or methodologies, thereby constraining the intellectual freedom of historians. This narrowing of focus can lead to the marginalization of important social and cultural aspects of history, as historians may be encouraged to conform to dominant academic trends. However, researchers should navigate these pressures by prioritizing diversity in historical narratives and pursuing independent lines of inquiry that reflect the complexity of the past.

As historians navigate their academic careers, they often face the temptation to align their research with dominant ideologies or popular themes in order to gain academic recognition or secure funding. This tendency can lead to a narrow representation of history, where only certain perspectives are highlighted, while alternative viewpoints are overlooked. To counter this, historians must strive to broaden their research perspectives and embrace methodological diversity, which can help create more nuanced and inclusive historical narratives. By maintaining a commitment to intellectual freedom, researchers can ensure that their work is not only academically rigorous but also socially responsible.

Minimizing the influence of academic pressures requires a collaborative effort within the academic community. It is not solely the responsibility of historians to address these forces; institutions, funding bodies, and other stakeholders must also recognize the importance of safeguarding intellectual independence. Providing historians with the autonomy to pursue diverse research paths without fear of ideological or institutional constraints will lead to more comprehensive and balanced historical accounts. In turn, this will enhance the overall quality of historiography and contribute to a more neutral understanding of the past.

In this context, violations of scientific autonomy, ideological guidance, publication pressures, and methodological negligence encountered in historical research processes should not be treated solely as individual ethical responsibilities but must be addressed as structural issues requiring active institutional oversight and ethical frameworks. Ideological manipulation, plagiarism, or methodological negligence aimed at legitimizing a particular

perspective should be regarded as serious ethical breaches. The functionality of ethical committees and editorial supervision mechanisms within universities and academic publishing must be strengthened; these bodies should serve not only as enforcement agencies but also as guides.

Similarly, at both undergraduate and graduate levels, history methodology education should place greater emphasis on ethical decision-making processes, the distinction between research and interpretation, proper use of sources, and epistemological subjectivity, helping young researchers navigate this complex field.

Furthermore, historiography should not remain confined to national contexts but should be enriched through comparative analyses with historical writing practices from different regions. This approach allows for benefiting from alternative solution models developed in other countries to confront ideological and structural pressures. For example, reconciliation-based historical approaches practiced in regions such as Germany, South Africa, or Latin America can provide inspiring ethical and methodological examples.

Accordingly, establishing independent history institutes within universities that prioritize free thought and academic pluralism—free from political and ideological directives—can play a crucial role in safeguarding the discipline's institutional autonomy. Such structures not only secure academic production but also guarantee the preservation of history's critical and pluralistic character.

Finally, the science of history often refrains from holding accountable the community that gives it life and reflection; rather than questioning its own foundations—the dynamics that support it—it is condemned to helplessly watch their collapse. Therefore, the historian should never forget that they exist within the concept of 'History' and must carefully avoid bringing ideological or belief-based personal approaches into this field. However, this attitude is not as simple as peeling an apple; because this determination is not merely a methodological choice but a profound internal struggle that requires the individual to confront their own psychology.

Ethics Statement: This research has been conducted in accordance with ethical and copyright regulations. This study does not require approval from an ethics committee.

Conflict of Interest Statement: This research has been conducted without the support of any organization.

Funding and Acknowledgment Statement: No external funding has been used to support this research.

References

- Appleby, J., Hunt, L., & Jacob, M. (Eds.). (1994). *Telling the truth about history*. W.W. Norton & Company.
- Baker, C. (2002). *The political economy of historiography*. University Press.
- Bloch, M. (1949). *The historian's craft*. Vintage Books.
- Carr, E. H. (1961). *What is history?* Penguin Books.
- Chakrabarty, D. (2000). *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton University Press.
- Collingwood, R. G. (1996). *The idea of history*. Oxford University Press.
- Çakır, C. (2024). *The problem of objectivity in history and historiography* (Master's thesis, Yıldız Technical University, Istanbul).
- Davies, N. (1996). *Europe: A history*. Oxford University Press.
- Fitzpatrick, S. (1999). *Everyday Stalinism: Ordinary life in extraordinary times: Soviet Russia in the 1930s*. Oxford University Press.
- Foucault, M. (1972). *The archaeology of knowledge*. Pantheon Books.
- Guha, R. (1983). *Elementary Aspects of Peasant Insurgency in Colonial India*. Delhi: Oxford University Press.
- Herder, J. G. (2004). *Philosophical writings*. Cambridge University Press.
- Hobsbawm, E. (1997). *On History*. New York: The New Press.
- Howard, M. (2000). *The invention of peace: Reflections on war and international order*. Yale University Press.
- Lorenz, C. (2013). "Senin Tarihin Sana Benim Tarihim Bana". (Trs. Şeyda Öztürk). *Cogito*. (73), 168-191.
- Ma, Z. (2023). The study on the influence of academic pressure on academic performance. *Journal of Education and Educational Research*, 3(2), 45-60.
- Novick, P. (1988). *That Noble Dream: The "Objectivity Question" and the American Historical Profession*. Cambridge University Press.
- Oğuz, H. (2019). *The Bond Between the Life and Theory of Angela Davis in the Context of Black Movement* (Master's thesis, Ankara University, Ankara).
- Pinkard, T. (2017). *Does History Make Sense?* Cambridge: Harvard University Press.
- Russell, B. (1945). *A history of western philosophy*. George Allen & Unwin.
- Said, E. (1978). *Orientalism*. Pantheon Books.
- Scott, J. W. (1988). *Gender And The Politics Of History*. New York: Columbia University Press.
- Şimşek, A., & Yalı, S. (2019). *Gerçekte(n) öyle mi olmuş? Post-truth zamanlarda tarihin temsili*. Yeni İnsan Yayınları.

Üner, A. (2014). “Kavramsal Açıdan Nesnellik”. Mavi Atlas. (2), 54-61.

White, H. (1973). *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. The Johns Hopkins University Press.

Zihn, T. (1980) *A People’s History of the United States*. London: Longman.

Tarihçiye bir armağan kitap örneği “Osmanlı dünyasında kimlik ve kimlik oluşumu: Norman Itzkowitz armağanı”

H. Bartu BALCIOĞLU

YL Öğrencisi

Kocaeli Üniversitesi

bartubalcioğlu@gmail.com

ID 0009-0005-2945-7877

Öz: Türkiye’de armağan kitapları genellikle bir kişiye, tarihsel bir olaya veya kurumlara saygı amacıyla ithaf edilerek derlenen kitaplardır. Modern anlamda Türkiye’deki armağan kitap yazımı Batı merkezli “Festschrift” geleneğine dayanmaktadır. Armağan kitaplar atfedildiği kişinin bilim alanına katkısını vurgulayarak ithaf edilen kişiye saygı sunar ve ardıllarının çalışmalarının yayınlanmasıyla bilim alanına katkı sağlar. Böylece Armağan kitabının iki yönü önem arz ettiği görülmektedir. Birincisi, armağan kitabı miras alınan bilimsel birikimi hatırlayarak onu anmaktır. İkincisi ise, yeni perspektifler ve çalışmaların üretilmesine katkı sağlayarak alanın ilerlemesinin bir örneğini oluşturur. Tarih yazımı açısından armağan kitap bir belge niteliği taşımaktadır. Armağan kitaplar takdim edildikleri kişilerin ilişki ağlarını göstermekle kalmayıp, alandaki çalışmaların dönemler arası nasıl şekillendiğini gösterir. Böylelikle, tarih yazımının gelişiminin anlamlandırılmasında mühim bir role sahiptir. Norman Itzkowitz’e ithaf edilen *Osmanlı Dünyasında Kimlik ve Kimlik Oluşumu* isimli armağan kitabı, Itzkowitz’in Osmanlı Tarihi’ne katkıları vurgulamakla birlikte, alana dair yenilikçi makalelerin de sunulmasını sağlamıştır. Böylelikle, armağan kitabı eski ve yeni ekol arasındaki geçişi sunmuş ve alanın gelişimine de nadide bir örnek olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Armağan Kitabı, Festschrift, Tarih Yazımı, Tarihçi, Norman Itzkowitz, Osmanlı Tarihçiliği

An example of a festschrift for the historian “Identity and identity formation in the Ottoman world: A commemorative of Norman Itzkowitz”

Makale Türü:

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi:

03.12.2024

Kabul Tarihi:

22.03.2025

Abstract: In Turkey, Festschrifts are generally compiled as a dedication for a person, historical event or establishment as a sign of respect. In modern understanding, Festschrift writing in Turkey is with regard to Western-centered “Festschrift” tradition. Festschrifts pay tribute to the person to whom it is dedicated by his/her contribution to the field of science and contribute to the field of science by publishing the studies of his/her successors. Therefore, it is seen that two aspects of a festschrift are significant. Firstly, a festschrift honours the inherited scientific accumulation by commemorating him/her. Secondly, it is an exemplar of the field’s progress, providing new perspectives and works. In terms of historiography, festschrifts function as a historical document. Festschrifts both indicate the relationship networks of people who are honored and show how studies in the field have been shaped across periods. Thus, festschrifts play an important role in understanding the development of historiography. The festschrift dedicated to Norman Itzkowitz, *Identity and Identity Formation in The Ottoman World*, highlights Itzkowitz’s contributions to Ottoman History, and also presents innovative essays in the field. Therefore, the volume presents the transition between the former and the new school and serves as a valuable example of the field’s development.

Keywords: Festschrift, Festschrift Tradition, Historian, Norman Itzkowitz, Ottoman Historiography

Extended Summary

Purpose

This paper attempts to give a brief overview of the historical development of festschrifts and explain their ideal form of festschrift. For this reason, the motivations for dedicating a festschrift are discussed. The factors affecting the preparation of a festschrift are important to understand and analyze. There are various motivations for a festschrift. The most important motivation is to honor a scholar who contributed to the scientific field. Nevertheless, a festschrift is not limited to this purpose. This paper aims to clarify that a festschrift is not only for honouring someone but also an example and contribution to scientific progress. It also intends to discuss how the festschrift should be perceived in terms of historiography and its importance for the field. For this reason, the historiography of Itzkowitz and the festschrift dedicated to him are analysed.

Method

To achieve the aim of the study, the ideas and perceptions of what a festschrift is discussed. The paper attempts to make sense of the position of festschrift in the academic field by emphasizing festschrift as a modern ritualism. For this purpose, views on the modern meaning of festschrift are analyzed. After that, the importance of a festschrift for historians both as an academic and as a source is emphasised and what the historian can obtain from a festschrift is discussed.

In addition, the motivation for the dedication to Itzkowitz is analyzed through his academic work, his interests, and his relationship with his pupils. Afterwards, the contents of the essays which published with the festschrift were briefly described, and their common goals were identified.

Results and Discussion

Upon examination of existing research on festschrifts, there is no clear consensus among scholars. For this reason, it continues to be a subject open to discussion and interpretation. The questions of this paper raise what it is, what it means, and how it contributes to science. This paper attempts to reveal a clarity on the meaning of the festschrift with its emergence and its critics. Although a festschrift is not merely a symbol of gratitude towards a scientist, this paper suggests that the academic success of the scientist to whom the festschrift's dedicated is a significant factor. For this reason, it is crucial to concentrate on the scientist's accomplishments and contributions to the field of science. For the historian, a festschrift provides insights into the works, ideas and important researchers in his/her field, and he/she utilises a festschrift as a historical source for this field. For this reason, the historian should not regard a festschrift merely as a compilation book, but as a book that offers ideas about the past and the future of historiography.

A festschrift should not be limited to uncritical celebration of the scientist's achievements. No matter how the scientist is an important in his/her field, the formation of a successful festschrift is also related to the essays in it. This paper suggests that the innovative nature of the essays enhances the quality of a festschrift. This study asserts that a festschrift should serve not only to honor the individual to whom it is dedicated, but also to facilitate the advancement of the field of science and to promote and present the ideas of other scholars.

In accordance with this assertion, Norman Itzkowitz's festschrift is presented as an exemplar for the festschrift tradition. Itzkowitz introduced new ideas with his studies and used different disciplines in the field of Ottoman and Middle East History, thus presenting an innovative perspective to historiography. Likewise, it is seen that the essays in the festschrift are also innovative. Therefore, Itzkowitz's essays could be an example of the festschrift tradition.

Conclusion

The definition of festschrifts varies depending on the reason for their publication. Although the reason for publication varies by being exposed to many factors, especially editors, it is not necessary to be prepared and published for a single purpose. The general perception is that the personal motivation of both editors and authors is a significant influence on the publication of a festschrift. In addition, the works, academic achievement and his/her relationships of the person to whom the festschrift is dedicated are also important factors.

In terms of historiography, there are challenges in examining or researching festschrifts due to difficulties such as limited accessibility and complex contents divert attention from the main purpose of festschrifts. Nonetheless, festschrifts are valuable sources for determining the development of historiography throughout the periods and the relationship networks of historians.

This paper suggests that the contribution of a festschrift to the field of science can be achieved for two reasons. The first one is to honour the person to whom the festschrift is dedicated and to emphasize his/her innovations and contributions to the field of science. The second one is that the article published in a festschrift consists of new ideas and information based on the innovative perspective opened by the person to whom the festschrift is dedicated. The festschrift examined in this paper provides both of these contributions. Because the festschrift both illustrates the important innovations and contributions and provides new ideas and studies to the field of Ottoman and Middle East History. In this respect, "Identity and Identity Formation in the Ottoman World: A Volume of Essays in Honor of Norman Itzkowitz" is an exemplary book.

Giriş

Armağan kitapları, bilimsel başarılarla sahip olan bir kişiye, önemli bir olayın anısına veya bir kuruma ithaf edilebilen bir kitap türüdür. Bir kişiye takdim edilen

armağan kitapları genellikle, belirli bir yaşa gelmiş, emekli olmuş veya kariyerinde önemli bir dönüm noktasında olan bir bilim insanını onurlandırmak amacı ile hazırlanmaktadır. Armağan kitabı kavramının kökeni, anma veya onurlandırma amacıyla yapılan yayın anlamına gelen Almanca “festschrift” kelimesidir. Festschrift kelimesi, kutlama anlamına gelen “fest” ve yazma anlamına gelen “schrift”in birleşmesi ile oluşmuştur. Geleneksel anlamıyla Almanca yayınlarda genellikle bir alanda şöhret elde etmiş bilim insanına olan hürmetin göstergesi şeklinde kullanılmıştır. İlk “festschrift” örnekleri 1860’lı ve 1870’li yıllarda yayımlanmıştır. Daha öncesinde de bazı örnekler mevcut olsa da, bir birey için hazırlanan ilk büyük “festschrift” örneğinin Friedrich Ritschl’e ithafen iki cilt halinde yayınlanmış olduğu, ilk cildi 1864’te ikincisi de 1867’de basıldığı tespit edilmiştir (Whitaker, 2021: 352). Festschrift kelimesinin İngilizce literatürde 1901 yılında kullanıldığı tespit edilse de (Wilkinson, 1989: 612), İngilizce literatürde yaygınlaşması İkinci Dünya savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Amerika’ya göç eden Alman akademisyenlerin bu geleneği yanlarında getirmeleriyle birlikte önce Amerika’da sonrasında ise Avrupa’da yaygınlaştı.

Armağan kitaplara dair yapılan literatür taramasında genellikle, armağan kitap bibliyografyaları dikkat çekmektedir. İngilizce literatürde Lilly Melchior Roberts’ın 1868 yılından itibaren 1968 yılına kadar hukuk alanında yayınlanmış olan festschrift yayınlarının bibliyografyasını *A Bibliography of Legal Festschriften* adı altında yayınlamıştır. Çalışmasında uluslararası bir festschrift bibliyografyası oluşturmanın oldukça zorlu olduğunu ve eksiksiz olabilmesi için uluslararası ortak gruplar eşliğinde mümkün olabileceğini belirtmektedir (Roberts, 1972: vii). Roberts 1983’ten itibaren düzenli olarak yayınlanan *Internationale Jahresbibliographie der Festschriften* isimli bibliyografya dünya genelinde yayınlanan armağan kitapları derleyerek armağan kitap literatürünün takibi açısından mühim bir yayındır. Irving Louis Horowitz “The Place of the Festschrift in Scholarly Publishing” başlığı altında festschrift yazımına tarihsel olarak değinmekle birlikte, armağan kitap yazımının amaçlarını kritize etmiş ve akademik alandaki yerine dikkat çekmiştir (Horowitz, 1991: 239-240). Andrea Ender ve Bernhard Wälchli “The making of a festschrift, is it a ritual?” isimli çalışmalarında ise festschrift hazırlanmasındaki sosyal ve sembolik boyutlara odaklanmakla birlikte, bir festschrift hazırlanmasındaki motivasyonları incelemektedir (Ender ve Wälchli, 2012: 152-154). Dikkate değer bir diğer çalışma ise Whitaker’ın “Congratulations and Celebrations: “Unwrapping the Classical Festschrift” isimli makalesinde, klasik festschrift yayınlarının detaylı bir tarihsel gelişimine değinmekle birlikte, festschrift çalışmalarına, yapılarına, algılanışlarına ve türe dair eleştiriler sunmaktadır.

Osmanlı Döneminde yazılan tuhfeler ile festschrift arasında bağ kurmak mümkündür. Armağan anlamına gelen tuhfelere bakıldığında bir kişiye veya gruplara ithaf olarak yapılan eserlerdir (Düzenli, 2009: 644; Hüseyin Remzi, 1305: 243). Türkiye’de armağan kitap yayınlarının kronolojik bir biçimde tam anlamıyla tespiti oldukça güç bir meseledir. Mesela, pek çok armağan kitabın yalnızca ismen bilinmekle birlikte, içeriklerine ulaşılammamaktadır. Armağan kitapların, sınırlı baskıları ve geniş bir kitleye dağıtımlarının olmaması armağan kitap çalışmalarını güçlendiren etkenlerdir. Armağan kitapların Batı’daki “festschrift” geleneğinden etkilenilerek başladığını belirtmek yanlış olmaz. Armağan kitaplarına dair yapılmış

olan çalışmalarda genel olarak bu problemlere vurgu yapılmıştır (Karaman, 2017: 1; Şahin, 2011: 181). Yine de, literatüre göz atarak belirli örnekler üzerinden gitmek mümkün gözükmemektedir. Modern anlamda bakıldığında Ahmet Özcan'ın tespitine göre, ilk armağan kitap örneği İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları tarafından *Ebül'ula Mardin'e Armağan* adlı 1944'te yayınlanmış kitaptır (Özcan, 2013: 249). Gelenek olarak başlayışına göz atıldığında, Türk Dil Kurumu'nun 1950'lerin sonlarında yayınladığı kitaplar ile başladığı belirtilmektedir (Şahin, 2011: 181). İlerleyen senelerde Türkiye'de farklı disiplinlerde, Armağan kitaplarında artış görülmekle birlikte, tarz, biçim ve amaç bakımından farklılıklar gösterdikleri görülmektedir. Öyle ki, armağan kitaplar yalnızca akademisyen kişilerle sınırlı kalmamış, önem arz eden kişiler, olaylar veya kurumlara da atfedilerek oluşturulmaya başlanmıştır. Örnekler oldukça çeşitlidir. 1972 yılında basılan *Malazgirt Armağanı*, 1993 yılında basılan bir başka armağan kitabı olan *Edirne (Edirne'nin 600. Fethi Yıl Dönümü Armağan Kitabı)* ve güncel bir örnek olarak *Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılına Armağan "Türk Dünyası ve Çağdaş Türk Lehçeleri"* isimli armağan kitabı örnek olarak sayılabilir.

Armağan kitaplara dair yapılmış Türkçe çalışmalara bakıldığında, Halil İbrahim Düzenli "Armağan Kitaplar: Sanat Tarihi, Mimarlık Tarihi ve Arkeolojinin Buluşma Mekânları" isimli makalesinde, armağan kitap yazımından bahsetmekle birlikte, Sanat Tarihi, Mimarlık Tarihi ve Arkeoloji alanlarındaki armağan kitaplarının tanıtımını ve armağan kitaplara dair bibliyografya içermektedir (Düzenli, 2009: 643). Hafize Şahin'in "2000-2010 Yılları Arasında Türkolojiye Hizmet Etmiş Akademisyenler için Hazırlanan Armağan Kitaplar Hakkında bir Değerlendirme" isimli makalesinde, armağan kitapların tarihine ve biçimine değindikten sonra, 2000-2010 yılları arasında Türkoloji alanında çalışmış olan akademisyenler için hazırlanmış olan armağan kitapların listesini vererek niteliklerini değerlendirmiştir. 2017'de yayınlanan Ahmet Karaman tarafından hazırlanmış olan "Türk Dili ile İlgili Armağan Kitaplar Bibliyografyası" isimli yüksek lisans tezi ise, Türk Dili ile ilgili yayınlanmış olan armağan kitapların bir bibliyografyasıdır.

Armağan kitapların nasıl hazırlanacağına ve neleri içermesi gerektiğine dair, tam anlamıyla ortak bir kabul yoktur. Bu sebeple, bir armağan kitabının neyi amaçladığı meselesi, en azından tarih alanı açısından tartışmaya açılması gereken bir konudur. Bu çalışma tarih yazımı açısından armağan kitapların birer tarihsel belge olarak taşıdığı önemi vurgulamayı amaçlamaktadır. Bahsedileceği üzere armağan kitap türü, belirli suistimallere açık olmakla birlikte, içerik bakımından kopukluk gibi sorunlara sahip bir türdür.

Bu çalışmaya göre, armağan kitaplar hem takdim edildiği kişinin çalışmalarını, kişiliğini ve katkılarını sunabilmeli hem de takdim edildiği kişinin alana yaptığı katkılarının devamı niteliğinde yazılar sunarak kişiyi onurlandırmalıdır. Norman Itzkowitz'e takdim edilen "Osmanlı Dünyasında Kimlik ve Kimlik oluşumu: Norman Itzkowitz Armağanı" isimli armağan kitabı bu amaçla bir örnek olarak gösterilmiştir. Armağan kitabı, Itzkowitz'in alana sunduğu katkıları oldukça etkili bir şekilde göstermiştir. Kendisinin alanda önemli etki yaratmış bir makalesine yer vererek, alana katkısının nadide bir örneğini sunmuştur. Ayrıca, zengin kadrosu eşliğinde, literatüre mühim katkıları içinde

barındırma özelliği taşımaktadır. İçerik olarak ne Itzkowitz'den tam anlamıyla kopmuş ne de yalnızca tekrara düşen yazılara yer verilmiştir. Başka bir deyişle, bu armağan kitabı sadece Itzkowitz'i onurlandırmak amacı taşımakla kalmayıp hem yazıların kapsamı hem de metodolojik yaklaşımlarıyla tarih yazımına yeni bakış açıları sunan bir armağan kitabıdır. Bu özellikleriyle tarih alanı için örnek bir armağan kitap olarak kabul edilmektedir.

Genel hatlarıyla armağan kitaplar üzerine yapılmış çalışmalar, düzen ve yapılarında oluşan sorunların, amaçtan ve hedeflerden sapılarak suistimallerin oluşması üzerinde durmuş, içerik ile kitapların amaçları arasında bağlantısızlık olmasından yakınmışlardır. Ayrıca, armağan kitaplarının kronolojik olarak tespit edilmesindeki zorluk ve kitaplara erişim sıkıntıları da önemle vurgulanmıştır. Bu çalışmanın kapsamı dolayısıyla, armağan kitapların bir kişiye atfedilen biçimine odaklanılacaktır. Çalışma, öncelikle armağan kitabının ne olduğuna dair tartışmalar üzerinden armağan kitap türünü anlamlandırmaya, ardından armağan kitaba dair görüşlerin üzerinde durarak bir armağan kitaptan beklenilmesi gerekenlere ve incelenirken nelere göz atılması gerektiği üzerinde duracaktır. Sonrasında armağan kitabın tarihçiler ve tarih yazımı için ne ifade ettiği sorusu üzerinde durarak armağan kitapların tarihsel birer kaynak özelliği götüğü vurgulanacaktır. Armağan kitabının tarihçilere sunduğu yönler açıklanacaktır. Norman Itzkowitz'in armağanına değinilmeden önce tarihçiliği ve çalışmaları üzerinde durulacaktır. Son olarak, Itzkowitz'in armağan kitabının içeriğine ve makalelerine değinilerek, armağan kitabına örnek bir çalışmanın nasıl olması gerektiğine dair ipucu sunulacaktır.

Armağan Kitap Nedir? ve Tarihçiye Ne Anlatır?

Armağan kitaplar temel olarak takdim edilen kişinin çalışmalarını gerçekleştirdiği alan ve konular ile ilintili olan yazıların kaleme alındığı kitap türüdür. Yine de her armağan kitabının aynı biçimde tasarlandığı belirtmek oldukça güçtür. Zira, bir armağan kitabının farklı yöntemler, amaçlar ve fikirler ile oluşturulduğunu görmek olağan bir durumdur. Çünkü bir armağan kitabının hazırlanılmasına dair genel bir kabul oluşmamıştır. Yine de bir kişi için yapılan armağan kitapların kişiye karşı duyulan saygının hediyeler olarak nitelendirilebilecek makaleler eşliğinde oluşturulması olarak düşünülebilir. Öyle ki, S. Griswold Morley armağan kitabını öğretmeninin masasına konmuş bir buket olarak tanımlar (Morley, 1929: 292). Ayrıca, Armağan kitaplar, yapıldıkları amaç ve yapılış biçimlerine bakılarak seküler ritüeller olarak nitelendirilebilirler. Zira ritüeller Goffman'a göre, yalnızca ruhani veya dini boyutla sınırlı kalmaz, aksine seküler alanda dahi simgesel bir değer atfederek, bir kişiye veya bir nesneye karşı bir "hürmet ritüeli" gerçekleştirilebilir (Goffman, 2017: 69-71). Horowitz, bir armağan kitap çalışmasında yer almanın manevi yönüne vurgu yaparak, diğerkâm bir eylem olduğunu belirtmektedir (Horowitz, 1991: 239).

Armağan kitapların, yazılış nedenleri değişiklik gösterebilmektedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere armağan kitaplar, bir kişinin akademik katkısı veya başarısı sebebiyle duyulan saygının bir neticesi olarak görülmektedir. Fakat, armağan kitapların şahsi ilişkilerle bağlantılı bir jest olarak yapıldığı da

görülmektedir. Ayrıca, her ikisinin de birlikte bir neden oluşturduğu da gözlemlenmektedir. Bir armağan kitabın yazılış nedenini en çok etkileyen kişi veya kişiler ise kitabın editörlüğü ile uğraşan kişilerdir. Bir editöre neden bir armağan kitabı hazırladığı sorusuna belirli cevaplar verilebilir. Bir armağan kitabının yazımında bir kişiye olan şahsi duygular ve akademik başarı başka bir deyişle, çalıştığı alana katkısı iki temel neden olarak karşımıza çıkmaktadır (Ender ve Wälchli, 2012: 155). Armağan kitabı yazılan kişinin, alanında önemli bir bilim insanı olması, editörün kişi ile olan ilişkisi, kişi ile olan ilişkinin yazılı bir sunumu veya kişinin editörün hayatında ona yol göstericiliği veya yardım etmesi gösterilebilir. Vefa, sevgi ve dostluk gibi duygusal şeyleri simgeleştirmesi ve somut bir hale gelmesi bakımından, armağan kitaplarının duyguları ileten bir araç olduğu yorumu da ortaya çıkabilmektedir (Düzenli, 2009: 645; Ender ve Wälchli, 2012: 154). Bu kapsamda bakıldığında, armağan kitapların yapılış amaçlarının başarının bir sonucu olması dışında manevi motivasyonla da bağlantısı olduğu gözlemlenmektedir.

Olumsuz yönler içeren armağan kitaplarında, ithaf edilen kişiyle ve diğer makalelerle bağlantısı olmayan makalelerden oluşması sorun teşkil etmektedir. Armağan kitaplar akademinin mezarlığı (graveyards of scholarship) olarak eleştirilmiştir. İçerikleri ve katkıda bulunanlar açısından incelendiğinde, içerik açısından bütünlük problemine ek olarak, alana karşı katkısı olmayan makaleleri içerebilmektedir (Gleaves, 1985: 468-469). Bu durumun belirli nedenleri olmakla birlikte, herhangi bir yerde yayınlanması güç olan, armağan kitabının ithaf edildiği kimse ile bağlantısız çalışmalar yayınlanması sonucu oluşabilmektedir. Başka bir deyişle, yayınlanamayan makaleler için bir araç haline gelebilmektedir (Kerber, 1974: 299; Tulving, 2011: 39). Makalelerin birbirleriyle veya ithaf edilen kişiden kopuk olması ise, editörler için külfet haline gelmekle birlikte, kitabın anlatısının ve düzeninin bozuk olmasına neden olacaktır. Ayrıca, armağan kitapların bibliyografik olarak takibinin güçlüğü de eleştirilen bir konudur. Bu durum armağan kitapların tespit edilmesinde zorluklar oluşturmaktadır.

Bir diğer problem ise, armağan kitabında, onurlandırılan kişi üzerinde abartılı ve kusursuz bir kariyer çizmekle birlikte, olumsuz yanlara hiç değinilmemesi gösterilebilir (Kerber, 1974: 304). İthaf edilen kişi üzerinde yoğunlaşıp, derlenen makalelerin bilimsel katkılarına ve bağlantılarına odaklanmamak, armağan kitabının, bilimsel değerinin ve prestijinin zarar görmesine neden olmaktadır. Bu sebeple armağan kitabının kime sunulduğu kadar ne sunduğu önem arz eden bir meseledir. Başka bir deyişle bir armağan kitap, üstünkörü toplanmış makalelerin bir sonucu olmaktan ziyade, sunulan kişinin alanı ve çalışmaları ile bağlantılı olması beklenmektedir.

Armağan kitaplarına sundukları bilim açısından bakıldığında ise bir alanın gelişmesi bakımından önem arz eden kitaplardır. Bu duruma Weimar Dönemi öncesi Alman armağan kitap yazımı, örnek gösterilebilir. Çünkü adına armağan kitap yazılan kişinin alana katkıları ile sınırlı kalmamış, gelecekteki görüşlere ve genç araştırmacıların alandaki çalışmalara yer verilmiş böylece yeni nesil akademisyenlerin ilerlemesine ve çalışma yapmasına katkı sağlanmış, geleceğin araştırmalarının yönünü göstermiştir. Bu örnek bir armağan kitabının bir bilim alanının gelişmesinde oynadığı etkiyi gösterir niteliktedir (Horowitz, 1991: 235-

236). Armağan kitaplarda, eski ve yeni ekolün dengesinin kurulması ve armağan kitabın atfedildiği kişinin alanda koyduğu tespitlerinin vurgulanmasıyla alanda ilerlemenin sağlanması bilimsel alanın sabit olarak kalmasını engeller, yeni vizyonlara açık olunmasına ve yeninin gelişimine katkı sağlar. Özellikle, armağan kitabın atfedildiği kişinin çalışmalarının alanında yeni ufuklar açması, mevcut olan tekdüze düşüncelerden sıyrılmış olması, domino taşı etkisinde bir alanda yeniliklerin ve gelişimin artmasına sebep olacaktır.

Armağan kitaplarının tarihçiye ne anlattığı ise çok yönlü cevaplara sahiptir. Öncelikle, Armağan kitapları tarihçilerin tarihe dair görüşlerinin ve tarih çalışmalarının arasındaki bağların anlamlandırılmasını sağlar. March Bloch geçmişin anlamlandırılmasında gündelik deneyimlerin önemine vurgu yapar (Bloch, 2020: 50). Tarihçi ona göre, geçmişi şimdi ile anlamlandırmaya çalışır. Edward H. Carr ise, Croce'un her tarihin "çağdaş tarih" olduğu vurgusu ile tarihçinin içinde bulunduğu zamanın gözü ile yaptığı bir değerlendirme olarak belirtir (Carr, 2011: 72). Demek ki, bir tarihçinin çalışmaları gününün meseleleri ve bakış açılarıyla bağlantı halinde şekillenir. Tarihin her bilim alanı gibi bir aktarım ağına sahip olduğu da göz önüne alındığında, tarihçinin diğer tarihçilerle veya başka alanlardaki araştırmacılarla olan ilişkisi de çalışmalarını şekillendirir. Armağan kitapların dikkat çekici özelliği ise burada devreye girmektedir. Armağan kitap hem bir tarihçinin kendi anı ile oluşturduğu tarih yazımını göstermekle kalmaz, ardıllarının veya diğer meslektaşlarının çalışmaları ile tarih yazımına ve çalışmalarına dair görüşlerin zaman içinde nasıl değiştiğini ve hangi görüşlerin korunduğunun tespitinde önemli bir rol oynar. Böylece, armağan kitapları tarihçilerin tarihe dair görüşlerinin ve tarih çalışmalarının arasındaki bağların anlamlandırılmasını sağlar. Bu yönüyle, armağan kitaplar geçmiş ile geleceği bağlar nitelikte bir ritüel olma özelliği taşır (Gleaves, 1985: 472). Tıpkı Karacaoğlu gibi bir tarihçi "Kim var imiş biz burada yoğ iken" (Kafadar, 2009: 14) diyerek kendisinden önceki tarihçileri ve ekollerinin görüşlerini ve sundukları bilgileri anlamlandırmayı istiyorsa armağan kitaplarına göz atmalıdır. Çünkü armağan kitapları incelemek önceki ve şimdiki çalışmalara dair bilinç sağlayarak, kümülatifi anlamlandırmayı sağlayabilmektedir. Burada tarihçilerin ne kadar öznel olabilecekleri başka bir deyişle, öncül çalışmalardan nasıl etkilendikleri ve devamlılıkların nasıl sağlandığı meselesi dikkat çekmektedir. Her ne kadar bir tarihçi öznel bir çalışma ortaya koymaya çalışsa da alanın belirli ortak kabulü haline gelmiş görüşlerine maruz kalır. Armağan kitabın takdim edildiği kişinin geliştirerek ortaya çıkardığı bilimsel görüşler ve ortak kanaatlerin armağan kitaplardaki yazılarda nasıl geliştiği veya dönüştüğü takip edilebilir. Bu konuda, Hans-Georg Gadamer'in "önyargı" kavramı açıklayıcıdır. Çünkü Gadamer'e göre, "önyargı" yalnızca olumsuz anlamda kullanılmaktan ziyade, anlamının ve geliştirmenin birincil koşuludur (Ergut, 2021: 44-45). "Önyargı" bir tarihçinin öncülü olan kabulleri olduğu gibi sunmakla sınırlı değildir. Armağan kitaptaki çalışmalar öncül olan bireyin ortaya çıkardığı görüşler üzerinden alandaki meseleleri anlamaya veya geliştirmeye çalışabilmektedir. Itzkowitz'e takdim edilen armağan kitabın içeriği genel olarak bu durumu karşılar niteliktedir. Itzkowitz, diğer bölümde daha detaylı inceleneceği üzere, Osmanlı Tarihini tek bir kaynağa bağımlı kalmaksızın karşılıklı bir biçimde incelemeyi, soruları tek bir kaynağa yöneltmekten ziyade çeşitli kaynaklara başvurarak ele almayı

önermektedir. Armağan kitaptaki çalışmalarında genel olarak bu yönetime sadık kalmış, genel görüşleri sabit olarak iletme yerine geliştirmiştir.

Bir tarihçi, tarihin tarihini anlamlandırmayı amaçlıyorsa, tarih yazımının ve anlayışının gelişimini gözlemlemeye çalışıyorsa, tarihçilere takdim edilen armağan kitapları neredeyse elzem bir kaynak olma özelliği taşımaktadır. Armağan kitaplara tarih yazımının belgeleri olarak bakıldığında belirli dönemler aralığındaki tarihçilik meseleleri metotları ve kuramları hakkında bilgiler verir. Ayrıca, onurlandırdıkları tarihçilerin etki alanları hakkında bilgiler vererek, tarih yazımındaki dönüşümlerin ve kişiler arası ilişkilerin tespitini sağlaması mümkündür. Bu şekilde armağan kitapların incelenmesiyle, tarihçilerin bulundukları dönemin tarih konularının, yazımı açısından tasalarının ve araştırmalarının kimlerden ve nasıl ilham alınarak ilerlediği tespit edilebilir. Tüm bunlar göz önüne alındığında armağan kitaplar, tarihçi kuşakların gerek kendi aralarındaki gerekse öteki kuşakların arasındaki bağlantıların tespitinde ve anlaşılmasında mühim bir rol oynayabilir. Yine de armağan kitapların tarih yazımı açısından incelenmesinde bazı temel zorlukların olduğu gerçeği üzerinde durulması gereken bir meseledir. Yukarıda da belirtildiği üzere tarih yazımı için armağan kitap alanının bir tarihi belgesi olma özelliği taşımaktadır. Bu özelliği, tıpkı devlet arşivinden bir belgenin tarihçiye getirdiği faydalarla birlikte zorlukları da bulunmaktadır. Armağan kitaplar içerik bakımından tam anlamıyla alana katkı sağlayamayabilir ve bibliyografik olarak takiplerinde güçlükler oluşabilir. Bu sebepler, armağan alana katkısında verimsizliğe neden olabilir. Her ne kadar yeni yayınlanmış armağan kitapların takip ve tespiti internet eşliğinde mümkün olsa da daha eski tarihli armağan kitapların tespiti ve içeriğinin bulunması oldukça güçlükler yaratabilen bir meseledir. Edwin S. Gleaves'inde belirttiği üzere, armağan kitaplar bir nevi bibliyografik hayaletlerdir ki, sayıları oldukça fazla olmasına rağmen bulunması oldukça zordur (Gleaves, 1985: 467). Bunun sebebi armağan kitapların konuların tam anlamıyla konularının kategorize edilmesinden çıkan zorluk ile ilintilidir. Özellikle, eski armağan kitapları için tarihçinin tıpkı bir arşivde belge arıyormuş gibi armağan kitapların konularını ve içeriklerini tespit etmesi gerekmektedir. Bu tespiti eklenen bir diğer sorun ise yukarıda da bahsedildiği üzere, armağan kitapların bazılarında içerik ithaf edilen kişiyle veya konuyla uyumlu olmamasıdır. Tüm bunlar göz önüne alındığında, akademinin mezarlığı eleştirisi ile daha anlamlı bir hale gelmektedir. Bu durum, ilgili alana dair yapılacak bir taramada içeriklerin tam istenilen şeyi vermemesine neden olabilmektedir. Her ne kadar tarih alanındaki armağan kitaplara dair bibliyografik çalışmalar mevcut olsa da, tam anlamıyla her birinin tespiti oldukça güçtür. Bu durumun bir sonucu olarak, armağan kitaplara dair yapılan bibliyografik çalışmalar genellikle belirli bir dönem aralığındaki çalışmalara odaklanabilmektedir. Tarihçi her ne kadar bir alana dair kolektif bir taramayı sağlamak için armağan kitaptan yararlanabilse de içerikleri birbirinden kopuk olan bir armağan kitap kendisinin çalışmasına engeller çıkarabilir. Yine de bu duruma tam bir olumsuzluk olarak bakılmamalıdır. Zira, tıpkı bir kütüphanenin raflarında bir şans eseri okunmaya değer veya çalışmasına farklı yönlerde katkı sağlayabilecek bir eser bulma fırsatı armağan kitaplar için de geçerlidir. Böylece, armağan kitaplar tarih alanı için keşfedilmeyi bekleyen bilgi hazineleri olma özelliği taşımaktadır.

Tarih yazımı için içeriksel önemine bakılırsa, armağan kitaplar temel olarak alanda atfedildikleri şahsiyetlerin bibliyografyalarına ve onların alandaki katkılarına ulaşmanın önemli bir aracı olarak görülebilir. Ayrıca, armağan kitapların giriş bölümlerinde alana ve kişilere dair sürpriz bilgiler ve ipuçları bulunabilir (Whitaker, 2021: 361). Armağan kitaplarını ilişkilerinin inşa ettiği kitaplar olduğunu söylemek yanlış olmaz. Armağan kitabının takdim edildiği bireyin akademik ağlarına, başka bir deyişle akademik çevresine ve etki alanına bir armağan kitabından ulaşmak mümkündür. Ayrıca, bireyin akademideki etki alanına dair bilgi edinme imkânı sunmaktadır. İlişkiler ağı eşliğinde kişinin bilgi birikimini, tarihsel görüşlerini ve çalışmalarını kimin etkilediğini görmek mümkün hale gelmektedir. Böylelikle bir tarihçinin yolunu kimlerin izlediği, düşüncelerinden kimlerin etkilendiğine de dair ipuçları sunar. Bu ise tarih açısından tartışmaların, fikirlerin ve iddiaların nasıl şekillendiğine ulaşmayı sağlamaktadır. Armağan kitabın takdim edildiği bireyin çalışmalar yürüttüğü konulara dair yeni çalışmaların sunulması, alanın gelişimine katkı sunacağı gibi konular üzerindeki yeni bulguların ve fikirlerin tespit edilmesini sağlayabilir. Başka bir deyişle, alandaki literatüre katkı sağlamakla birlikte literatür takibine olanak sağlamaktadır. Armağan kitapların incelenmesiyle öncüllerin ve ardılların tarih alanında yaptıkları çalışmaları ve ortaya koydukları düşüncelere ulaşmanın önemli kaynaklarından biridir. Özellikle, yeni bir yöntem veya perspektif sunan bir tarihçinin armağan kitabını okumak, tarih alanındaki dönüşümlerin algılanması ve anlaşılması için oldukça önemlidir.

Norman Itzkowitz'e takdim edilen armağan kitabı uygun bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Norman Itzkowitz'in Osmanlı Tarihine yenilik ve farklı bakış açıları sunmuş, alanda kesin olarak kabul edilmiş algıları doğrudan sunmak yerine, sergileyerek alanın farklı bir bakış açısına sahip olmasına katkıda bulunmuştur. Takdir ile karşılanan bu katkı, sunduğu vizyonun gelişmesini sağlamıştır. Armağan kitabı, sunduğu makalelerle alandaki yeniliklere ve çeşitli konulara değinerek Osmanlı Tarihine dair değerli araştırmaları içinde barındırarak ufuk açıcı bir armağan kitabı örneği olma özelliğine sahiptir.

Norman Itzkowitz'in Tarihçiliği ve Hocalığı

Itzkowitz, çalışmaları ile Osmanlı Tarihi çalışmalarına farklı bir bakış açısı geliştirmiş ve günümüzde de kabul gören ve etkilerini sürdüren çalışmalara imza atmıştır. 1959 yılında Itzkowitz, *Mehmet Raghip Pasha: The Making Of an Grand Vezir* isimli doktora tezini kaleme almış, Osmanlı Tarihi çalışmalarında çarpıcı etkisi bulunan "Eighteenth Century Ottoman Realities" isimli makalesine kaleme alarak Oryantalist zihniyete karşı çıkarak, Amerikan Osmanlı Çalışmalarının temel eserlerinde Lybyer'in Osmanlı Devleti ve toplumuna dair kanonlaşmış görüşlerini eleştirerek sorgulanmasını sağlamıştır. Ayrıca, Gibb ve Bowen tarafından yayınlanan *İslam Toplumu ve Batı* adlı eserleri tenkit etmiştir. Genel eleştiriye bakıldığında Itzkowitz, Doğu dillerine ve kaynaklara gerek olmaksızın, Batılı kaynaklardan ve basmakalıp iddialar ile yapılan oryantalist tarihçiliği eleştirmiştir (Lockman, 2010: 150-151; Tezcan, 2012a: xix-xx). Ayrıca Itzkowitz, öğrencisi olduğu Lewis Thomas'ın ani ölümü sebebiyle yayınlanamamış çalışmaları ile ilgilenmiş ve yayınlamıştır. Thomas'ın Itzkowitz tarafından yayınlanan iki

çalışması ise *Elementary Turkish* ve *A Study Of Naima*'dır. *Elementary Turkish*, Türkçe gramer ve dil öğrenme kitabıyken, *A Study of Naima* ise ilk resmi Osmanlı vakanüvisi olan Naima'ya dair ilk çalışmalardan biridir. 1973 yılına gelindiğinde Itzkowitz, "Ottoman Empire and Islamic Tradition" ile Osmanlı Devleti ve İslam üzerine genel hatlarıyla öğretici ve bilgilendirici bir çalışma kaleme aldı. 1970'li yılların başlarında Itzkowitz, psikanalizme ilgi duymuş ve bu sebeple National Psychological Association for Psychoanalysis'de çalışmalar gerçekleştirmiştir (Tezcan, 2012a, s. xx). Böylelikle tarih çalışmalarında, tarihi şahsiyetleri psikoanalitik yöntem ile incelemiş, psikotarih alanında önemli çalışmalar ortaya koymuştur. Bu alanda en çok dikkat çeken çalışmalarından birisi 1984'te Vamık D. Volkan ile birlikte *Immortal Atatürk: A Psychobiography* isimli 1984'te yayınlanmış olan çalışmasıdır (Zens, 2010: 152). Çalışmada Atatürk'ün erken dönem yaşamı incelenmiş ve bireyin kişisel tecrübelerinin ve yaşanmışlıklarının tarih açısından önemini göstermiştir. Itzkowitz L. Carl Brown ile birlikte 1977'de *Psychological Dimensions of Near Eastern Studies* isimli çalışmayı yayınlamış, 1991 yılında ise Virginia Üniversitesi'nde davranışsal tıp ve psikiyatri kliniği profesörlüğü unvanını almıştır (Barbir ve Tezcan, 2019: 341). Ayrıca 1990'ların sonlarında Itzkowitz, etnik çatışmalara dair çalışmalar yürütmüştür. Bu çalışmaların konuların bakıldığında, Türk-Yunan ilişkileri ve Balkanlardaki milletlerin etnik çatışmaları gibi konulara dair çalışmalar yürütmüştür (Tezcan, 2012a: xxi). Tüm bu geniş çalışma alanı ve multidisipliner perspektifi sayesinde Tarih çalışmalarına mühim katkılar sağlamış, tarihi meselelerin farklı boyutlardan ve kaynaklardan anlaşılmasının mümkün olduğunu göstermiştir.

Itzkowitz yukarıda da gösterildiği üzere çeşitli meselelere dair çalışmalar yürütmüş ve tarih alanında yeni çalışmaların oluşmasına önemli etkileri olmuştur. Osmanlı Tarihi alanındaki mühim örnekler olma vasfını sağlayan çalışmalarındaki eleştirel tutum, Osmanlı Tarihi alanındaki oryantalist genel anlatının eleştirilmesine katkı sağlamıştır. Itzkowitz, Batı'daki Osmanlı Tarihi çalışmalarının genellikle iki zayıflığı olduğunu belirtmiştir. Birincisi, Osmanlı Devleti'nin kurumlarındaki iç değişimleri dikkate almamalarıdır. İkincisi ise resmî belgelerin temel alınmasının bir neticesi olarak klasik anlatıya bağımlı kalmalarıdır. Her iki zayıflığın kaynağı ise, Batılı elçiliklerin ve konsoloslukların raporlarına ve Batı seyahatnamelerinde yansıtılan anlatıya güvenme eğilimidir (Itzkowitz, 1959: 1). Batılı gözlemcilerin Doğu'ya karşı bilgi eksikliği ve önyargıları doğrudan çalışmalar üzerinde olumsuz ve tek taraflı bir bakış açısı yaratmıştır. Özellikle, erken Osmanlı Tarihi çalışmalarında Batılı tarihçilerin Osmanlı kaynaklarından ziyade Batı kaynaklarına odaklanmaları ve çalışmalarının etkilerinin halen sürmesidir. Erken çalışmalardaki bu eksiklik muhtemel olarak Yakın Doğu dili bilmemenin ve gereksiz olduğu düşüncesiyle ilişkilidir. Çünkü yaygın görüşe göre bilinmesi gereken her şey zaten Batı kaynaklarında bulunmaktaydı (Itzkowitz, 2012: xxxii). Batı kaynaklarına olan bağımlılıkları eleştiren Itzkowitz, Batı kaynaklarının tamamen göz ardı edilmesinin ve reddedilmemesi gerektiğini, yeniden kritize edilmesi gerektiğini önermektedir. Kritizenin sağlanması için ise önyargıların ve yanlış anlaşılmanın önüne geçilmesi için çaba göstermekle birlikte, Osmanlı kaynaklarıyla karşılaştırarak ve incelenerek uygulanmasını önermektedir (Itzkowitz, 1959: 2). Itzkowitz çalışmalarında geliştirdiği yöntemleriyle Osmanlı ve Orta Doğu Tarihine dair önemli perspektifler sunmuş ve yeni bakış açılarının

oluşmasına katkı sağlamıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin yapısının tek bir kaynak ile anlaşılabilirliği önyargısına karşın farklı kaynaklarla birlikte yapının anlaşabileceğini ortaya koymuştur. Başka bir deyişle, tarih yazımında yalnızca Batı'nın kaynaklarının hegemonya oluşturmaya karşı çıkmıştır. Batı'daki Osmanlı Tarihi çalışmalarındaki genel kabul edilmiş, tezlerin yeniden gözden geçirilmesi meselesine katkı sağlamıştır. Böylece, tarih alanındaki pek çok eski bakış açısının eleştirilmesine vesile olmuştur. Bu çalışmada incelenen armağan kitabındaki makalelere göz atıldığında, yeni konular ve farklı kaynaklara odaklanılarak Osmanlı Tarihini anlamlandırma çabası, Itzkowitz'in çalışmalarındaki amaçları ve yöntemleriyle paralel olma özelliği taşımaktadır.

Armağan kitabı için kişinin öğretici yönü, yönlendiriciliği ve öğrencilerine yaklaşımı oldukça önemli bir meseledir. Itzkowitz'in bu yönüne dair Baki Tezcan "kağıda dökülmemiş eserleri" benzetmesi yapmış meslektaşları ile olan ilişkilerine ve öğrenciler ile doğrudan ilgilenecek eğitim sistemine verdiği öneme vurgu yapmıştır (Tezcan, 2012a: XXIII). M. Şükrü Hanioğlu'nun belirttiğine göre ise öğrencileri onu yalnızca bir akademisyen olarak değil, aynı zamanda verdiği cömert destekler ile bir baba figürü olarak görüyorlardı (Denise, 2024). Itzkowitz yalnızca Orta Doğu çalışmalarına yön vermekle ve geliştirmekle kalmamış, bu alanda çalışacak akademisyenlerin de yol göstericisi olmuştur. Itzkowitz, gerek öğrencileri gerekse tanıklık edenlerinin söylediklerine bakıldığında, kendisinin öğrenci yetiştirmeye verdiği önem açık bir biçimde anlaşılmaktadır. Bu incelemenin konusu olan armağan kitabı ise Itzkowitz'in öğrenci yetiştirme de ve Tarih çalışmalarında açtığı yeni yönlerin muvaffakiyete erdiğinin kanıtı niteliğindedir.

Armağan Kitabının İçeriği

Kitap, Norman Itzkowitz'in son doktora öğrencisi olan Baki Tezcan'ın "Bir Hoca ve Tarihçi Olarak Norman Itzkowitz" isimli yazısı ile başlamaktadır. Tezcan yazısında, Itzkowitz'in oryantalizme getirdiği eleştiriye değinmiş ardından çalışmalarından kısaca bahsederek Itzkowitz'in geniş yelpazeli çalışma alanını okuyucuya sunmuştur. Itzkowitz'in oryantalist düşünceye karşı çıkışına vurgu yaparak Orta Doğu araştırmalarındaki önemini vurgulamıştır. Ardından, Itzkowitz'in bir hoca olarak akademiye, eğitime ve öğrencilere katkılarından bahsetmiştir. Tezcan'ın yazısından sonra, Itzkowitz'in "18. Yüzyıl Osmanlı Gerçekleri" (Eighteenth Century Ottoman Realities) isimli makalesine yer verilmiştir. Makalede Itzkowitz özellikle, pek çok Amerikan tarihçisinin Lybyer'in Yakın Doğu tezi üzerinden Osmanlı toplumunu anlamaya çalıştığını belirterek bunun kusurlu ve sınırlayıcı olduğunu vurgulamıştır (Itzkowitz, 2012: xxxviii). Itzkowitz, Lybyer'in tezini açıkladıktan sonra genel sorunsalı Doğu dillerini ve kaynaklarını göz ardı ederek Batı'nın gözü ve önyargısı ile Osmanlı toplumunu anlamaya çalışmakta bulmuştur. Sonrasında Itzkowitz, Gibb ve Bowen'in 18. Yüzyıla dair temel görüşlerini eleştirmektedir. Mesela, Lybyer, Gibb ve Bowen'in tezinde göre 18. Yüzyılda Müslüman doğan sadrazamların çoğunluktadır. Oysa Itzkowitz bu durumun doğru olmadığını belirli örnekler ile göstermiştir. Kısacası Itzkowitz, 18. Yüzyıla dair temel kabul edilmiş Batılı kaynakları belirli örnekler ile eleştirmiş ve yeni bir bakış açısı sunmuştur. Itzkowitz'in kanonik makalesi

ardından kaleme aldığı Giriş bölümünün başında Karl K. Barbir, Ortadoğulu bir gazetecinin kendisini tanııtışından bahsetmektedir. Gazeteci kendisini, Hristiyan, Katolik, Rum-Katolik, İsraili, Arap olarak tanımlamaktadır. Bu örnek ile Barbir, Osmanlı'nın etnik, dini ve kültürel açıdan çeşitliliğine vurgu yapmaktadır (Barbir, 2012: 1).

Giriş bölümünde Barbir, kültürel, etnik ve dini çeşitliliğe sahip Osmanlı Devleti'nin dışarıdan bir bakış açısıyla tam anlamıyla anlaşılamayacağına dikkat çekiyor (Barbir, 2012: 3). Bu sebeple Barbir'a göre, Doğu'dan Avrupa'ya uzanan bir Osmanlı Devleti'nin bu kadar uzun süre dağılmadan var olabilmesinin anlaşılması için onun iç dinamiklerinin ve toplumların uyumları üzerine durulması gerekmektedir. Barbir, kitabın gayesinin Osmanlı Devleti içerisindeki çeşitli kimlik yapılarının örneğini sunmak ve kamuoyundaki indirgenmiş genel kaniya tezatlık oluşturmak olduğunu belirtmiştir. Barbir'ın belirttiği gibi kitapta pek çok konu farklı okumalar dahilinde çeşitli fikirler sunmaktadır.

Dört kısımdan oluşan kitabın Osmanlı Öncesi ve Erken Osmanlı Dönemi başlıklı birinci kısmı, 4 makaleden oluşmaktadır. Birinci makale Scott Redford'un "Selçuklu Döneminde Anadolu'da Sözlere, Kitaplar, Yapılar" isimli makalesidir. Scott Redford, Selçuklu dönemindeki sınırlı yazılı eserlerin yol açtığı karanlıktan bahsetmektedir. Iktowitz'de bu kaynak kıtlığından bahsederek "araştırmacılara mezar" bir alan olduğunu belirtmiştir (Redford, 2012: 11). Redford yazısında Selçuklu döneminde yazının ne anlam ifade ettiğinden bahsetmektedir. Çok kültürlü ve dilli olan Anadolu'da Selçuklu yapılarında yazılı ve görsel sanatında hükümdarın meşruiyeti ve hâkimiyetin sağlanması adına bir kamusal mesaj olarak kullanıldığını makalesinde göstermiştir (Redford, 2012: 19-22).

"Bapheus ve Pelekanon" isimli ikinci makalede Rudi Paul Lindner, Osmanlıların askeri stratejilerinin göçebeden yerleşğe dönüşümüne ışık tutmak amacıyla iki savaşta uygulanan taktikleri kaynaklar üzerinden analiz etmektedir. Bizans kaynakları eşliğinde Osmanlı askeri geleneğinin nasıl şekillendiğini ele almaktadır (Lindner, 2012: 24).

Ruth A. Miller'ın "14. Yüzyılda Bitinya'da Dinî ve Etnik Kimlik: Gregory Palamas ve Chionai Örneği" makalesi ise 14. Yüzyıldaki dini ve etnik kimliğin dönem için ne ifade ettiğ ve nasıl dönüşüm sağladığını anlatmakla birlikte Chionai üzerinden din değıştirme meselesine değinmektedir (Miller, 2012: 47). Mesela, Türk olmak ifadesi yalnızca etnik değil dini bir anlamda ifade etmektedir. Miller'ın makalesi dönemin dini ve etnik dönüşümünü doğru analiz etmeye örnek bir çalışmadır.

Heath. W. Lowry'nin "Osmanlı Sultanları İçin Hazırlanan Ekmekte Bursa Sarayının Rolü" isimli makalesi ise, Bursa sarayında yapılan un ve ekmeğin nasıl bir gelenek haline geldiğini anlatan orijinal bir çalışmadır. Ayrıca, seyyahların ifadelerinden ve Bizans kaynaklarından istifade eden Lowry, Osmanlı Devleti'nin Bursa'daki sarayından ve Osmanlı sarayının ve padişahın yemek alışkanlıklarını incelemiştir (Lowry, 2012: 55-56,61).

16. ve 17. Yüzyıllar isimli ikinci kısma gelindiğinde, Cornell H. Fleischer'ın "Gölgelerin Gölgeleri: 1530'larda İstanbul'da Siyasette Kehanet" isimli makalesi kehanetlerin ve falcıların siyasi meşruluğu ve kuvveti sağlamak amacıyla nasıl araç

haline geldiğine örnekler veren bir çalışmadır. Fleischer Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk evresinde kehanetlerin yoğun etkisi olduğunu vurgulamış ve dönemin kehanet literatürünü incelemiştir. Aynı zamanda, siyasi kararların alınmasında kehanetlerden istifade edildiği ortaya koymuş, kehanetlerin Osmanlı rejiminin yapılandırılmasına ve pekişmesine etkisine dikkat çekmiştir (Fleischer, 2012: 66).

Itzkowitz'in ilk doktora öğrencisi olan İ. Metin Kunt'ın "Bir Şehzade Sancağa Çıkar(Bir İhtimal Dönmek Üzere)" isimli makalesinde ise, şehzadelerin sancağa çıkma geleneğini tarihsel olarak açıklanmıştır (Kunt, 2012: 80-82). Kunt, şehzadelerin sancağa çıkışları, sancak süreçlerinden bahsetmiş, şehzadelerin kendi siyasi kuvvetlerini ve hanelerini sancak süreçlerinde nasıl kurdukları işlenmiştir. Ayrıca, tahta çıkış ile sancak süreci incelenmiştir.

Baki Tezcan'ın "Karanlığı Dağıtmak: Molla Ali'nin Yaşamı ve Eserleri Işığında 17. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda "İrk" Siyaseti" isimli makalesinde Avrupalıları şaşırtan "Zenci Kadı" Molla Ali'nin siyasi yükselişini anlatmaktadır (Tezcan, 2012b: 92). Tezcan makalesinde, dönemin etnik çeşitliliğine ver ırk algısına dair fikir vermektedir.17.yüzyılda Osmanlı'daki dönemin ırk perspektifini, kara hadımların güç kazanış meselesinden ve tepkileri incelemektedir (Tezcan, 2012b: 116). Tezcan'ın önemli vurgusu ise, ırksal gerilimin siyahilere karşı önyargıdan değil, ön yargıların siyaset ile yeniden üretilmesidir.

Jane Hathaway'in "Rıdvan Bey'in Şanlı Soyuna("Exalted Lineage") "Yeni Bir Bakış: Osmanlı Mısırı'nda Bir Ayanın Düzmece Şeceresi Üzerine Yeni Bir Yorumlama" isimli makalesi ise, başlangıcın Norman Itzkowitz'in "Eighteenth Century Ottoman Realities" isimli makalesinin Osmanlı tarihçiliğine etkisinden bahsederek, olaylara ve kaynaklara farklı perspektiflerde yaklaşılması gerektiği vurgusunu yapmaktadır (Hathaway, 2012: 117). Hathaway, Rıdvan Bey'in şeceresinde atalarının soyunu Kureyş ve Hz. Muhammed soyundan geldiği şekilde ayarlanarak hac emirliğini elde edebilmesi adına meşru zemin oluşturma gayesi görülmektedir (Hathaway, 2012: 131). Hathaway'in bu makalesi hem Osmanlı'daki kimliğin algılanış ve şekillendirmesine önemli bir örnektir.

18. ve 19. Yüzyıllar başlıklı üçüncü kısım ise, Cemal Kafadar'ın "Yeniçeriler ve Osmanlı Döneminde İstanbul'un Ayaktakımı: Yok Yere mi Asiydiler?" ile başlamaktadır. Kafadar'ın bu makalesi 1991'deki Princeton Üniversitesi'ndeki Itzkowitz'in de katıldığı bir seminerin tebliğinden meydana geliyor. Editör olarak Tezcan, bu yazının kitapta yayınlanmasını önermiştir (Kafadar, 2012: 135). Kafadar'ın makalede genel hatlarıyla "duraklama ve gerileme paradigması" konusuna değinmektedir. Sonrasında Yeniçerilerin Osmanlı toplumundaki yere değinilmektedir. Bu izahlara ek olarak, yeniçerilerin tarikatlar ve loncalar ile ilişkilerine değinmiştir. Kafadar, yeniçerilerin tarihsel süreçler üzerinden ele alarak dönüşümlerinden bahsederken 17. Yüzyılda yeniçerilerin bir sınıf halini aldıklarını belirterek bir sınıf olarak yeniçerileri incelemektedir (Kafadar, 2012: 139).

Karl K. Barbir'in "Bir Osmanlılık Emaresi: Osmanlı Görevlilerinin Mülklerinin Müsadere Edilmesi" isimli makalesi gelmektedir. Kafadar'ın

makalesiyle benzer şekilde bu makalede tebliğ kökenli bir makaledir. Makalede Osmanlı toplumlarının etnik, dini ve coğrafi çeşitliliğine işaret edilerek, lojistik ve yönetimin sağlanılışından bahsediliyor. Sonrasında Osmanlı seçkinlerinin münferit olmadığı kendilerine ait kapıları olduğu bu bakımdan sultanı ve hanedana benzer biçimde oldukları belirtilmiştir. Ardından Barbir, gelir kazanma olarak basite indirgenmiş olan müsadere uygulamasını farklı bir bakış ile incelemiştir (Barbir, 2012: 164). Osmanlı Devleti'ndeki müsadere sistemine dair genel kabul görmüş olan kaybedilen gelirleri geri getirme gayesinden ziyade, (Barbir, 2012: 165) Osmanlı kimliğini benimsetme, elitleri denetim altında tutma ve merkezi otoriteyi sağlama gibi yönleri olduğunu belirtmektedir.

Sonraki makale ise, Berrak Burçak'ın "Osmanlı Sefaret Müessesesi ve 18.Yüzyıl Osmanlı Tarihi: Göçek'e Bir Alternatif" isimli makaledir. Burçak, Fatma Müge Göçek'in East Encounters West adlı kitabındaki Avrupa'ya gönderilen diplomatik heyetlerin tarihsel dönüşüme fikirlere alternatif bir düşünce sunma amacı taşımaktadır.

Burçak, çalışmasında Osmanlı Devleti'nin aldığı yenilgiler ve Batı'nın ilerlemesindeki artış eşliğinde Batı ile olan diplomasinin şekillendiği düşüncesin karşı Osmanlı'nın kendi iç dinamiklere vurgu yaparak "yenilgi Batılılaşmaya götürür" formülüne karşı bir alternatif üretmektedir (Burçak, 2012: 180).

Janet Klein'in "Çatışma ve işbirliği: Abdülhamid Dönemi Kürt-Ermeni ilişkilerini Yeniden Değerlendirmek (1876-1909)" isimli makalesi ise 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı (93 Harbi sonrası Ermeniler ve Kürtler arasında çıkan etnik çatışmayı incelemektedir. Klein, Ermeni, Türk ve Kürt görüşlerini ele alarak 3 grubun meseleye nasıl baktığını açıklamıştır (Klein, 2012: 182). Sonrasında meselenin yalnızca etnik, cemaatçilik veya devlet olarak ele alınamayacağını belirtmektedir. Klein'in üzerinde durduğu konu savaş sonrası değişen sınırlarla ortaya çıkan arazi sorunun bir vesilesi olarak iki etnik grup arasında gerilimin varlığıdır. Ayrıca, devletinde bölgedeki otoritesini sağlamak maksadıyla bu çatışmadan istifade ettiğini vurgulamaktadır. Ek olarak, dış etkiler olarak görülebilecek konsolosların tutumuna da vurgu yapan Klein, Kürt-Ermeni ilişkisinin farklı yönleriyle incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Klein, 2012: 196).

Engin Deniz Akarlı'nın "Kızlar ve Babaları: Genç Bir Dürzi Kadının Başından Geçenler (1894-1897)" isimli makalesinde Necla isimli Dürzi bir Kadının hayat hikâyesi eşliğinde bir toplumsal değerlere, aile yapısına, dini geleneklere dair bilgiler vermektedir (Tezcan ve Barbir, 2012: 197-198). Bu bilgilere ek olarak mevcut dönemdeki misyonerlik faaliyetleri ve Osmanlı Devleti'nin bu faaliyetlere karşı ne gibi önlemler almayı hedeflediğine dair bilgiler sunmaktadır (Tezcan ve Barbir, 2012: 212). Akarlı, Necla'nın hayat hikayesi üzerinden II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Devleti'nin taşra ile olan ilişkileri ve misyonerlik faaliyetlerin toplumsal olaylarla ilişkisine dair bir makale kaleme almıştır.

Bir sonraki makale ise, Şuhnaz Yılmaz'ın "Kayıp Giden Şanın Peşinde: Pan-İslam ve Basmacı Hareketlerinde Enver Paşa'nın Rolü" isimli makalesidir. Yılmaz, Enver Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki aktiviteleri üzerinden Türk-

Sovyet ilişkilerinin gelişimini ve Orta Asya’da gerçekleşen İslam ve milliyetçilik hareketleri ile Enver Paşanın bağlantısını ele almıştır (Yılmaz, 2012: 228-231) .

Nilüfer Hatemi ise, “Mareşal Fevzi Çakmak’ın Ailesi ve Eğitimi: Bir Yetiştirme Süreci” ise Fevzi Çakmak’ın hayatı, ailesinin geçmiş ve ailesini anlatmaktadır (Hatemi, 2012, ss. 242-243). Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyetine geçişte önemli bir tarihsel figür olan Fevzi Çakmak’ın hayatına dair bilgiler ile Fevzi Çakmak’ın döneme olan etkisinin daha anlaşılır olacağını belirtmektedir (Hatemi, 2012: 252).

Bir diğer makale ise, İpek K. Yosmaoğlu’nun Erken Cumhuriyette Türk kadınının yeni kimlik inşasındaki rolünü anlatan “Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Kadınları ve Kamusal Kimlikleri”dir. Yosmaoğlu, Kemalist ideolojinin kadınların özgürleştirilmesini pragmatizmi eleştirmekle birlikte, reformlarla birlikte cinsiyet eşitliği vurgusunun yapıldığını, dahası eğitilmiş ve meslek sahibi kadınların oluşmasını sağlaması ve “Türk feminizmi” geleneğini ürettiğini belirtmiştir (Yosmaoğlu, 2012: 252). Yosmaoğlu, makalesinde Erken Cumhuriyet Döneminde kadının ne ifade ettiği ve dönemin hükümetinin kadınların üzerindeki etkisini, belirli konular ve dönemin literatürü üzerinden ele almaktadır (Yosmaoğlu, 2012: 270).

Son olarak, Itzkowitz ile ortak birçok psikoanalitik çalışma gerçekleştirmiş Vamık D. Volkan’ın “Kemal Atatürk’ün Psikoanalitik Biyografisi Üzerine” isimli makalesi yer almaktadır. Volkan, makalenin başında Itzkowitz ile tanışma hikâyesini anlatmaktadır (Volkan, 2012: 273). Volkan ve Itzkowitz, Ortadoğu’daki tarihsel ve grup psikolojisi ile ilgili toplantı da her ikisinin de “Atatürk ve Kadınları” isimli birer tebliği getirmeleri sonucu, ortak amaç ve ilgilerinin olduklarını fark edip birbirlerini anlamalarına vesile olduğundan bahseder. Sonrasında Volkan ve Itzkowitz çeşitli projelerde iş birliği yapmış, iki adet psikoanalitik biyografi kaleme almışlardır. Makalenin devamında Volkan, Psikoanalitik Tarihi yazımındaki zorluklardan bahsettikten sonra, yöntem ve kuramlardan bahsetmektedir (Volkan, 2012: 278-285). Sonrasında ise, Mustafa Kemal Atatürk’ün ilk hatırladığı hatıralarını analiz ederek, ileride yaptığı şeyler üzerindeki etkilerini açıklamaktadır. Ayrıca, bir Kıbrıs Türkü olarak milli hislere sahip olmanın Atatürk biyografisi yazarken zorluklara neden olduğu ve aşılması için emek sarf ettiğinden bahsetmektedir.

Sonuç

Bir armağan kitabı, bilim alanına katkı sağlayan şahsiyetin sunduğu faydaların aynası olmakla birlikte, şahsiyetin çalışmaların örnek ve devam niteliği taşıyacak çalışmaları içinde barındırarak bilim alanının ilerlemesinin bir örneği olmalıdır. Armağan kitaplar, yalnızca takdim edilen kişinin aşırı idealize edilip, içerik açısından bilimsel ilerlemeye katkı sağlamaz bir biçimde olmamalıdır. Armağan kitabı takdim edilen kişinin çalışmalarından ne kopuk ne de sabit bir bağımlılık içermelidir. Armağan kitabı bu bakımdan yalnızca takdim edildiği kişiye bir şükran aracı olmaktan ziyade, akademik bir miras örneği olma özelliği taşımaktadır.

Tarih alanında, katkı sağlamış bir bireyin çalışmalarının ve tespitlerini temele alarak, çalışmaların bağdaşıklık içeren ve alanın gelişmesine katkı sunan çalışmalardan oluşması dikkate değer bir tür olmasını sağlamaktadır. Bir tarihçinin armağan kitabın takdim edildiği bireyin yaşamının, çalışmalarının ve kişisel ilişkilerinin akademik etki alanı ve bireyin çalışmalarının bibliyografyasını sunması mühim bir katkıdır. Bireyin alandaki çalışmalarının etkilerinin eşliğinde, tarih alanındaki öncüllerin ve ardıllarının çalışmaları arasındaki bağ kurmasına ve alandaki çalışmaların kaleme alınışı eşliğinde dönüşümünün anlaşılması açısından önemli bir türdür. Armağan kitapları tarihçiler için geçmiş çalışmalara ve gelecekteki çalışmalara ışık tutma özelliği taşımaktadır. Bu sebeple, bir tarihçi armağan kitaplara yalnızca tarihsel bilgi kaynağı olarak değil, alanın gelişiminin ve dönüşümünün yansıması olarak bakmalıdır. Bu bakımdan, tarih yazımının belgeleri olma özellikleri taşımaktadırlar.

Çalışma, armağan kitapların yalnız takdim edildiği kişiye saygı göstergesi olarak ele alınmaması gerektiğini, bir bilim alanının gelişimine katkı sunan bir kaynak türü olduğu fikrini savunmaktadır. Armağan kitaplara dair bir araştırma gerçekleştirmesinde belirli zorluklar bulunmaktadır. Temel olarak, armağan kitapların kronolojik takiplerinin ve içeriklerinin bulunmasındaki zorluklar, armağan kitapların doğası gereği nasıl hazırlanacağını belirli yönlerden sorun içermesi ve bu sebeple armağan kitabın hazırlanmasındaki amaçlara dair belirli problematikler, armağan kitabına dair bir çalışmanın karşılaşılabilecek zorluklardır. Armağan kitaplara dair eleştirilere bakıldığında, bir armağan kitabının neler sunması gerektiği açıklanabilir hale gelmektedir. Armağan kitaplar çeşitli nedenler ve etkenler vesilesiyle farklı tiplerde ortaya çıkabilecek çalışmalardır. Armağan kitaplara yönlendirilen eleştiriler, genellikle türün suistimal edilmesine, akademik bir değer taşıma gayesi gütmeksizin takdim edildiği kişiyi onurlandırmaya odaklanmasına, takdim edilen birey ile armağan kitabın içeriğinin uyumsuzluğuna dikkat çekmektedir. Bu sorunlar bir armağan kitabının nasıl olması gerektiği sorusunu elzem kılmaktadır.

Çalışma, Itzkowitz'e takdim edilen armağan kitabı bir örnek olarak ele almaktadır. Osmanlı Dünyasında Kimlik ve Kimlik Oluşumu, yalnızca, Itzkowitz'i onurlandırmaya çalışıp, içeriğinin akademik değerden yoksun olmasına neden olmayan bir örnektir. Armağan kitabına genel hatlarıyla bakıldığında, içerdiği makalelerin Itzkowitz'in çalışmalarının ve düşüncelerinin izlerini taşıdığı gözlemlenmektedir. Itzkowitz'in düşüncelerini sabit bir tez olarak aktarılmaya çalışılmamıştır. Yazarlar makalelerinde hem Itzkowitz'in çalışmaları ile bağlantılı olmayı başarmış, hem de farklı bakış açıları sunmuşlardır. Ayrıca araştırmacılar, tarihi olayları genel kabullere veya tek bir kaynağa dayalı tek bir taraftan bakarak değil, farklı kaynaklarla, yönlerle ve sorularla incelemişlerdir. Tüm bunlar göz önüne alındığında Kitabın armağan kitap türü için bir örnek niteliği taşımakla birlikte, Osmanlı Tarihi için özgün ve ufuk açıcı bir çalışmadır. Bu bakımdan, armağan kitabın nasıl bir işlevi olduğu sorunsalı üzerine düşünen kişilerin göz atması gereken bir örnektir.

Etik Beyanı: Bu çalışma etik ve telif kurallarına uygun olarak yürütülmüştür. Arşiv belgeleri ve literatür kaynakları üzerinden yürütülen bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Kaynakça

- Barbir, K. K. (2012). Giriş (Z. N. Yelçe, Çev). B. Tezcan ve K. K. Barbir (Ed.), *Osmanlı dünyasında kimlik ve kimlik oluşumu: Norman Itzkowitz armağanı* (ss.1-7). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Barbir, K. K. (2012). Bir Osmanlılık emaresi: Osmanlı görevlilerinin mülklerinin müsadere edilmesi (Z. N. Yelçe, Çev). B. Tezcan ve K. K. Barbir (Ed.), *Osmanlı dünyasında kimlik ve kimlik oluşumu: Norman Itzkowitz armağanı* (ss.163-174). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Barbir, K. K. ve Tezcan, B. (2019). Norman Itzkowitz (1931–2019). *Review of Middle East Studies*, 53(2), 340-342.
- Bloch, M. (2020). Tarihin savunusu ya da tarihçilik mesleği. (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ötüken Neşriyat.
- Burçak, B. (2012). Osmanlı sefaret müessesesi ve 18.Yüzyıl Osmanlı Tarihi: Göçek'e bir alternatif (Z. N. Yelçe, Çev). B. Tezcan ve K. K. Barbir (Ed.), *Osmanlı dünyasında kimlik ve kimlik oluşumu: Norman Itzkowitz armağanı* (ss.175-180) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Carr, E. H. (2011). Tarih nedir? (M. G. Gürtürk, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Denise, V. (2024). Norman Itzkowitz, authority on Ottoman history and former head of Wilson College, dies at 87. 25 Kasım 2024 tarihinde <https://www.princeton.edu/news/2019/02/01/norman-itzkowitz-authority-ottoman-history-and-former-head-wilson-college-dies-87> adresinden erişildi.
- Düzenli, H. İ. (2009). Armağan kitaplar: Sanat Tarihi, Mimarlık Tarihi ve arkeolojinin buluşma mekanları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (14), 643-656.
- Akarlı, E. D. (2012). Kızlar ve babaları: genç bir Dürzi Kadının Başından Geçenler (1894-1897) (Z. N. Yelçe, Çev). Tezcan, B. ve Barbir, K. K. (Ed.). *Osmanlı dünyasında kimlik ve kimlik oluşumu: Norman Itzkowitz armağanı* (ss.197-217). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Ender, A. ve Wälchli, B. (2012). The making of a festschrift, is it a ritual? A. Ender, A. Leemann ve B. Wälchli (Ed.), *Methods in Contemporary Linguistics* (143-168). Berlin: De Gruyter.

- Ergut, F. (2021). *Tarihin hakikatleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fleischer, C. H. (2012). Gölgelelerin gölgeleri: 1530'larda İstanbul'da siyasette kehanet (Z. N. Yelçe, Çev). B. Tezcan ve K. K. Barbir (Ed.), *Osmanlı dünyasında kimlik ve kimlik oluşumu: Norman Itkowitz armağanı* (ss.65-78). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Gleaves, E. S. (1985). A watch and chain and a jeweled sword; or, the graveyard of scholarship: The Festschrift and Librarianship. RQ, 466-473.
- Goffman, E. (2017). *Etkileşim ritüelleri: yüz yüze davranış üzerine denemeler*. (A. Bölükbaşı, Çev) Ankara: Heretik.
- Hatemi, N. (2012). Mareşal Fevzi Çakmak'ın ailesi ve eğitimi: bir yetiştirme süreci (Z. N. Yelçe, Çev). B. Tezcan ve K. K. Barbir (Ed.), *Osmanlı dünyasında kimlik ve kimlik oluşumu: Norman Itkowitz armağanı* (s.241-249). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Hathaway, J. (2012). Rıdvan Bey'in şanlı soyuna ("exalted lineage") "yeni bir bakış: Osmanlı Mısırı'nda bir ayanın düzmece şeceresi üzerine yeni bir yorumlama (Z. N. Yelçe, Çev). B. Tezcan ve K. K. Barbir (Ed.), *Osmanlı dünyasında kimlik ve kimlik oluşumu: Norman Itkowitz armağanı* (ss.117-132) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Horowitz, I. L. (1991). *Communicating ideas: the politics of scholarly publishing*. Transaction.
- Hüseyin Remzi. (1305). *Lügat-i Remzî*. İstanbul: Matbaa-i Hüseyin Remzi.
- Iitzkowitz, N. (1959). *Mehmed Raghib Pasha: The making of an Ottoman grand vezir*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Princeton University.
- Iitzkowitz, N. (2012). 18. yüzyıl Osmanlı gerçekleri (Z. N. Yelçe, Çev). K. K. Barbir ve B. Tezcan (Ed.), *Osmanlı dünyasında kimlik ve kimlik oluşumu: Norman Itkowitz armağanı* (ss.xxix-xivi) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Kafadar, C. (2009). *Kim var imiş biz burada yoğ iken: dört Osmanlı: yeniçeri, tüccar, derviş ve hatun*. Metis.
- Kafadar, C. (2012). Yeniçeriler ve Osmanlı döneminde İstanbul'un ayaktakımı: yok yere mi asiydiler? (Z. N. Yelçe, Çev). B. Tezcan ve K. K. Barbir (Ed.), *Osmanlı dünyasında kimlik ve kimlik oluşumu: Norman Itkowitz armağanı* (ss.135-161). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Karaman, A. (2017). *Türk dili ile ilgili yayımlanmış armağan kitaplar bibliyografyası*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kerber, L. K. (1974). Of the making of festschriften... . *Reviews in American History*, 2(2), 299-305.
- Klein, J. (2012). Çatışma ve işbirliği: Abdülhamid Dönemi Kürt-Ermeni ilişkilerini yeniden değerlendirmek (1876-1909) (Z. N. Yelçe, Çev). B. Tezcan ve K. K. Barbir (Ed.), *Osmanlı dünyasında kimlik ve kimlik oluşumu: Norman Itkowitz armağanı* (ss.181-196). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

- Kunt, İ. M. (2012). Bir şehzade sancağa çıkar (bir ihtimal dönmek üzere) (Z. N. Yelçe, Çev). B. Tezcan ve K. K. Barbir (Ed.), *Osmanlı dünyasında kimlik ve kimlik oluşumu: Norman Itkowitz armağanı* (ss.79-90). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Lindner, R. P. (2012). Bapheus ve Pelekanon (Z. N. Yelçe, Çev). B. Tezcan ve K. K. Barbir (Ed.), *Osmanlı dünyasında kimlik ve kimlik oluşumu: Norman Itkowitz armağanı* (ss.23-34) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Lockman, Z. (2010). *Contending visions of the Middle East: The history and politics of orientalism*. Cambridge University.
- Lowry, Heath. W. (2012). Osmanlı sultanları için hazırlanan ekmekte Bursa sarayının rolü (Z. N. Yelçe, Çev). B. Tezcan ve K. K. Barbir (Ed.), *Osmanlı dünyasında kimlik ve kimlik oluşumu: Norman Itkowitz armağanı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Miller, R. A. (2012). 14. Yüzyılda Bitinya’da dinî ve etnik Kimlik: Gregory Palamas ve Chionai örneği (Z. N. Yelçe, Çev). B. Tezcan ve K. K. Barbir (Ed.), *Osmanlı dünyasında kimlik ve kimlik oluşumu: Norman Itkowitz armağanı* (ss.35-53). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Morley, S. G. (1929). The development of the homage-volume. Bulletin of the American Association of University Professors (1915-1955), 15(4), 291-294.
- Özcan, A. (2013). M. Fuat Köprülü tahrir defteri gördü mü? *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53(2), 5-18.
- Redford, S. (2012). Selçuklu Döneminde Anadolu’da sözler, kitaplar, yapılar (Z. N. Yelçe, Çev). B. Tezcan ve K. K. Barbir (Ed.), *Osmanlı dünyasında kimlik ve kimlik oluşumu: Norman Itkowitz armağanı* (ss.1-22). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Roberts, L. M. (1972). *A Bibliography of Legal Festschriften*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Şahin, H. (2011). 2000-2010 yılları arasında Türkolojiye hizmet etmiş akademisyenler için hazırlanan armağan kitaplar hakkında bir değerlendirme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 15(15), 167-183.
- Tezcan, B. (2012a). Bir hoca ve tarihçi olarak Norman Iitzkowitz (Z. N. Yelçe, Çev). B. Tezcan ve K. K. Barbir (Ed.), *Osmanlı dünyasında kimlik ve kimlik oluşumu: Norman Itkowitz armağanı* (ss.xix-xxvi). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Tezcan, B. (2012b). Karanlığı dağıtmak: Molla Ali’nin yaşamı ve eserleri ışığında 17. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu’nda “ırk” siyaseti (Z. N. Yelçe, Çev). B. Tezcan ve K. K. Barbir (Ed.), *Osmanlı dünyasında kimlik ve kimlik oluşumu: Norman Itkowitz armağanı* (ss.91-116). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Tulving, E. (2011). Are there 256 different kinds of memory? *the foundations of remembering* (ss. 39-52). Psychology Press.

- Volkan, V. D. (2012). Kemal Atatürk'ün psikoanalitik biyografisi üzerine. B. Tezcan ve K. K. Barbir (Ed.), *Osmanlı dünyasında kimlik ve kimlik oluşumu: Norman Itkowitz armağanı* (Z. N. Yelçe, Çev) (ss.273-288) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Whitaker, G. (2021). Congratulations and celebrations: unwrapping the classical festschrift. S. Harrison ve C. Pelling (Ed.), *Classical Scholarship and Its History* içinde (ss. 351-376). De Gruyter.
- Wilkinson, G. (1989). Prepare a festschrift. *BMJ: British Medical Journal*, 299(6699), 612-614.
- Yılmaz, Ş. (2012). Kayıp giden şanın peşinde: Pan-İslam ve Basmacı Hareketlerinde Enver Paşa'nın rolü (Z. N. Yelçe, Çev). B. Tezcan ve K. K. Barbir (Ed.), *Osmanlı dünyasında kimlik ve kimlik oluşumu: Norman Itkowitz armağanı* (ss.221-240) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Yosmaoğlu, İ. K. (2012). Erken Cumhuriyet Dönemi Türk kadınları ve kamusal kimlikleri (Z. N. Yelçe, Çev). B. Tezcan ve K. K. Barbir (Ed.), *Osmanlı dünyasında kimlik ve kimlik oluşumu: Norman Itkowitz armağanı* (ss.251-271) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Zens, R. (2010). Turkish Historiography in the United States. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (15), 149-177.